

Moeders in detentie en de omgang met hun kinderen

Huub Braam
Jodi Mak
Suzanne Tan
m.m.v. Katinka Lünemann

mei 2007

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1 Inleiding en onderzoeksopzet	13
Inleiding	13
1.1 Onderzoeksopzet en methodologische verantwoording	14
1.2 Opzet van het rapport	17
2 De vrouwengevangnissen in Nederland	19
Inleiding	19
2.1 Moeders in de gevangenis	19
2.2 De vrouwengevangnissen in Nederland	21
3 Wet- en regelgeving over moeders in detentie in Nederland	27
Inleiding	27
3.1 Landelijke wet- en regelgeving contact ouder en kind	27
3.2 Huisregels in de vier penitentiaire inrichtingen	31
4 Omgang van gedetineerde moeders met hun kinderen: een literatuurverkenning	35
Inleiding	35
4.1 Problemen van moeders in detentie	36
4.2 Problemen van kinderen van gedetineerde moeders	37
4.3 Contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen	38
4.4 Knelpunten in de omgang tussen gedetineerde moeder en kind	40
4.5 Initiatieven om de omgang tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren) te bevorderen	44
5 Omgang in de praktijk: vijf casussen	47
Inleiding	47
5.1 De cases	48

6	Overige informatie over de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kind(eren)	75
	Inleiding	75
	6.1 Extra informatie over bezoek- en belmogelijkheden op de vier locaties	75
	6.2 Extra informatie overig	80
7	Conclusies en aanbevelingen	85
	Inleiding	85
	7.1 De feitelijke omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen in de wet, in het beleid en in de praktijk	87
	7.2 Aanbevelingen	96
	Geraadpleegde documenten / literatuur	103
	Bijlage 1 Bezoek- en telefoerregels uit landelijk model ‘Huisregels penitentiaire inrichtingen’	107
	Bijlage 2 Huisregels Bezoek en Telefoneren in Ter Peel	109
	Bijlage 3 Bezoekreglement Utrecht	111
	Bijlage 4 ‘Uit de huisregels van penitentiaire inrichting Zwolle’	113
	Bijlage 5 ‘Uit de huisregel van Breda’	119
	Bijlage 6 Voorbeeld van voorwaarden en criteria ‘logeerhuis’ (Nieuwersluis)	123
	Bijlage 7 Vragenlijst voor de penitentiaire inrichtingen voor vrouwen	125
	Bijlage 8 Advies moeders met kinderen in detentie	129

Voorwoord

Er zijn meerdere redenen te noemen waarom moeders in detentie onze speciale aandacht nodig hebben. Vrouwen in detentie zijn vaak niet alleen dader van een delict maar zelf ook slachtoffer. Over het algemeen hebben ze maatschappelijk een zwakke positie en staan ze er alleen voor. Niet zelden hebben ze een delict gepleegd in een wanhopige poging om voor hun kinderen te zorgen. De kinderen van deze vrouwen verdienen niet alleen onze speciale aandacht, ze hebben er recht op. Als een ouder in detentie gaat staat het leven van de kinderen volledig op z'n kop. Behalve met de plotselinge afwezigheid van de ouder worden kinderen geconfronteerd met allerlei gevoelens van schaamte, boosheid, angst en verdriet. Daarbij is het nog steeds een feit dat wanneer moeders wegvallen, het gezinsleven totaal ontregeld raakt.

Humanitas staat voor een samenleving waarin plaats is voor iedereen, waarbij mensen zoveel mogelijk verantwoordelijkheid nemen voor zichzelf en voor anderen. We ondersteunen mensen die dat nodig hebben. In 2002 zijn we van start gegaan met het project Gezin in Balans.¹ De vrijwilligers en beroepskrachten van Gezin in Balans bieden opvoedingsondersteuning en gezinsbegeleiding aan moeders en kinderen, zowel tijdens detentie als daarna. Tijdens de uitvoering van het project bleek dat het om verschillende redenen voor kinderen vaak heel moeilijk is om contact te onderhouden met hun moeder. Om meer zicht te krijgen op deze problematiek hebben we het Verwey-Jonker Instituut gevraagd om hier onderzoek naar te verrichten. Wij

¹ Gezin in Balans, partner van Toekomst in Balans een nieuwe uitdaging.

willen iedereen die heeft meegewerkt aan de totstandkoming van dit rapport bedanken voor hun inzet, in het bijzonder de medewerkers van de vier vrouweninrichtingen, de moeders in detentie en hun kinderen. We hopen dat dit rapport een bijdrage kan leveren aan een open discussie over de zorg voor gedetineerde moeders en hun kinderen.

Lodewijk de Waal,
Directeur Humanitas

Samenvatting

Gezin in Balans is op dit moment in Nederland het meest bekende project dat werkt aan het verbeteren van de relatie tussen een gedetineerde moeder en haar kind(eren). Het project biedt ondersteuning aan gedetineerde en ex-gedetineerde moeders met als doel een goede terugkeer binnen het gezin en in de samenleving te bevorderen. Gezin in Balans is partner in het project 'Toekomst in Balans, een nieuwe uitdaging', een samenwerkingsproject van verschillende organisaties dat tot eind 2007 voor vijftig procent wordt betaald uit ESF/Equal-gelden: subsidie vanuit het Europees Sociaal Fonds. Bij Gezin in Balans zijn ook middelen vanuit het Oranjefonds, VSB-fonds en Humanitas-fonds betrokken. Omdat de medewerkers van Gezin in Balans merkten dat de contacten tussen moeders en kinderen tijdens de detentie niet of onvoldoende geregeld zijn, is het Verwey-Jonker Instituut gevraagd hiernaar onderzoek te doen. De vraag is hoe de omgang van gedetineerde moeders en hun kind(eren) nu geregeld is en hoe deze omgang verbeterd kan worden. Het Verwey-Jonker Instituut heeft onderzoek verricht bij de vier penitentiaire inrichtingen (Pi's) in Nederland waar zich vrouwelijke gedetineerden bevinden. Bovendien is een literatuurverkenning gedaan, vonden interviews plaats en zijn expertbijeenkomsten belegd, om de volgende drie onderzoeksvragen te beantwoorden:

1. *Hoe is op dit moment de omgang tussen moeders in detentie en kind(eren) geregeld (in de wet, in het beleid en in de praktijk) en is in deze regeling aanpassing of verbetering gewenst?*

Gedetineerden hebben volgens de Penitentiaire beginselenwet (Pb) recht op contact met de buitenwereld via bezoek, telefonische gesprekken en brieven. Er zijn echter geen specifieke regels voor het ouder-kindcontact. Artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens biedt gedetineerde ouders en hun kinderen een basisrecht om contact te houden. Dit houdt ook een verplichting van de overheid in om zorg te dragen voor dit contact.

In het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind staat het belang van het kind centraal.

De rechter kan zich op dit verdrag beroepen als in de beslissing over de straf rekening moet worden gehouden met het belang van het kind. Het recht op contact tussen ouder en kind is echter geen absoluut recht; het kan botsen met andere belangen, zoals veiligheidsoverwegingen in de PI's.

Hoe is deze wet- en regelgeving terug te vinden in het beleid van de vier PI's voor vrouwen? De rechten van de gedetineerden uit de Penitentiaire beginselenwet zijn sinds 1998 uitgewerkt in het landelijke model 'Huisregels penitentiaire inrichtingen' (een ministeriële regeling). Dit model heeft een dwingend karakter en geldt voor alle gedetineerden, ook vrouwen en moeders. PI's kunnen wel zelf een nadere invulling hieraan geven. Op grond van de Penitentiaire beginselenwet hebben gedetineerden recht op een minimum aan bezoek en telefonisch contact. De huisregels van de vier PI's waarin dit geregeld is, blijken weinig van elkaar te verschillen. In de huisregels en het beleid van de afzonderlijke PI's is geen expliciete aandacht voor de omgang van moeders met hun kind(eren).

In de praktijk is er in de vier PI's wel extra aandacht voor moeders en de omgang met hun kinderen.

Het aanbod verschilt per inrichting. De conclusie is dat er in wet- en regelgeving specifiek over de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen niets is vastgelegd. In de praktijk zijn er wel mogelijkheden voor contact, deze zijn echter beperkt en niet eenduidig geregeld.

2. Hoe beoordelen de verschillende partijen de omgang van moeders in detentie met hun kinderen en de huidige omgangsmogelijkheden?

Uit de literatuurverkenning blijkt dat gedetineerde moeders met verschillende problemen kampen, zoals gemis aan privacy en zorg om de kinderen. De kinderen hebben op hun beurt vaak psychische of sociale problemen. De literatuurverkenning en

vooral de interviews met relevante personen uit het veld hebben veel informatie opgeleverd over de visie van de verschillende partijen op de omgang van moeders in detentie met hun kinderen.

Er zijn veel partijen en instanties betrokken bij gedetineerde moeders en de kinderen. Niet alleen moeders en kinderen blijken te worstelen met de situatie. De vaders, tantes en oma's voelen zich allemaal overvallen door de plotselinge zorg voor de kinderen en door de praktische en financiële consequenties hiervan. Zowel in organisatorische als in emotionele zin staat hun leven op zijn kop. Door onbekendheid met het hulpaanbod maken zij echter geen of weinig gebruik van de hulpverlening. Toch blijkt dat een substantieel deel van de gedetineerde moeders wel in contact komt of is met de hulpverlening, bijvoorbeeld doordat er vóór de detentie al meerdere problemen waren. In dat geval kunnen hulpverlenende instanties al betrokken zijn bij het gezin. Als er zorgen over de kinderen zijn is Jeugdzorg bij het gezin betrokken. Dit kan vrijwillig zijn, of een gedwongen karakter hebben als ondertoezichtstelling (OTS) is opgelegd. Als er geen opvang voor de kinderen is, is plaatsing in een pleeggezin of crisisopvang mogelijk. Bureau Jeugdzorg (BJZ) indiceert en coördineert de plaatsing van de kinderen en de begeleiding van de verzorgers (pleeggezinnen).

Wanneer de kinderen onder toezicht zijn geplaatst, is een (gezins)voogd betrokken van Bureau Jeugdzorg. Voogdij-instelling NIDOS heeft een rol als het een moeder uit het buitenland betreft die op Schiphol is aangehouden terwijl zij een kind bij zich heeft.

De knelpunten die de verschillende betrokkenen ervaren rond de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen zijn:

- a. Knelpunten bij de mogelijkheden voor contact tussen moeder en kind;
- b. Knelpunten bij het op bezoek gaan;
- c. Knelpunten in de samenwerking en communicatie tussen verschillende partners in de keten.

3. *Hoe kan de omgang tussen moeders in detentie en hun kind(eren) verbeterd worden, en welke rol kunnen de verschillende partijen hierin spelen?*

De resultaten van de eerste twee deelonderzoeken vormden de basis voor twee expertbijeenkomsten met professionals uit het veld. Tijdens de landelijke themadag van Toekomst in Balans (waarin Gezin in Balans partner is) hebben de professionals de knelpunten besproken en aanbevelingen gedaan voor verbeteringen.

a. Aanbevelingen voor de ketenzorg rond gedetineerde moeders en hun kinderen

- Maak Bureau Jeugdzorg tot centraal meldpunt wanneer een moeder gedetineerd raakt.
Bij een deel van de gedetineerde moeders is het onduidelijk waar de kinderen zijn, hoe het met hen gaat en of er iemand is die gedurende langere tijd voor hen kan zorgen. Duidelijke ketenafspraken tussen politie, reclassering, Bureau Jeugdzorg en de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) over het melden van de aanwezigheid van kinderen en van hun situatie is een eerste stap om hier iets aan te doen. Bureau Jeugdzorg moet hierin een centrale taak krijgen.
- Verbeter de informatie-uitwisseling tussen alle partners in de keten;
- Versterk de regie over de zorg en ondersteuning van de kinderen;
- Verhoog de aandacht binnen de keten voor de moeder-kindrelatie tijdens detentie.

b. Aanbevelingen voor wet- en regelgeving en overheidsbeleid

- Zorg als overheid ervoor dat kinderen buiten schooltijd op bezoek kunnen gaan;
- Zorg als overheid voor meer eenduidigheid in de bezoek- en contactmogelijkheden tussen de verschillende PI's;
- Houd als overheid bij plaatsing van gedetineerde moeders meer rekening met de woonplaats van kinderen en hun verzorgers;
- Neem bij de landelijke registratie op of gedetineerde vrouwen een zorgtaak hebben voor kinderen.

c. Aanbevelingen voor de penitentiaire inrichtingen

- Verbeter als PI de bezoekmogelijkheden voor de gedetineerde moeders met hun kind(eren), of breid ze uit, binnen de huidige wet- en regelgeving;
- Verbeter als PI de telefoneermogelijkheden voor gedetineerde moeders met hun kind(eren), of breid ze uit, binnen de huidige wet- en regelgeving;
- Zorg als PI voor kindvriendelijker veiligheidsmaatregelen en bezoekersruimte;
- Zorg ervoor dat alle PI's extra bezoekmogelijkheden hebben voor moeders en kind(eren), ook als de kinderen ouder zijn dan 12 jaar;
- Geef als PI aan gedetineerde moeders pro-actief begeleiding bij en informatie over de omgang met hun kinderen.

1 Inleiding en onderzoeksopzet

Inleiding

Jaarlijks verblijven er ruim 3000 vrouwen voor korte of lange tijd in detentie. Zij bevinden zich in de vier penitentiaire inrichtingen voor vrouwelijke gedetineerden in Breda, Zwolle, Nieuwersluis en Ter Peel. Meer dan de helft van deze vrouwen is moeder van een of meerdere kinderen. Vaak staan ze er in de opvoeding alleen voor. Tijdens de detentie van een moeder vangen familieleden vaak de kinderen op. Als er niemand is die voor de kinderen kan zorgen, kan Bureau Jeugdzorg ze tijdelijk in een pleeggezin of andere opvang plaatsen. Alleen bij hoge uitzondering kunnen zeer jonge kinderen in de gevangenis bij hun moeder verblijven (www.dji.nl).

Kinderen van gedetineerde moeders vormen een kwetsbare groep. Vanuit het belang van het kind gezien, is het essentieel dat de relatie tussen moeder en kind gedurende de periode van detentie zoveel mogelijk intact blijft. Op dit moment is in Nederland het bekendste voorbeeld van het verbeteren van de relatie tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren) het project 'Gezin in Balans'. Dit valt onder 'Toekomst in Balans, een nieuwe uitdaging': een samenwerkingsproject van verschillende organisaties dat voor vijftig procent wordt betaald uit ESF/Equal-gelden, subsidie vanuit het Europees Sociaal Fonds. Bij Gezin in Balans zijn tevens middelen vanuit het Oranjefonds, VSB-fonds en Humanitas-fonds betrokken. Gezin in Balans biedt ondersteuning aan gedetineerde en ex-gedetineerde moeders met als doel een goede terugkeer in het gezin en in de samenleving te bevorderen. Uitgangspunt hierbij is dat een succesvolle reïntegratie een bijdrage levert aan zowel

het voorkomen van recidive van de moeder als het voorkomen van maatschappelijke uitval van haar kinderen. Gezin in Balans organiseert onder meer informatiebijeenkomsten bij aanvang van de detentie, bezoek van moeders van buiten de PI (vrijwilligers) tijdens detentie en trainingen gericht op reïntegratie aan het einde van de detentie. Bij de uitvoering van deze activiteiten bemerkten de medewerkers van Gezin in Balans dat de omgangsmogelijkheden tussen moeder en kinderen tijdens de detentie niet of onvoldoende geregeld zijn. Gedetineerde moeders kunnen hun kinderen vaak alleen spreken tijdens het wekelijkse bezoek of via de telefoon. De bel- en bezoekcontacten lopen niet goed. Dat creëert vaak onzekerheid en onrust bij de vrouwen omdat ze niet weten of en wanneer ze hun kind(eren) weer zien.

Gezin in Balans heeft daarom aan het Verwey-Jonker Instituut gevraagd een onderzoek te verrichten naar de feitelijke stand van zaken rond de omgang van gedetineerde moeders en hun kind(eren) en de mogelijkheden voor verbetering. Aan dit verzoek hebben wij graag gehoor gegeven. Het onderhavige rapport is een verslag van het uitgevoerde onderzoek.

1.1 Onderzoekopzet en methodologische verantwoording

De probleemstelling van dit onderzoek luidt: hoe kan de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen verbeterd worden? Deze probleemstelling is uitgewerkt in drie onderzoeksvragen. Dit zijn:

1. Hoe is op dit moment de omgang tussen moeders in detentie en kind(eren) geregeld (in de wet, in het beleid en in de praktijk) en is in deze regeling aanpassing of verbetering gewenst?
2. Hoe beoordelen de verschillende partijen de omgang van moeders in detentie met hun kinderen en de huidige omgangsmogelijkheden?
3. Hoe kan de omgang tussen moeders in detentie en hun kind(eren) verbeterd worden, en welke rol kunnen de verschillende partijen hierin spelen?

Om deze vragen te beantwoorden hebben we drie deelonderzoeken verricht. Voor het onderzoek hebben we ons beperkt tot de vier genoemde PI's waar vrouwen gedetineerd zijn in Breda, Ter Peel, Nieuwersluis en Zwolle. In deze PI's vinden ook activiteiten van Gezin in Balans plaats.

Deelonderzoek 1: wet- en regelgeving en gevoerd beleid

In deelonderzoek 1 hebben we geprobeerd antwoord te geven op de eerste onderzoeksvraag: 'Hoe is op dit moment de omgang tussen moeders in detentie en kind(eren) geregeld (in de wet, in het beleid en in de praktijk) en is in deze regeling aanpassing of verbetering gewenst?' Hiertoe hebben we drie typen bronnen bestudeerd. Ten eerste is nationale en internationale wet- en regelgeving bestudeerd op het gebied van de omgang van kinderen en hun ouder(s) in detentie. Ten tweede zijn we nagegaan wat de feitelijke beleidsinvulling van deze wet- en regelgeving is in de vier genoemde PI's. Hiertoe hebben we een vragenlijst uitgezet onder de vier penitentiaire inrichtingen. Daarin stelden we vragen over de invulling van het beleid met betrekking tot de omgang tussen moeder en kind. Daarnaast is naar een aantal kwantitatieve gegevens gevraagd (zoals aantal vrouwen met kinderen, leeftijd, herkomst, gezinssituatie). Ten derde hebben we een literatuurverkenning verricht. We zijn nagegaan wat er vanuit de literatuur bekend is over de problemen van moeders in detentie, de problemen van hun kinderen en de knelpunten die er (kunnen) zijn in het contact tussen de gedetineerde moeders en hun kinderen.

Deelonderzoek 2: de feitelijke praktijk in beeld gebracht

In deelonderzoek 2 hebben we getracht antwoord te geven op de tweede onderzoeksvraag: 'Hoe beoordelen de verschillende partijen de omgang van moeders in detentie met hun kinderen en de huidige omgangsmogelijkheden?'

We hebben per PI een concrete casus onderzocht (in Zwolle twee). De kern van elke casus was een interview met een gedetineerde moeder. Daarnaast hebben we per casus interviews gehouden met relevante betrokkenen: de kinderen, andere familieleden, het eventuele pleeggezin, de jeugdzorg en/of medewerkers uit de penitentiaire inrichtingen.

Voor de werving van de moeders zijn we in samenspraak met medewerkers van de vier verschillende PI's op zoek gegaan naar moeders die aan het onderzoek mee wilden werken. Om te

komen tot een selectie hadden we van tevoren richtlijnen opgesteld. Voorwaarde was dat de moeder enigszins representatief was voor de moeders in de betreffende PI en het dus niet een 'atypische gedetineerde' betrof. Daarnaast hebben we ons beperkt tot vrouwen in een gesloten inrichting (huis van bewaring of gevangenis) of in een beperkt beveiligde inrichting. Vrouwen in een zeer beperkt beveiligde inrichting wilden we buiten beschouwing laten omdat zij standaard elk weekend met verlof mogen. De moeders moesten verder minimaal twee maanden in detentie zitten, contact met hun kind(eren) willen en mogen hebben en actie hebben ondernomen om dit te realiseren. Ook moesten de kinderen contact met de moeder willen. In de opzet was het uitgangspunt dat naast de moeders ook haar kinderen en de verzorgers van de kinderen mee zouden willen werken aan het onderzoek. In de praktijk bleek het vinden van moeders die aan alle voorwaarden voldeden moeilijk te realiseren en tijdrovend. Uiteindelijk hebben we daarom deze laatste eis laten varen.

Het is gelukt om een vijftal moeders met verschillende achtergronden bereid te vinden om mee te werken. We willen benadrukken dat het in totaal slechts vijf casussen betreft waarvan we de situatie met betrekking tot de omgang met de kinderen grondig hebben bekeken.

De moeders en betrokkenen zijn geïnterviewd, op een voor hen prettige en veilige locatie aan de hand van een half-gestructureerde vragenlijst. De vragenlijst gaf veel ruimte aan de geïnterviewden om hun persoonlijke meningen en ervaringen kwijt te kunnen. De interviews zijn uitgewerkt en geanalyseerd.

Deelonderzoek 3: mogelijkheden / suggesties tot verbetering

De resultaten uit de eerste twee deelonderzoeken vormden de basis voor twee expertbijeenkomsten met professionals uit het veld tijdens de landelijke themadag van Toekomst in Balans (waarin Gezin in Balans partner is). Het gesprek ging daar over de knelpunten in de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen en over wat hier aan te doen is. Er waren zestig deelnemers. Dit waren voor een groot deel individueel trajectbegeleiders (ITB'ers) en medewerkers maatschappelijke dienstverlening (MMD'ers) uit de vrouwengevangenissen. Drie van de vier unitdirecteuren van de vrouwengevangenissen, enkele afdelingshoofden en een beleidsmedewerker waren aanwezig. Daarnaast waren er professionals van organisaties die

te maken hebben met de zorg rond vrouwelijke gedetineerden en kinderen: de nazorgpartners van Toekomst in Balans en enkele medewerkers van Bureau Jeugdzorg en de gemeente. De aanwezigen brachten uit de praktijk geen nieuwe knelpunten naar voren. De bevindingen zijn daarmee geverifieerd door een belangrijk deel van het veld, namelijk degenen die vanuit de vrouwengevangenissen met de moeders te maken hebben.

Samenvattend zijn de volgende onderzoeksactiviteiten verricht:

- bestudering van nationale en internationale wet- en regelgeving;
- literatuurverkenning;
- afname van een vragenlijst bij de vier PI's;
- casuïsonderzoek: interviews met vijf moeders, hun kinderen en degenen die de kinderen opvangen, en interviews met partijen die met de omgang te maken hebben, zoals medewerkers maatschappelijke dienstverlening (MMD'ers) en Bureau Jeugdzorg;
- twee expertmeetings met professionals uit het veld.

1.2 Opzet van het rapport

Na dit inleidende hoofdstuk geven we in hoofdstuk 2 achtergrondinformatie over de vier PI's met vrouwelijke gedetineerden waar dit onderzoek betrekking op heeft. Met de gegevens uit verzamelde literatuur, een uitgezette vragenlijst onder de PI's en informatie uit de interviews schetsen we het landelijke beeld van de situatie van moeders in vrouwengevangenissen. Daarna gaan we in op de vier vrouwengevangenissen: we beschrijven, voor zover mogelijk, het aantal moeders dat zich in de betreffende PI bevindt en de lokale mogelijkheden om het contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen te bevorderen.

Hoofdstuk 3 gaat in op de resultaten uit deelonderzoek 1 waarin getracht is een antwoord te geven op de eerste onderzoeksvraag: hoe is op dit moment de omgang voor gedetineerde moeders en hun kind(eren) geregeld? Centraal staan de nationale en internationale wet- en regelgeving op het gebied van de omgang van kinderen en hun ouder(s) in detentie en de invulling hiervan in de praktijk door de vier PI's.

Hoofdstuk 4 is een weergave van de literatuurverkenning. We gaan in op de problemen waarmee gedetineerde moeders kampen en op de problemen van hun kinderen. Vervolgens staan we stil bij het contact dat gedetineerde moeders volgens de literatuur hebben met hun kinderen. Daarna komen de knelpunten aan de orde die er (kunnen) zijn in dat contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen. De laatste paragraaf van het hoofdstuk geeft weer welke initiatieven er op dit moment in Nederland zijn om de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen te bevorderen.

Nadat we de wet- en regelgeving en enkele literatuurbevindingen in kaart hebben gebracht en de eerste onderzoeksvraag daarmee hebben beantwoord, gaan we in hoofdstuk 5 na hoe de betrokkenen de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen in de praktijk ervaren. Het is een weerslag van deelonderzoek 2. We beschrijven de vijf onderzochte casussen, waarbij het interview met de gedetineerde moeder steeds de kern vormt. Daarnaast hebben we interviews gehouden met de meest relevante betrokkenen daaromheen: de kinderen, de familie, het pleeggezin, de jeugdzorg en MMD'ers.

In hoofdstuk 6 geven we alle relevante informatie over de omgang tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren) weer die tijdens de interviews naar voren is gekomen, maar die niet rechtstreeks gekoppeld is aan de casussen. Het gaat om informatie over extra bezoek- en belmogelijkheden voor de gedetineerde moeder en de kinderen die we niet uit de officiële stukken of de vragenlijsten hebben kunnen halen.

In hoofdstuk 7 zetten we de in de verschillende deelonderzoeken gevonden knelpunten concluderend op een rij. Het rapport vermeldt tot slot aanbevelingen die voortkomen uit de gevonden knelpunten. Daarmee beantwoorden we de laatste onderzoeksvraag: hoe kan de omgang tussen moeders in detentie en hun kind(eren) verbeterd worden en welke rol kunnen de verschillende partijen hierin spelen?

2 De vrouwengevangenen in Nederland

Inleiding

Dit hoofdstuk bevat achtergrondgegevens over de vier vrouwengevangenen in Nederland waar dit onderzoek betrekking op heeft. Aan de hand van verzamelde literatuur (beleidsstukken en grijze documenten), de uitgezette vragenlijst en informatie uit de interviews (zie onderzoeksopzet), schetsen we allereerst in paragraaf 2.1 het landelijke beeld van de situatie van moeders in vrouwengevangenen. In paragraaf 2.2 gaan we specifiek in op de situatie in de vier vrouwengevangenen. We beschrijven, voor zover mogelijk, het aantal moeders dat zich in de betreffende PI bevindt en de lokale mogelijkheden om het contact met hun kind(eren) te bevorderen.

2.1 Moeders in de gevangenis

Op een gemiddelde dag bevinden er zich ruim 800 vrouwen in Nederlandse gevangenen. Daarbij zijn niet de vrouwen meegerekend die illegaal in het land zijn en uitgezet moeten worden. Gedurende het hele jaar zijn er in totaal ongeveer 3000 vrouwen die korte of langere tijd in detentie verblijven. De helft van deze vrouwen komt in de gevangenis terecht wegens overtreding van de Opiumwet. Naast drugsmokkel zijn diefstal en vernieling de delicten waarvoor vrouwen veelal veroordeeld worden. Een klein aantal vrouwen wordt gedetineerd voor geweldsdelicten, vaak in de relationele sfeer. De meerderheid van de gedetineerde vrouwen valt in de leeftijdsgroep van 20

tot 30 jaar. Geschat wordt dat ruim de helft tot zeventig procent van de gedetineerde vrouwen moeder is van een of meerdere kinderen. Een groot deel van de gedetineerde moeders vormt voor detentie een eenoudergezin met de kinderen. Dit betekent dat de kinderen van deze moeders een kwetsbare groep vormen. Per jaar zijn er zeker 2500 kinderen² van wie de moeder gedetineerd raakt. Als de kinderen vóór detentie alleen met de moeder samenwoonden, moeten zij uit hun vertrouwde omgeving weg en elders opgevangen worden. De Dienst Justitiële Instellingen (DJI) heeft, op advies van de Raad voor de Kinderbescherming, als uitgangspunt dat kinderen alleen in uitzonderingssituaties bij hun moeder in detentie verblijven. Wanneer de vader het kind kan verzorgen en dat ook op langere termijn kan blijven doen, moet daaraan de voorkeur worden gegeven. Hetzelfde geldt voor een verblijf in een pleeggezin. Wanneer het kind bij aanvang van de detentie al verblijft bij de vader of in een pleeggezin, dan dient deze situatie niet gewijzigd te worden. Alleen in uitzonderlijke gevallen kunnen heel jonge kinderen (tot maximaal zes of negen maanden) bij hun gedetineerde moeder verblijven. Hieraan zijn een aantal voorwaarden verbonden, bijvoorbeeld dat de persoonlijke veiligheid en de lichamelijke en geestelijke gezondheid van het kind gewaarborgd zijn (voor het volledige advies met alle voorwaarden zie bijlage 8). Als een vrouw zwanger is als zij komt vast te zitten, wordt de vrouw voor de uitgerekende bevallingsdatum opgenomen in het Penitentiaire Ziekenhuis in Den Haag. Soms is dit niet mogelijk en vindt de bevalling plaats in een naburig ziekenhuis. Na de bevalling gaan moeder en kind terug naar de inrichting van herkomst, tenzij iemand anders voor het kind kan zorgen. Moeder en kind krijgen ook in detentie de nodige medische zorg. Gedetineerde moeders hebben zich net als alle gedetineerden te houden aan de bezoeksregels van de inrichting. Zij zien hun kinderen alleen tijdens het wekelijkse bezoek. Enkele vrouweninrichtingen hebben een apart logeershuis waar kinderen die hun gedetineerde moeder bezoeken samen met hun moeder onder begeleiding kunnen logeren. Voor het gebruik van zo'n logeershuis is bij elk bezoek een nieuwe aanvraag nodig (bron: www.dji.nl).

² Dit is een minimale schatting uitgaande van 1500 tot 2000 moeders in totaal in detentie in Nederland.

2.2 De vrouwengevangenis in Nederland

Het gevangeniswezen in Nederland is opgebouwd op de volgende manier.

Een huis van bewaring (HvB) is een cellencomplex waar mensen geen gevangenisstraf, maar (voorlopige) hechtenis ondergaan. Na de veroordeling in eerste aanleg wordt een gedetineerde overgeplaatst naar de *gevangenis*. Sommige gedetineerden worden niet preventief gehecht (komen dus niet in een huis van bewaring), maar worden pas na hun veroordeling opgeroepen/opgepakt en komen dan rechtstreeks in een gevangenis. Er zijn drie soorten hoofdgevangenis:

1. *Gesloten*

Een gedetineerde gaat in beginsel eerst naar een gesloten inrichting. Evenals het huis van bewaring kenmerkt dit type inrichting zich door een hoge mate van beveiliging. Binnen de gesloten inrichtingen zijn verschillende regimes, die vergelijkbaar zijn met die van de huizen van bewaring.

2. *Beperkt beveiligde inrichting (BBI)*

Als het restant van de straf tijd nog maar anderhalf jaar bedraagt, kan de gedetineerde naar een halfopen inrichting gaan ter voorbereiding op de terugkeer in de maatschappij. Halfopen inrichtingen zijn minder zwaar beveiligd. De gedetineerden hebben meer vrijheden, maar krijgen ook meer verantwoordelijkheden. Een keer per vier weken mogen ze een weekend met verlof. Om voor plaatsing in aanmerking te komen, moet de gedetineerde onder andere goed in een groep kunnen functioneren. Eventueel wordt de gedetineerde voorbereid op een plaatsing in een zeer beperkt beveiligde inrichting of deelname aan een Penitentiair Programma (bron: Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, 2006).

3. *Zeer beperkt beveiligde inrichting (ZBBI)*

Ingeslotenen die ten hoogste nog vijf maanden hebben te gaan kunnen worden geplaatst in een zeer beperkt beveiligde inrichting (ook wel open inrichting genoemd). De ingeslotene verblijft er alleen 's avonds en 's nachts. Overdag werkt hij/zij zelfstandig bij een werkgever of volgt een opleiding buiten de inrichting. In het weekend mag hij/zij naar huis. De open inrichting is meestal de laatste fase die een ingeslotene binnen een inrichting doorloopt. Daarna is er de vrijheid (bron: Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, 2006).

Tot slot kunnen gedetineerden in aanmerking komen voor een Penitentiair Programma. Dit houdt in dat gedetineerden in de laatste fase van hun detentie onder elektronische bewaking buiten de muren van de gevangenis hun leven weer op de rails kunnen krijgen. Het programma is gericht op de combinatie van werk, opleiding en andere bezigheden om te voorkomen dat de deelnemer weer in crimineel gedrag vervalt (bron: www.dji.nl). Een selectiefunctionaris beslist over plaatsing in een BBI of ZBBI, of deelname aan PP.

Deze gevangenisstructuur en detentiefasering is niet verschillend voor vrouwen en mannen. Wel zijn vrouwen en mannen in de inrichtingen gescheiden. Binnen de volgende vier cluster-PI's zijn locaties (PI's) waar vrouwen gedetineerd zijn:

- De penitentiaire inrichting Overijssel
- De penitentiaire inrichting Utrecht
- De penitentiaire inrichting Zuid Oost
- De penitentiaire inrichting Breda

We hebben tijdens het onderzoek geprobeerd te achterhalen hoeveel vrouwen/moeders er op deze locaties gedetineerd zijn. Ook wilden we een aantal relevante achtergrondkenmerken van deze moeders en hun kinderen in kaart brengen. Hiervoor is aan de vier PI's waar vrouwen gedetineerd zijn, gevraagd gegevens aan te leveren over gedetineerde moeders. Er was echter geen enkele PI die een goed beeld kon geven van de populatie moeders (dit ligt namelijk niet vast in de standaard registratie). Om deze informatie toch te verzamelen hebben we de vier PI's gevraagd een vragenlijst (bijlage 7, vragenlijst voor de PI's) met gegevens over hun gedetineerden in te vullen.

De vragenlijst bevat een aantal vragen over kwantitatieve gegevens over de moeders (zoals het aantal moeders, aantal kinderen, leeftijd, herkomst, gezinssituatie). Behalve deze kwantitatieve vragen wilden we nagaan wat de feitelijke beleidsinvulling van de wet- en regelgeving is wat betreft de omgangsregelingen tussen moeder en kind.

Alleen de PI te Zwolle heeft de tijd genomen om de gegevens die wij wilden hebben uit te zoeken. De andere vrouwengevangnissen gaven aan niet over dergelijke gegevens te beschikken, of geen tijd te hebben om deze handmatig te verzamelen.

Deze drie PI's hebben de vragenlijst minimaal ingevuld en de vaak specifieke vragen over moeders helemaal niet beantwoord. Ze hebben niet de tijd willen of kunnen investeren om dit uit te zoeken.

Aan de hand van deze (beperkte) informatie schetsen we hieronder een beeld van de gedetineerde moeders in de vier PI's. Omdat de verkregen informatie van de PI's in hoeveelheid en bronnen vrij divers is, zijn de beschrijvingen ook nogal verschillend.

PI Overijssel

In de PI Overijssel zijn vrouwen gedetineerd op de locatie te Zwolle. Op deze locatie is een huis van bewaring (Inkomstenafdeling, Bijzondere Zorg Afdeling (BZA), een Inrichting voor Stelselmatige Daders (ISD), een gevangenis en een Individuele Begeleidings Afdeling (IBA)). Van deze locatie ontvingen wij de meest volledig ingevulde vragenlijst waardoor er een helder beeld is van de populatie.

Vrouwen

Er zijn in totaal 152 plekken voor vrouwen op deze locatie, waarvan 16 in de BZA, en de overige 136 in het gesloten normale regime. Van al deze vrouwen (dus niet alleen de moeders) komt meer dan helft uit Nederland, iets meer dan tien procent komt van de Antillen of uit Suriname, nog geen vijf procent komt uit Turkije of Marokko en de overige dertig procent komt uit andere landen.

Moeders

Van de 152 vrouwen op deze locatie zijn er 96 moeder (63%). De helft van deze moeders heeft één kind, 35 procent heeft twee kinderen en 15 procent heeft er drie of meer. Iets minder dan een kwart van de kinderen is jonger dan zes jaar, ruim eenderde is ouder dan twaalf jaar en de rest is tussen de vijf en twaalf jaar oud.

Tachtig procent van deze kinderen verbleef voordat moeder in detentie zat bij de moeder zelf. En tijdens de detentie van de moeder verblijft zeventig procent van deze kinderen bij de vader of andere familieleden of vrienden. Tien procent van de kinderen verblijft in een instelling of bij een pleeggezin, achtereenvolgens vier en zes procent. Van de overige twintig procent is niet bekend waar ze verblijven. Bijna alle moeders

hebben een vaste woon- of verblijfplaats en ook een adres waar ze naar terug kunnen keren na het uitzitten van de detentie. Een kleine vijf procent van de moeders zit vast voor een delict waarbij de kinderen schade ondervonden of voor huiselijk geweld.

PI Utrecht

In de PI Utrecht zijn vrouwen gedetineerd op de locaties in Nieuwersluis en op de zeer beperkt beveiligde inrichting (ZBBI) Gansstraat. Op de locatie in Nieuwersluis is een huis van bewaring en een gevangenis. Over de moeders in de PI Utrecht zijn we weinig te weten gekomen.

Vrouwen/Moeders

Op deze locatie zijn 241 plekken voor vrouwen, waarvan 11 open plekken en 230 gesloten. Dit zijn de enige gegevens over de vrouwen/moeders die we over deze PI te weten zijn gekomen.

PI Zuid Oost

De PI's Maashegge, Ter Peel en Roermond maken deel uit van de PI Zuid-Oost. De locatie Ter Peel is gevestigd in Evertsoord, gemeente Sevenum. Deze locatie huisvest vrouwelijke gedetineerden en heeft een huis van bewaring, gevangenis, BBI en een ZBBI.

Vrouwen/Moeders

Op de locatie Ter Peel zijn in totaal 243 plekken voor vrouwen, waarvan 43 BBI-/ZBBI-plekken en 200 plekken in het huis van bewaring en op de gesloten afdeling. Dit zijn de enige gegevens over de vrouwen/moeders die we over deze PI te weten zijn gekomen.

PI Breda

In de PI te Breda zijn vrouwen gedetineerd op de locatie Penitentiaire Inrichting Vrouwen (PIV). Vanuit deze PI hebben we enkele gegevens ontvangen over het aantal moeders dat gedetineerd is, zij het vrij summier.

Vrouwen/Moeders

Op deze locatie zijn in totaal 147 vrouwen gedetineerd in het huis van bewaring en de gesloten afdeling. In de vragenlijst is

aangegeven dat deze instelling wel registreert hoeveel kinderen de moeders hebben, van welke leeftijd ze zijn en waar ze verblijven, maar de precieze aantallen hiervan zijn helaas niet ingevuld.

Conclusie

In Nederland is de gevangenisstructuur niet verschillend voor vrouwen en mannen. Wel zijn vrouwen en mannen in de inrichtingen gescheiden. Er zijn vier PI's waar vrouwen gedetineerd zijn. Er is in Nederland weinig bekend over gedetineerde moeders. Dit komt waarschijnlijk omdat 'moeders' binnen de gevangenis geen specifieke doelgroep vormen en er geen standaardregistratie van eventuele kinderen is. Vanuit het perspectief van de penitentiaire inrichting gaat het om gedetineerden die hun straf uit moeten zitten, en niet om moeders en hun kinderen.

3 Wet- en regelgeving over moeders in detentie in Nederland

Inleiding

In dit hoofdstuk geven we antwoord op de eerste onderzoeksvraag: hoe is op dit moment de omgang voor gedetineerde moeders en hun kind(eren) geregeld? Centraal staat de wet- en regelgeving op het gebied van de omgang van kinderen en hun ouder(s) in detentie. Naast een overzicht van de landelijke en internationale wetgeving in paragraaf 3.1 geven we in paragraaf 3.2 een overzicht van de feitelijke beleidsinvulling van deze wet- en regelgeving in de vier penitentiaire inrichtingen waar vrouwen verblijven.

De bronnen die aan dit hoofdstuk ten grondslag liggen zijn enerzijds wetteksten en ministeriële beschikkingen, anderzijds hebben we via een vragenlijst onder de vier penitentiaire inrichtingen informatie ingewonnen over lokale regelingen.

3.1 Landelijke wet- en regelgeving contact ouder en kind

In deze paragraaf staat het recht op contact tussen ouders en kind centraal, met bijzondere aandacht voor de gedetineerde moeder en haar kinderen. Het gaat enerzijds om het recht van het kind om contact te hebben met de ouders, en anderzijds om de ouder die het recht heeft om contact met het kind te onderhouden.

Voor het recht van het kind op contact met de ouder(s) baseren we ons op het Verdrag inzake de Rechten van het Kind en het recht op *family life* (art. 8 Europees Verdrag voor de Rechten voor de Mens (EVRM)). Het recht op *family life* (art. 8 EVRM) vormt ook voor gedetineerde ouders de basis voor het recht op contact met het kind, maar daarnaast kan de ouder zich beroepen op de systematiek van de omgangsregeling in het familierecht, de internationale *prison rules* en de Penitentiaire Beginselenwet.

Kind: recht op contact met ouder(s)

Het recht van kinderen op contact en omgang met hun ouders is geregeld in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK). Daarnaast kan dit recht ook worden afgeleid van artikel 8 EVRM, recht op respect voor familie- en gezinsleven; de overheid heeft een positieve verplichting om een gezins- en familielevens mogelijk te maken.

Artikel 3 van het IVRK geeft het belang van het kind nader aan; dit artikel vormt het fundament voor de andere artikelen. Het omgangsrecht is een van de belangrijkste fundamenten van het recht op gezinsleven en de staat heeft een positieve verplichting om het gezinsleven te verwezenlijken (art. 3 lid 2 IVRK).

Daarnaast is artikel 9 IVRK van belang, waarin dit omgangsrecht nader staat geformuleerd. In feite komt het erop neer dat kinderen te allen tijde recht hebben op persoonlijk contact met hun ouders, tenzij een scheiding in het belang is van het kind. Ook als sprake is van een scheiding, is er recht op contact met de ouders, tenzij dit contact niet in het belang is van het kind. Daarnaast heeft de overheid als er een verzoek hiertoe is, een informatieplicht tegenover het kind, de ouder en de familie als de overheid verantwoordelijk is voor de scheiding tussen ouder(s) en kind(eren). Dit is het geval als de moeder is gedetineerd. De staat is verplicht op verzoek informatie te verschaffen over het wel en wee van de betrokken ouder of het kind, tenzij deze informatie schadelijk is voor het welbevinden van het kind. Bovendien moet de overheid erop toezien dat een verzoek om informatie geen negatieve consequenties zal hebben voor de persoon in kwestie (Handboek internationaal jeugdrecht, commentaar op art. 9 IVRK).

In principe heeft het kind recht op contact, tenzij het niet in het belang is van het kind, of er een ander zwaarder wegend belang is dat botst met het recht op contact. Om veiligheidsredenen is het mogelijk om het contact met het kind te weigeren.

Gedetineerde ouder: recht op contact kind

Het recht op respect voor familie- en gezinsleven (art. 8 EVRM) betekent dat de overheid een positieve verplichting heeft om een gezins- en familieleven mogelijk te maken. Hoewel dit geen absoluut recht is, kunnen gedetineerde ouders hierop een beroep doen als het gaat om het recht op contact met hun kind.

Daarnaast hebben ouders die het ouderlijk gezag hebben recht op omgang met hun kind. Als dit ouderlijk gezag ontbreekt hangt het van de feitelijke relatie af of er sprake is van een recht op omgang (art. 1:377a BW). In geval de ouder geen gezag heeft en Bureau Jeugdzorg de voogdij uitoefent of het kind onder toezicht is gesteld, kan Bureau Jeugdzorg beperkingen opleggen als het gaat om het contact tussen ouder en kind. Bureau Jeugdzorg kan schriftelijke aanwijzingen geven die de met gezag belaste ouder en minderjarigen moeten opvolgen (art. 1:258 BW). In dat geval dient Bureau Jeugdzorg waar mogelijk contact te onderhouden met de ouders en aandacht te besteden aan het contact tussen ouders en kind. De Wet op de Jeugdzorg heeft tot doel betere zorg voor jeugdigen en hun ouders te garanderen. De vraag van de cliënt staat centraal in het zoeken naar goede zorg. De cliënt is zowel het kind en de ouder. Als het gaat om een belangenafweging staat het belang van het kind centraal. Dit kan botsen met de systematiek van het burgerlijk recht, waar het belang van de ouder op omgang met het kind voorop staat. Alleen als omgang schadelijk is voor het kind, kan omgang worden geweigerd. Dit is een zwaarder criterium dan het belang van het kind.

Als de gedetineerde ouder geen gezag heeft, maar het kind verblijft bij de ouder die wel gezag heeft, speelt deze ouder een belangrijke rol. En ook het kind heeft invloed op de omgang met de gedetineerde ouder. Vanaf 12 jaar kan een kind zelf een verzoek tot een omgangsregeling doen bij de rechter, of ernstige bezwaren uiten tegen omgang. De voogd of de rechter kan contact ontzeggen als het kind contact wil, maar de voogd of rechter dit contact niet in het belang van het kind acht. Het belang van het kind moet voorop staan.

Als de omgang tot ernstig nadeel voor de ontwikkeling van het kind kan leiden, of het kind ernstige bezwaren heeft, kan contact tussen ouder en kind worden geweigerd. Dit geldt ook als de ouder kennelijk ongeschikt wordt geacht om omgang te hebben met het kind of als er andere zwaarwegende belangen een rol spelen.

Internationale resoluties over minimumstandaards voor gevangenen geven aan dat gevangenen recht hebben op contact met familie en het krijgen van bezoek. Dit is geregeld in de *European Prison Rules* (art. 43) of de *United Nations Minimum Rules of the Treatment of Prisoners* (rule 37 and 92).

Ook in de Nederlandse penitentiaire beginselenwet is een recht op contact met de buitenwereld vastgelegd (art. 38 PB). Dit is een algemeen recht; er zijn geen specifieke rechten op contact tussen ouder en kind vastgelegd. Dit recht kan echter afgeleid worden uit het recht op het respect van het familieleven. Het recht op (re)integratie in de maatschappij biedt eveneens een ondersteuning voor een recht op contact met de kinderen (Wolliswinkel, 1997).

De algemene regels over het contact met de buitenwereld houden een bezoekrecht in van ten minste een uur bezoek per week (art. 38 PB). Dit bezoek vindt onder toezicht plaats. De directeur van een normaal beveiligde gevangenis kan een maal per maand onder voorwaarden bezoek zonder toezicht toestaan, in plaats van het reguliere bezoek (art. 58 PB). Per keer mag slechts een beperkt aantal volwassenen op bezoek komen. Kinderen jonger dan 12 jaar krijgen alleen toegang onder begeleiding van een volwassene.

De directeur van de penitentiaire inrichting is bevoegd een bepaald persoon of bepaalde personen te weigeren voor maximaal drie maanden indien dit noodzakelijk is met het oog op de volgende belangen:

- handhaving van de orde en de veiligheid in de inrichting;
- voorkoming of opsporing van strafbare feiten;
- bescherming van slachtoffers van of anderszins bij misdrijven betrokkenen.

Naast een minimumstandaard voor bezoek is vastgelegd dat gedetineerden ten minste eens per week gedurende tien minuten mogen telefoneren met personen buiten de inrichting (art. 39 PB). De directeur kan de gelegenheid tot het voeren van

bepaalde telefoongesprekken op dezelfde gronden weigeren als bij bezoek. Deze weigering geldt voor ten hoogste drie maanden.

Conclusie wettelijk recht op contact gedetineerde ouder met kind

Gedetineerden hebben recht op contact met de buitenwereld via bezoek en telefonische gesprekken (en brieven, maar dat laten we hier buiten beschouwing). Er zijn geen specifieke regels over het ouder-kindcontact. Het recht op respect voor familie en gezinsleven (art. 8 EVRM) biedt voor zowel gedetineerde ouders als kinderen van gedetineerde ouders een basisrecht om contact te houden. Het houdt tevens een positieve verplichting van de overheid in om zorg te dragen voor contact tussen ouder en kind.

Daarnaast kunnen kinderen een beroep doen op het IVRK. Dit verdrag kan men gebruiken om bij de rechter af te dwingen dat in de beslissing over de straf rekening wordt gehouden met het belang van het kind. Op grond van dit verdrag dienen bijvoorbeeld rechters die een ouder veroordelen, bij het bepalen van de straf rekening te houden met het belang van het betrokken kind, aangezien bij beslissingen die het kind raken het belang van het kind de eerste overweging dient te vormen (artikel 3 IVRK). Daarbij hebben kinderen het recht om in zaken die hen aangaan gehoord te worden, in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid (artikel 12 IVRK) (Eijgenraam, 2006).

Als het recht van de gedetineerde ouder op contact met het kind botst met het belang van het kind gaat volgens het IVRK het belang van het kind voor. Dit volgt ook uit de Wet op de Jeugdzorg. Het recht op familielevens kan eveneens botsen met andere belangen, zoals veiligheidsbelangen. Het recht op contact is daarmee geen absoluut recht.

3.2 Huisregels in de vier penitentiaire inrichtingen

De Penitentiaire Beginselenwet biedt een minimumstandaard waaraan inrichtingen via het maken van huisregels nadere invulling kunnen geven. Op 7 juli 1998 is er een landelijk model vastgesteld waarin de wetten en rechten op contact uit de penitentiaire beginselen zijn uitgewerkt. Dit is het landelijke model 'Huisregels penitentiaire inrichtingen' (bijlage 1). De PI's

kunnen hier een nadere invulling aan geven. De huisregels van de vier PI's over de bezoeksregeling en het telefonisch contact, zijn opgenomen in bijlage 2 tot en met 5. In deze paragraaf vergelijken we de huisregels onderling. De huisregels over bezoek en telefoneren blijken weinig van elkaar te verschillen.

De bezoeksregeling

De huisregels van de penitentiaire inrichtingen in Ter Peel, Nieuwersluis en Breda wijken niet af van de wettelijke regeling: een gedetineerde heeft recht op een uur bezoek per week. In de reguliere gevangenis in Zwolle heeft een gedetineerde volgens de huisregels echter recht op twee uur bezoek per week. Wat betreft het aanvragen van het bezoek zijn er verschillen tussen de penitentiaire inrichtingen. In Ter Peel moet bezoek minimaal een week van tevoren aangemeld worden door middel van het 'aanvraagformulier bezoek', terwijl dit in Zwolle minimaal een dag van te voren via de afdeling 'bezoekplanning' mogelijk is. Uit de huisregels van de penitentiaire inrichtingen in Nieuwersluis en Breda valt niet af te leiden hoe daar de gang van zaken bij het aanvragen van bezoek is. Van Breda is wel bekend dat gedetineerden maximaal twee keer een verzoek kunnen indienen om van bezoekmoment te wisselen.

Er is eveneens een verschil in het aantal personen dat tegelijk op bezoek mag komen. In Ter Peel betreft het maximaal drie bezoekers en kinderen tot 4 jaar, in Zwolle gaat het om maximaal vier personen, waarvan maximaal drie volwassenen (vanaf 12 jaar); in Breda gaat het om maximaal vijf personen, waarvan maximaal drie volwassenen. In de huisregels van Breda staat tevens vermeld dat er maximaal 25 personen op de bezoekerslijst mogen staan. Over het maximale aantal bezoekers in Nieuwersluis staat niets vermeld in het bezoekersreglement. Alle bezoekers moeten zich volgens de wet (art. 38 PB) kunnen legitimeren. Alle penitentiaire inrichtingen hebben bepaald dat bezoekers van tevoren worden gecontroleerd of gefouilleerd, en dat zij niets mee mogen nemen naar de bezoekszaal of bij het verlaten van de bezoekszaal. Ook mogen gedetineerden geen door de bezoekers meegebrachte artikelen aannemen of gebruiken. Tijdens het bezoek wordt toezicht gehouden. In de huisregels is vastgelegd dat bezoekers zich fatsoenlijk dienen te gedragen.

In de huisregels van de penitentiaire inrichting in Zwolle is een reglement opgenomen over het Bezoek Zonder Toezicht. Dit is

mogelijk voor veroordeelden in inrichtingen of afdelingen die zijn aangewezen als normaal beveiligde gevangenis. In de daartoe aangewezen inrichtingen kan de gedetineerde ten hoogste eens per maand bezoek van maximaal twee uur ontvangen zonder toezicht, indien aan een aantal voorwaarden wordt voldaan. Volgens de wet kan de directeur bepalen dat het bezoek zonder toezicht plaatsvindt (art. 38 lid 4 PB), maar de regel is dat het bezoek onder toezicht plaatsvindt. Doorgaans is ook bezoek zonder toezicht mogelijk in normaal beveiligde gevangenissen.

Telefonisch contact

De hoofdregel luidt dat gedetineerden ten minste eens per week gedurende tien minuten mogen telefoneren met personen buiten de inrichting (art. 39 PB). In het landelijke model Huisregels penitentiaire inrichtingen wordt hieraan toegevoegd dat zij niet met medegedetineerden mogen telefoneren, tenzij het een aantoonbare levenspartner of familie in de eerste en tweede graad betreft die niet verblijft in een Extra Beveiligde Inrichting.

In Zwolle is bellen mogelijk tijdens het activiteitenblok en de recreatie. Ook op de luchtplaatsen staan telefooncellen die men kan gebruiken door middel van telefoonautomaten die werken op een telefoonkaart die wekelijks besteld kan worden. Kosten zijn voor eigen rekening. In principe kunnen alle telefoongesprekken afgeluisterd worden. Het aantal belmomenten en de duur hiervan worden niet vastgelegd. In Breda heeft elke afdeling een eigen telefoonregeling. Telefoneren is mogelijk tijdens de recreatie en na goedkeuring van het personeel op andere momenten. Ook in Breda zijn de kosten voor eigen rekening en kunnen gedetineerden uitsluitend telefoneren met telefoonkaarten die in de winkel van de PI te koop zijn. In Breda worden de telefoongesprekken steekproefsgewijs afgeluisterd. In Ter Peel mag er een keer per dag gebeld worden gedurende tien minuten binnen de tijd van het dagprogramma, in de niet voor arbeid bestemde uren. Dit kan vanuit de telefooncellen op de afdeling. De kosten zijn voor eigen rekening, tenzij de directeur anders bepaalt.

4 Omgang van gedetineerde moeders met hun kinderen: een literatuurverkenning

Inleiding

Er is de laatste jaren in Nederland geen specifiek onderzoek verricht naar de omgang van of het contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen. In dit hoofdstuk geven we weer wat er wel bekend is over moeders in detentie en hun kinderen. We hebben een literatuurverkenning verricht, waarvoor recente binnenlandse literatuur en daarnaast enkele buitenlandse rapporten zijn bekeken. We hebben ons vooral gericht op literatuur over gedetineerde moeders en hun kinderen. De literatuur over gedetineerde vaders hebben we buiten beschouwing gelaten. Het bestudeerde betreft soms informatie afkomstig uit grijze literatuur, zoals scripties. Meestal zijn de belangrijkste kenmerken die uit deze bronnen naar voren komen zo gelijklopend dat ze een grote mate van betrouwbaarheid lijken te hebben. Aangezien het hier nadrukkelijk gaat om een literatuurverkenning moeten we voorzichtig zijn met het generaliseren van de resultaten.

Allereerst gaan we in paragraaf 4.1 in op de problemen waar moeders in detentie mee kampen. In paragraaf 4.2 staan de problemen van hun kinderen centraal. In paragraaf 4.3 staan we stil bij het contact dat gedetineerde moeders volgens de literatuur hebben met hun kinderen. In paragraaf 4.4 gaan we meer specifiek in op de knelpunten die er (kunnen) zijn in dat contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen en mogelijke oplossingen hiervoor. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf waarin we beschrijven welke acties er op dit moment

specifiek in Nederland plaatsvinden om de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen te bevorderen.

4.1 Problemen van moeders in detentie

In deze paragraaf staan we stil bij de problemen waar moeders in detentie mee kunnen kampen.

Wolleswinkel promoveerde in de jaren negentig op het onderwerp 'moeders in detentie'. In haar onderzoek stond de (rechts) positie van gedetineerde moeders centraal en vooral de vraag in hoeverre zij aan hun positie van feitelijk verzorgende ouder rechten kunnen ontleen ten aanzien van de overheid of derden. Volgens Wolleswinkel houden het gemis aan privacy en de behoefte aan intimiteit en de zorg voor de kinderen de vrouwen in detentie het meeste bezig en is dit iets wat voor alle vrouwen te allen tijde geldt en zal gelden. De doelgroep van gedetineerde moeders heeft volgens haar vaak veel problemen waardoor zij en hun kinderen bij voorbaat een kwetsbare groep vormen:

- Zij zijn over het algemeen - voor de detentie - de primaire verzorgers van hun kinderen.
- Zij hebben over het algemeen niet de (financiële) middelen om 'de ideale op hun kind toegesneden zorg' in hun privéleven te realiseren.
- Zij hebben veelal geen keus uit adequate door de overheid gegarandeerde voorzieningen.
- Zij worden wel geconfronteerd met overheidsbemoeienis vanwege de 'afwijkende situatie'. Zij zijn veroordeeld of worden verdacht van het plegen van een strafbaar feit. Bovendien zijn ze vaak alleenstaand, hebben ze veelal een donkere huidskleur en voorzien ze niet zelf of via verboden gedragingen in hun onderhoud.
- Detentie leidt voor hen persoonlijk tot vergroting van hun wellicht al bestaande maatschappelijk isolement (Wolleswinkel, 1997).

4.2 Problemen van kinderen van gedetineerde moeders

In deze paragraaf belichten we het perspectief van kinderen van gedetineerde moeders: wat voor gevolgen heeft de detentie voor hen?

Uit het afstudeeronderzoek van Harbers (2002) blijkt dat er weinig onderzoek is verricht naar kinderen met een gedetineerde moeder; grootschalig onderzoek is schaars en aan de wel verrichte onderzoeken mankeert methodologisch het een en ander, bijvoorbeeld dat er gewerkt is met te kleine steekproeven waardoor generalisatie van de conclusies niet mogelijk is. Bovendien zijn de meeste onderzoeken verricht naar kinderen met gedetineerde vaders. Uit nationaal en internationaal onderzoek blijkt echter dat het voor kinderen heel anders is wanneer hun moeder gedetineerd wordt dan hun vader, omdat hun leven in het laatstgenoemde geval goeddeels gewoon doorgaat (European Commission, 2005). We kunnen de resultaten van dergelijke onderzoeken daarom niet zonder meer generaliseren naar de situatie van kinderen met gedetineerde moeders. Dit is de reden dat deze onderzoeken zo min mogelijk in deze beperkte literatuurverkenning betrokken zijn.

Wel was al in de jaren zestig bekend dat kinderen van een gedetineerde ouder (dus hetzij vader, hetzij moeder) op een aantal sociale en psychologische eigenschappen systematisch lager scoren dan kinderen die geen gedetineerde ouders hebben: zelfbeeld (lage zelfwaardering en onzekerheid), sociabiliteit, concentratie, participatie in de klas, gezondheid en schoolprestaties (Friedman & Esselstyn, 1966). Uit recenter nationaal onderzoek blijkt dat kinderen van een gedetineerde ouder zich vaak ongepast gedragen, ze de rust in de klas verstoren, spijbelen of meedoen aan een of andere vorm van agressief gedrag (Harbers, 2002). Van Nijnatten stelt dat kinderen van gedetineerde ouders geconfronteerd worden met een reeks problemen. Dit zijn doorgaans financiële problemen en sociale afwijzing. Daardoor lopen zij een risico op het ontstaan van ontwikkelingsproblemen. Ze raken veelal verward over hun identiteit en kunnen in het gezin de verantwoordelijkheden en taken van de gedetineerde ouder overnemen, waardoor ze minder tijd met leeftijdgenoten doorbrengen (Van Nijnatten, 1998). Recent internationaal onderzoek bevestigt

deze uitkomsten. Zo hebben kinderen van gedetineerde ouders in Engeland en Wales te maken met aanhoudende ontberingen, verlies van sociaal en materieel kapitaal, stigmatisering, uitsluiting en slechte toekomstperspectieven. Ondanks de prevalentie en urgentie van het probleem verricht men weinig onderzoek naar deze groep kinderen en worden zij onvoldoende gesteund: 'In the UK, failure to support children of prisoners reflects an era of punitive penal policy, and a lack of commitment to reduce social exclusion by the Government' (Murray, 2007).

In het proefschrift van Wolleswinkel valt te lezen dat het voor kinderen confronterend is dat het overheidsgezag 'hun gezag' ter verantwoording roept voor iets wat blijkbaar niet deugt.

Voor de betrokken kinderen maakt het veel uit:

- op welke plek de ouder wordt aangehouden;
- of dat in hun aanwezigheid gebeurt en hoe;
- om welk delict het gaat;
- of het om moeder en/of vader gaat;
- of de primaire verzorger wegvalt;
- of er een verzorger thuisblijft;
- hoe de omgeving reageert.

Problemen die bij de psychologische verwerking kunnen optreden zijn door haar ondergebracht in de categorieën verdedigingsmechanismen, schuldgevoelens, loyaliteitsconflicten en verstoring in gezinsrelaties (Wolleswinkel, 1997). Volgens Wolleswinkel (1998) heeft het meer effect op een kind wanneer een moeder een delict heeft gepleegd 'als hoedster van het gezin' dan wanneer zij handelde uit 'puur eigenbelang', zoals een verslaafde delinquente dat kan doen.

4.3 Contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen

In deze paragraaf gaan we in op wat vanuit de literatuur bekend is over het contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen.

In het proefschrift van Wolleswinkel valt te lezen dat kinderen van gedetineerde vrouwen doorgaans zoveel mogelijk bij hun vader of andere familieleden verblijven. Dit is vaak de grootmoeder, vooral bij allochtone gezinnen. Ook komt het voor dat kinderen bij vrienden worden ondergebracht. De Raad voor

de Kinderbescherming plaatst kinderen voor wie geen opvang beschikbaar is tijdelijk in een pleeggezin of tehuis. Slechts een klein deel van de gedetineerde moeders heeft geen contact met hun kinderen, echter in die gevallen soms wel met de verzorgers (Wolleswinkel, 1997). In het proefschrift van Wolleswinkel lezen we ook dat in de jaren negentig iets meer dan de helft van de in Nederland gedetineerde moeders bezoek van de kinderen krijgt, de andere helft telefoneert met hen en vooral 'buitenlandse vrouwen' hebben via briefwisseling contact met hun kinderen in het land van herkomst. Sommige moeders zouden hun kind bewust niet willen zien 'omdat het nu in goede handen is.' De vrouwen zijn erg bang om het contact met hun kind kwijt te raken. Ze voelen dat de relatie verwatert en vinden dat ze als moeder falen. De 'buitenlandse moeders' hebben over het algemeen minder contact met hun kinderen dan de Nederlandse moeders. Dit komt doordat de afstand te groot is om op bezoek te komen (hun kinderen bevinden zich vaak in het land van herkomst) en de communicatiemogelijkheden te duur zijn, niet alleen voor de moeders, maar ook voor de familie thuis (Wolleswinkel, 1997). Het is inmiddels tien jaar geleden dat Wolleswinkel haar proefschrift afrondde. Over hoe de contacten tussen moeders en hun kinderen anno 2007 zijn, is minder bekend. Wel lijkt de algemene opinie te zijn dat het meestal goed is dat er contact is tussen de gedetineerde moeder en haar kind. Uit Amerikaans onderzoek waarin moeders die wel en moeders die geen bezoek van hun kinderen kregen met elkaar vergeleken werden, blijkt dat pogingen die worden gedaan om het contact tussen moeder en kind te bevorderen (children's visitation programs and parenting classes) over het algemeen een goede invloed op de kwaliteit van de relatie tussen moeder en kind hebben (Snyder, 2001). Studenten van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle hebben een afstudeeronderzoek verricht genaamd 'Kinderen ook gevangen'. Zij richtten hun aandacht op de hulpverlening aan kinderen van gedetineerde ouders. Het onderzoek bestond uit een literatuuronderzoek en het afnemen van schriftelijke interviews onder kinderen van gedetineerde ouders en onder instanties die in aanraking komen met deze kinderen. Uit het afstudeeronderzoek blijkt dat de meeste kinderen het fijn vinden om bij hun ouder op bezoek te gaan. Wel is het soms van beide kanten erg emotioneel. Ook is het afscheid voor de kinderen zeer moeilijk. Een te grote belasting voor het kind is een reden waarom bepaalde instanties

er voor kiezen het kind niet op bezoek te laten gaan bij de ouder (De Boer et al., 2006).

Wel is het zo dat de detentie voor de kinderen en degenen bij wie zij verblijven doorgaans een taboe is. Naar buiten toe wordt de detentie meestal zoveel mogelijk geheim gehouden (buren, school, kennissen). De studenten van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle constateren dat gezinnen niet of nauwelijks over de detentie spreken. 'Het is niet zo dat ouders verbieden om over de detentie te praten, het lijkt dat kinderen zichzelf een verbod opleggen om te voelen en te denken over hun detentie' (De Boer et al., 2006). Volgens de door de studenten geïnterviewde vertegenwoordigers van instanties die in aanraking komen met kinderen van gedetineerde moeders lijkt het belangrijk dat er vanaf het eerste begin door zowel ouders als andere betrokkenen openheid naar de kinderen is over de situatie, dus over de detentie van de ouder. Hierdoor blijven kinderen niet met vragen en onzekerheden zitten over de afwezigheid van een ouder. Dit gebeurt nu nog te weinig; er wordt te weinig vanuit het oogpunt van de kinderen gekeken (De Boer et al., 2006). Ook Van Nijnatten is sterk voorstander van het zo vroeg en openlijk mogelijk bespreekbaar maken van de situatie: 'This is not to say that detention in prison should become the one and only topic of household discussion, but that the child be told all the relevant aspects of the imprisonment and what can be expected for the future. No things should be excluded from this information, apart from giving the child details of crime.... Reality is often sad and painful, but it is more painful and more difficult to negotiate if you can only guess at what further lies behind it' (Van Nijnatten, 1998).

4.4 Knelpunten in de omgang tussen gedetineerde moeder en kind

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk beschreven we de problemen waar moeders in detentie mee kunnen kampen. Vervolgens stonden we stil bij de problemen die kinderen van gedetineerde moeders kunnen hebben. In de vorige paragraaf gingen we in op wat er bekend is over het contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen. In deze paragraaf staan we stil bij de knelpunten die ervaren worden in het contact

tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren) en hoe die weggenomen zouden kunnen worden.

Bezoek- en telefoermogelijkheden zijn vaak onder schooltijd

In de bestudeerde literatuur vonden we meerdere aanwijzingen dat de huidige bezoek- en telefoonregelingen in de penitentiaire inrichtingen doorgaans te beperkt zijn om een goed contact tussen moeder en kind te bewerkstelligen.

Dit blijkt bijvoorbeeld uit het afstudeeronderzoek van de studenten van de Gereformeerde Hogeschool Zwolle: 'De bezoektijden en de mogelijkheid tot telefonisch contact zijn vaak onder schooltijd. Dit maakt het voor het kind lastiger om bij de ouder op bezoek te gaan.' Naar aanleiding van de resultaten bevelen de studenten aan de bezoektijden en mogelijkheden tot telefonisch contact buiten schooltijden realiseren: 'doordat de bezoek- en beltijden vaak niet aansluiten bij de schooltijden van de kinderen is er niet echt gelegenheid voor (regelmatig) contact tussen ouder en kind. Verder pleiten zij ervoor om de zakelijke regelingen en ouder-kindcontact tijdens bezoeken te scheiden. Er zit namelijk vaak een voogd of coach bij tijdens het bezoeken. Vaak komt het voor dat die zakelijk dingen met de ouder bespreekt, waardoor er voor het kind minder aandacht is' (De Boer et al., 2006). Ook uit het afstudeeronderzoek van studenten van Fontys Hogeschool Eindhoven komt de aanbeveling de bezoektijden en -dagen aan te passen aan de schooltijden en -dagen van de kinderen: 'Op deze manier kunnen de kinderen bij hun moeder op bezoek, zonder dat ze daarvoor iets van school missen. Op deze manier hoeven kinderen geen vrijstelling van school te krijgen en zijn ze geen uitzondering ten opzichte van andere kinderen (Goudsmit et al., 2007).

Doorgaans grote afstand van de woonplaats van het kind tot de penitentiaire inrichting waar de moeder gedetineerd is

Moeders worden vaak ver van hun kinderen in een penitentiaire inrichting geplaatst. Wolleswinkel gaat aan het eind van haar proefschrift in op voorwaarden om de band tussen kind en gedetineerde ouder te handhaven. Zij heeft het onder meer over aangepaste bezoekregelingen, want: 'Voor veel kinderen is alleen reizen een probleem. Kinderen zouden begeleid moeten worden bij hun bezoeken aan de inrichting. Nu wordt er vaak een beroep op familie gedaan, maar de investering in tijd en

geld kan zwaar drukken. De mogelijkheid tot vergoeding van reiskosten moet aangereikt worden' (Wolleswinkel, 1997).

Recentere literatuur-bevindingen ondersteunen nog steeds dit aandachtspunt van Wolleswinkel uit 1997, bijvoorbeeld het afstudeeronderzoek van de studenten van de Gereformeerde Hogeschool Zwolle. Volgens de bevindingen van de studenten is de afstand tussen de woonplaats van het kind en de verblijfplaats van de ouder vaak een grote belemmering. Begeleiding van de bezoeken door een hulpverlener is waardevol, omdat ouders vaak zeer veel problemen ondervinden met het gedetineerd zijn en het bezoek daardoor voor kinderen erg belastend kan zijn (De Boer et al., 2006).

Kindonvriendelijke bezoekersruimte

Ook komt het voor dat de bezoekersruimte in een penitentiaire inrichting kinderen af kan schrikken om (vaak) op bezoek te komen. Waar Wolleswinkel al in 1997 voor pleitte was voor een kindvriendelijkere inrichting van de bezoekeruimtes in de gevangenis. De Boer et al. (2006) wijzen erop dat de bezoekersruimte anno 2006 nog steeds aan kindvriendelijkheid te wensen over laat: 'De gevangenis zijn nu nog weinig ingesteld op het bezoek door kinderen; de bezoekeruimtes zijn kaal en hebben weinig sfeer. De bezoekeruimtes zouden meer op kinderen ingesteld moeten worden om een vertrouwde sfeer te creëren en kinderen sneller op hun gemak te stellen. Dit kan door de aankleding van de ruimtes af te stemmen op kinderen, bijvoorbeeld door spelletjes en speelgoed neer te leggen en daarnaast meer kleuren te gebruiken' (Wolleswinkel, 1997). Studenten van de Fontys Hogeschool hebben in opdracht van Humanitas vanuit Gezin in Balans onderzoek gedaan naar hoe de bezoekersruimten in PI's voor vrouwen het beste ingericht zouden kunnen worden om de moeder-kindrelatie zo positief mogelijk te stimuleren. Zij komen tot een groot aantal aanbevelingen om de bezoekersruimte een kindvriendelijkere uitstraling te geven (Goudsmit et al., 2007).

Betere bereikbaarheid van de penitentiaire inrichtingen

Veel penitentiaire inrichtingen zijn moeilijk bereikbaar met het openbaar vervoer. De studenten van de Fontys Hogeschool vinden het raadzaam om bij elke PI een busverbinding te hebben: 'Zo kunnen de mensen die met het openbaar vervoer willen komen dicht bij de PI uitstappen. Dit zal vooral gelden

voor kinderen boven de 12 jaar, omdat zij geen zelfstandige mogelijkheid hebben om bij de PI te komen. Zij mogen zonder begeleiding op bezoek komen bij hun moeder. Zij hebben niet altijd eigen vervoer en moeten dus de mogelijkheid hebben om met het openbaar vervoer bij de PI te komen' (Goudsmit et al., 2007).

De verantwoordelijkheid voor kinderen van gedetineerde moeders is niet structureel geregeld

Een laatste, niet onbelangrijk, knelpunt dat we in de literatuur aantreffen dat niet bevorderlijk werkt in de omgang tussen de gedetineerde moeders en hun kind(eren) is het feit dat de verantwoordelijkheid voor de kinderen van gedetineerde moeders niet structureel is vastgelegd. Uit de afstudeerscriptie van de studenten van de Gereformeerde Hogeschool Zwolle (De Boer et al., 2006) blijkt dat er in de samenwerking tussen de hulpverlenende instellingen weinig onderling contact is speciaal over de kinderen van gedetineerde ouders. Doordat er een veelheid aan hulpverleningsinstanties is, worden kinderen vaak niet direct opgevangen. Het is volgens de onderzoekers belangrijk om in de gaten te houden of en dat er daadwerkelijk hulp is voor het kind. Dit komt overeen met de bevindingen van Van Nijnatten (1998). Volgens hem is een van de belangrijkste obstakels in het verbeteren van de situatie van kinderen met een gedetineerde ouder het ontbreken van een instantie die de verantwoordelijkheid voor hen neemt. 'Detention centres and after care agencies are directed almost exclusively at the imprisoned parent: while in other welfare agencies the problem of living in a prisoner's family is hardly recognized as a significant problem and no expertise is available. While children often suffer the most, they are hardly acknowledged as the victims of the imprisonment of their parents. The children of prisoners are victims in a number of ways: they are separated from their parent, they suffer from belonging to a family rejected by society and few pay attention to their problems' (Van Nijnatten, 1998).

4.5 Initiatieven om de omgang tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren) te bevorderen

In de vorige paragraaf stonden we stil bij de knelpunten in de omgang tussen de gedetineerde moeder en haar kind (eren) en wat daar volgens de bestudeerde literatuur aan te doen is. In deze paragraaf gaan we meer specifiek in op enkele voorbeelden van hoe men in Nederland werkt aan het verbeteren van de relatie tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren).

De overheid heeft in het verleden initiatieven genomen ter verbetering van de familierelaties van gedetineerde vrouwen. Deze richtten zich vooral op mogelijke co-detentie van kinderen en op betere bezoekmogelijkheden van kinderen van gedetineerden. Een voorbeeld daarvan is het experiment in Ter Peel in de jaren negentig waarbij gedetineerde moeders hun kinderen in de leeftijd van 0 tot 4 jaar mochten meenemen tijdens hun verblijf. De kinderen verbleven overdag in een reguliere crèche, terwijl de moeders gewoon deelnamen aan het dagprogramma van de penitentiaire inrichting. De mogelijkheid om hun kind mee te nemen werd door een behoorlijk groot aantal moeders gewaardeerd (Holwerda, 1995). Vandaag de dag heeft Ter Peel nog steeds een apart paviljoen voor vijf gedetineerde moeders met kinderen tot vier jaar. Het betreft kindvriendelijk ingerichte ruimtes en speciaal ingerichte kamers voor kinderen. Op dit moment is het meest bekende voorbeeld van hoe er in Nederland gewerkt wordt aan het verbeteren van de relatie tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren) het project Gezin in Balans. Dit valt onder 'Toekomst in Balans, een nieuwe uitdaging', een samenwerkingsproject van verschillende organisaties dat voor vijftig procent wordt betaald uit ESF/ Equal-gelden, subsidie van het Europees Sociaal Fonds. Bij Gezin in Balans zijn tevens middelen vanuit het Oranjefonds, VSB-fonds en Humanitas-fonds betrokken. Gezin in Balans biedt ondersteuning aan gedetineerde en ex-gedetineerde moeders met als doel een goede terugkeer binnen het gezin en in de samenleving te bevorderen. Uitgangspunt hierbij is dat een succesvolle re-integratie een bijdrage levert aan zowel het voorkomen van recidive als het voorkomen van maatschappelijke uitval van betrokken kinderen binnen het gezin. Het project startte in 2002. Het oorspronkelijke idee was, om (ex-) gedetineerde

moeders toe te leiden naar het bestaande aanbod van Home Start. Al snel bleek dat de specifieke omstandigheden en problematiek van gedetineerde moeders om een aangepaste aanpak vroeg. De afgelopen jaren zijn visie, methodiek, werkmaterialen en werkwijze ontwikkeld. Het project is uitgegroeid tot een landelijk gestuurd integraal aanbod voor (ex-)gedetineerde moeders op het gebied van opvoedingsondersteuning en gezinsbegeleiding (notities Gezin in Balans, 2007).

Gezin in Balans biedt de volgende ondersteuning:

- **Moeder de gans:** informatiebijeenkomsten bij aanvang van de detentie. Voor deze bijeenkomsten is een levend ganzenbordspel ontwikkeld, waarbij vertegenwoordigers van Justitie, gemeente, Jeugdzorg en advocatuur aanwezig zijn om de diverse vragen te beantwoorden. Het doel is stressreductie.

- **Bezoekmoeders:** ondersteuning tijdens de detentie. Gezin in Balans organiseert dat moeders bezoek krijgen van moeders van buiten de penitentiaire inrichting. Deze bezoekmoeders zijn vrijwilligers uit de buurt van vrouweninrichtingen die hun collega-moeders ondersteunen door dingen bespreekbaar te maken die voor de gedetineerde moeder vaak taboe zijn. Beroepskrachten van Gezin in Balans trainen, selecteren en coachen de vrijwilligers. Er is een dagboek voor moeders in detentie ontwikkeld dat vaak dient als basis voor de gesprekken. Het doel is het onderhouden van het contact met de wereld buiten de gevangenis en invulling te blijven geven aan hun rol als moeder daar.

- **IK-JIJ-WIJ:** Training vooruitlopend op de beëindiging van de detentie. De training is gericht op het vergroten van opvoedingsvaardigheden, het vergroten van inzicht in eigen mogelijkheden, leren keuzes te maken en het benutten van kansen. De beroepskrachten van Gezin in Balans geven deze training. Doel is moeders handvatten te bieden in situaties die zij zullen aantreffen als ze na beëindiging van detentie hun rol als opvoeder weer oppakken.

- **Samen er op uit:** weekenden voor moeder en kind(eren) in de overgangsfase naar de invrijheidstelling waarin een vrijwilliger met hen op pad gaat. Het doel is een nieuwe start te maken in de relatie tussen moeder en kind.

- **Moedermaatjes:** gezinsbegeleiding na beëindiging van detentie. Vrijwillige 'moedermaatjes' van Gezin in Balans komen in een periode van een tot anderhalf jaar ongeveer vier uur per week in het gezin en bieden zowel ondersteuning binnen het gezin als begeleiding bij het versterken van het sociale

netwerk rondom het gezin. Daarbij hebben de vrijwilligers een belangrijke signalerende functie als het gaat om de noodzaak van extra begeleiding door het reguliere hulpaanbod. Beroepskrachten van Gezin in Balans selecteren, trainen en coachen de vrijwilligers.

- **Wonen in Balans:** de woonconsulent van Gezin in Balans bemiddelt tijdens het nazorgtraject naar zelfstandige woonruimte (Notities Gezin in Balans, 2007).

In het kader van Gezin in Balans worden er ook diverse materialen ontwikkeld. Een voorbeeld hiervan is het voorlees/doe-boek voor kinderen van 4 tot 8 jaar met een gedetineerde moeder: *'mama woont even ergens anders, mijn eigen werkboekje om aan mama te denken'*, ontwikkeld door studenten Sociaal Pedagogische Hulpverlening. In de omslag staat te lezen: 'het boek is gemaakt omdat het voor volwassenen niet altijd gemakkelijk is om eerlijk antwoord te geven op vragen die kinderen stellen over waarom hun moeder in de gevangenis zit. Ook hebben kinderen zo hun eigen voorstelling over het leven in de gevangenis en dit beeld klopt niet altijd. De verhaaltjes zullen zeker vragen bij kinderen oproepen. Door daarop in te gaan kan meer begrip ontstaan over wat er tussen een kind en de gedetineerde moeder gebeurt. De werkjes in het doe-gedeelte helpen de ervaringen van kinderen van gedetineerden te verwerken en bieden de mogelijkheid voor moeder en kind om contact met elkaar te houden en elkaar te vertellen over hun ervaringen' (Gezin in Balans, 2006). Ook is er een voorleesboekje gemaakt door studenten van de Fontys Hogeschool te Eindhoven voor kinderen van 3 jaar en ouder: *een mama in de gevangenis* (Gezin in Balans, 2006).

5 Omgang in de praktijk: vijf casussen

Inleiding

In de vorige hoofdstukken hebben we de wet- en regelgeving en enkele literatuurbevindingen in kaart gebracht. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de betrokkenen de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen in de praktijk ervaren.

Daarmee beantwoorden we de tweede onderzoeksvraag: Hoe beoordelen de verschillende partijen de omgang van moeders in detentie met hun kinderen en de huidige omgangsmogelijkheden?

In dit hoofdstuk beschrijven we vijf casussen. De kern van elke casus is steeds het gesprek met de gedetineerde moeder. In iedere vrouwengevangenis hebben we een moeder als uitgangspunt genomen. In Zwolle zijn twee moeders geïnterviewd. Vervolgens hebben we interviews gehouden met de andere meest relevante betrokkenen. Dit zijn bijvoorbeeld de kinderen, de familie, het pleeggezin, de jeugdzorg, gevangenismedewerkers of andere professionals. Per casus zijn enkele interviews gedaan in aanvulling op het verhaal van de moeder. We hebben daarvoor steeds de betrokkenen benaderd die ons in die specifieke casus het belangrijkste leken. We moesten daarbij wel aansluiten bij wat mogelijk was. In één casus wilde de moeder bijvoorbeeld niet dat wij haar kind zouden interviewen en wilde haar partner niets met het onderzoek te maken hebben. Bij een andere casus leek het ons zelf niet goed het kind te interviewen, omdat dit een jong en beschadigd kind betreft dat voorafgaand aan de detentie van moeder lange tijd van haar gescheiden is geweest. De vragen in de interviews betreffen de

leefsituatie van het gezin vóór de detentie, de periode dat de moeder opgepakt en vastgezet werd en de huidige situatie. Hoofdonderwerpen van de interviews waren de mogelijkheden bij de omgang, de ervaringen van de betrokkenen en de knelpunten die men bij de omgang ervaart. Door één moeder en haar kinderen als uitgangspunt te nemen en de andere partijen daar omheen te zoeken, wordt dezelfde situatie steeds met andere personen besproken. Dit levert een zeer complete en vanuit verschillende perspectieven beschreven casus op. Het doel van casusonderzoek is om diepte-inzicht te verkrijgen. Casusonderzoek heeft echter als nadeel dat het meestal onduidelijk is in hoeverre de onderzochte casussen representatief zijn voor de situatie van alle moeders in de gevangenis. Over de geselecteerde moeders en hun situatie hebben we daarom in alle gevallen gesproken met in ieder geval één medewerker uit de PI die de moeder goed kent. Zij gaven desgevraagd aan dat de situatie van de betreffende moeder exemplarisch was en zij haar situatie herkenden als een situatie die zij vaker tegen kwamen.

5.1 De cases

CASUS 1 - Xandra uit Nieuwersluis

Voor onderstaande casus hebben we de volgende personen geïnterviewd:

- Gedetineerde moeder
- Een van haar twee tienerdochters (12 jaar)
- Twee penitentiaire inrichtingswerkers (PIW-ers)
- Ex-man waar de kinderen vanaf het moment van detentie structureel wonen
- Moeder van de gedetineerde moeder die vaak op bezoek gaat (genoemd 'oma')

Setting

Xandra is een gescheiden moeder van 37 jaar. Ze heeft twee tienerdochters: de een zit op de basisschool, de ander op de middelbare school. Vóór de detentie woonden Xandra's dochters om de week bij haar en bij haar ex-man. Ze had een baan en een vrij 'standaard leven'. Nu wonen de kinderen totdat ze vrij is continu bij haar ex-man. Andere familieleden zijn nauw bij de opvoeding van de dochters betrokken. Xandra zit vanaf het

begin van haar detentie in de BBI in Nieuwersluis. Ze moet in totaal anderhalf jaar zitten en heeft er, op het moment dat het interview plaatsvindt, de helft opzitten. Daarom mag ze nu eens in de zoveel weken op weekendverlof. Binnenkort hoopt ze overgeplaatst te worden naar een open inrichting. Xandra kan niet aangeven op welke locatie ze het liefst zou willen zitten: 'Als je afgestraft bent en je een half open inrichting (HOI) status hebt, kun je wel aangeven waar je het liefst zou willen zitten door selectieformulieren in te vullen, maar het is maar net de vraag of je het toegewezen krijgt, er moet plek zijn.' Voor haar dochters heeft ze een kalender gemaakt met daarop belangrijke data, zoals die van haar verloven en wanneer ze naar de open inrichting gaat. Xandra vindt de band met haar kinderen verbeterd door de detentie: 'Ik weet nu wat ik mis. Je mist elkaar.'

Omgang

De jongste dochter was erbij toen Xandra indertijd thuis werd opgehaald door de politie. In de buurt kreeg men alles mee. Het meisje is toen een tijd gepest. De basisschool heeft dit heel goed opgevangen en het pesten was snel voorbij. In het begin was de detentie voor Xandra en haar dochters vreselijk zwaar en konden ze alleen maar huilen. Oma: 'We konden alleen maar huilen en Xandra zag er ook zo vreselijk slecht uit.' Xandra: 'Ik heb toen mezelf onder handen genomen en gezegd: het is ook hóe je jezelf opstelt, sterk zijn is belangrijk. Huilen helpt niet. Sinds ik dat tegen mezelf gezegd heb, verlopen de bezoeken relaxter.' Geïnterviewde dochter: 'In het begin vond ik het helemaal niet leuk, maar nu ben ik eraan gewend en vind ik het gezellig als ik langsga. Ik vond een uur bezoek in het begin heel lang omdat het niet goed met mama ging. Ik wist niet goed wat ik moest zeggen. Nu kun je twee uur op bezoek komen en vind ik dat helemaal niet meer lang. Meestal praten we met mijn moeder over hoe het gaat, hoe het op school gaat en de dingen die gebeurd zijn. Het is wel anders dan als ze thuis is... je praat niet echt over diepe dingen, ook omdat er altijd andere mensen in de bezoekszaal zijn, maar dat is eigenlijk ook wel weer fijn. Ik vind het altijd heel erg leuk om haar te zien.'

Xandra vindt de omgang met haar kinderen redelijk gaan. Voor haar oudste dochter vindt ze het het moeilijkst omdat zij 'aan het puberen is' en erg gesloten is. Xandra: 'Het is heel frustrerend dat ik vanaf hier geen grip of haar heb.' Oma: 'De

oudste heeft het er heel erg moeilijk mee. Ze gaat er daarom ook niet meer elke week naartoe, maar eens in de twee, drie weken. Ze schaamt zich voor haar moeder. Ze is erg introvert. De band tussen haar en haar moeder wordt er niet beter op nu ze vast zit.'

Xandra *belt* haar dochters elke dag. Ze heeft een telefoon in haar cel waar ze tot elf uur 's avonds mee kan bellen. Xandra vindt dat ideaal: 'Op zwaardere afdelingen kun je alleen bellen tijdens het luchten of het recreatie-uurtje; dan stormen mensen op de telefoon af of sta je heel lang te wachten. En ook zijn er afdelingen waar je een sleutel moet halen voor de telefoon. Dit is beter.' Zo regelt ze ook zelf telefonisch haar post- en bankzaken.

Xandra mag twee uur per week *bezoek* ontvangen. Dit kan alleen op vrijdagochtend of -middag op bepaalde tijdstippen. Er mogen maximaal drie volwassenen op bezoek komen (ouder dan twaalf jaar). Haar kinderen komen doorgaans elke week of om de twee weken op bezoek (dit is met de school zo geregeld) samen met een of twee andere familieleden. Oma: 'De kinderen regelen het zelf, ze geven zelf aan wanneer ze erheen willen.' De oudste dochter komt de laatste tijd minder vaak op bezoek. Volgens Xandra komt dit doordat de bezoeken onder schooltijd zijn en zij veel tentamens heeft. Oma zegt echter dat het komt omdat zij het heel erg moeilijk met de detentie van haar moeder heeft en zich schaamt.

Eens in de maand is er op de zaterdag een *moeder-kindmiddag*. Moeders met kinderen tot 15 jaar kunnen elkaar zonder andere volwassenen erbij ontmoeten. Alles gaat er dan heel informeel aan toe. Xandra: 'Kinderen rennen rond en er worden spelletjes gedaan. Verder is er drop en chips. Je moet je mobiele nummer afgeven voor het geval er iets met je kind gebeurt, zodat er een volwassene gebeld kan worden. Ik ben superblij met deze regeling. Het is heel goed.' Geïnterviewde dochter: 'Ik vind de kindermiddagen heel erg leuk. We doen spelletjes, knuffelen en er is snoep en chips...Het is ook goed dat het op zaterdagmiddag is, dan mis ik ook geen school.'

Ook heeft Xandra, toen zij nog niet met verlof mocht, een keer gebruik gemaakt van *het logeershuis*: 'Hier kunnen afgestraften die nog geen recht op verlof hebben om de zes weken terecht met hun kinderen tot en met 15 jaar. Het is een soort cottage met alles erop en eraan. Het is geweldig, maar omdat de meesten op de afdeling nog niet afgestraft zijn, is het huisje lang niet altijd gereserveerd.' De kinderen worden er van

tevorens op een speelse manier gefouilleerd. Geïnterviewde dochter: 'We hebben er een keer gebruik van gemaakt. We mochten er toen zes uur zijn. Het is een groot huis met een badkamer en twee wc's. We hebben toen pannenkoeken gebakken. Het was heel erg leuk. Er was niemand die op ons lette. We gingen ook spelletjes doen en tv kijken.'

Ook sturen Xandra en haar dochters elkaar brieven en kaartjes, 'deze moeten ongeopend verstuurd worden en het mogen geen drie-D-kaarten zijn.' Geïnterviewde dochter: 'Ik stuurde vooral in het begin veel kaarten en brieven. Nu weet ik niet meer zo goed wat ik moet schrijven. Soms stuur ik alleen maar een kaart met 'ik mis je' erop.'

Knelpunten omgang

In de daadwerkelijke omgang met haar kinderen, vindt Xandra het vooral moeilijk om vanaf afstand met haar introverte puberdochter om te gaan. Ze zou heel graag zélf een keer contact met de school van haar kinderen willen hebben om te vragen hoe het met ze gaat en of ze hulp nodig hebben, (ook) wanneer ze vrijkomt. Dit is echter niet mogelijk; ze verneemt nu alles via anderen. Dit ervaart ze als een heel moeilijke situatie. Bovendien staat het leven van haar familie volledig op zijn kop. Niet alleen zij en haar gezin zijn gedupeerd, maar ook de familieleden die de kinderen mede opvoeden en begeleiden tijdens de bezoeken. Het kost hen ontzettend veel geld, tijd en energie om alles te regelen. Oma zegt bijvoorbeeld over een ander familielid dat intensief bij de kinderen betrokken is: 'Zij heeft het heel erg zwaar. Haar leven is helemaal in de war, temeer omdat ze twee kleine kinderen heeft. Zij kan niet constant vrij nemen van haar werk om de kinderen te brengen.' Als de kinderen op bezoek komen, vinden ze een aantal aspecten onaantrekkelijk. Zo vinden alle betrokkenen het fouilleren niet aangenaam en heerst er het idee dat dit kindvriendelijker zou kunnen. Daarnaast vindt Xandra de reguliere bezoekeruimte niet aantrekkelijk voor kinderen: 'De ruimte is niet gezellig. Het is er steriel wit en er staat een grijs bureau. Het zou beter zijn het iets kindvriendelijker te maken. Het hoeft er ook weer niet zo extreem leuk uit te zien als tijdens de moeder-kindmiddagen, maar iets tussen deze dagen en het gewone bezoekuur in zou heel geweldig zijn.'

Grootste knelpunt is dat de reguliere bezoektijden onder schooltijd vallen en dat de moeder ver van haar kinderen

gedetineerd is. Xandra: 'het zou beter zijn wanneer de bezoektijden in het weekend zouden zijn, dan zit je niet met schoolproblemen en hoeft mijn familie geen vrij te nemen van het werk. De kinderen zijn bovendien altijd een dag kwijt aan reizen.' De inrichtingswerkers beamen dat de reguliere bezoekmogelijkheden vrijwel altijd doordeweeks zijn. Zij zeggen dat dit komt door de bezuinigingen en kunnen zich nog de tijd herinneren dat er wel in het weekend bezoek kwam: 'Maar in het weekend is het personeel duurder. Het geld is er niet voor.' Ook de ex-man van Xandra waar de kinderen nu structureel wonen, vindt het slecht dat de bezoektijden onder schooltijd vallen: 'Ik begrijp niet dat het in Nederland zo geregeld is. Mijn oudste dochter kan echt niet zomaar een dag vrij nemen van school. Zij ziet haar moeder daardoor veel minder dan de jongste, ik vind dat rot. Ze heeft het er al zo moeilijk mee....kropt alles op en ik zit ermee.' Oma die vaak met de kinderen op bezoek gaat: 'Ze moeten hartstikke vroeg opstaan, we moeten een uur rijden en staan heel vaak in de file....dat is vreselijk.' De geïnterviewde dochter zou ook eigenlijk wel vaker op bezoek willen gaan, liefst in het weekend: 'Vrijdagmiddag tussen vier en vijf uur zou ideaal zijn en ook zondag dan nog een keer want dan heb ik namelijk nooit wat te doen en heb je altijd vrij en hoef je niks met school te regelen.' Wat de geïnterviewde dochter ook vreemd vindt is dat de verloftijden helemaal niet zijn afgestemd op de bezoektijden: 'Soms komen we op bezoek, en dan mogen we haar twee uur later pas weer ophalen voor verlof.' Ook vindt ze het raar dat je vanaf je twaalfde een legitimatiebewijs moet hebben om naar binnen te mogen, terwijl zij begrepen heeft dat je die van de gemeente officieel pas krijgt als je veertien bent. Een ander door de respondenten aangehaald knelpunt is de niet toegestane aanwezigheid van oma tijdens de kindermiddagen. Geïnterviewde dochter: 'Het is heel erg jammer dat oma er nooit bij mag zijn. Ze zou dit wel heel graag willen en ook als ik een jaartje ouder word mag ik er niet meer naartoe.' Oma: 'Ik vind het heel erg dat ik er bij de kindermiddagen niet bij kan zijn. We proberen er wel altijd naar toe te gaan, maar het is twee uur rijden en ik ga dan niet even terugrijden.... Dat vind ik zonde van de benzine.... Ik heb een kleine AOW.... Ik vind het heel erg jammer dat ze daar geen oplossing voor bedenken.' Daarnaast zouden de respondenten het zeer op prijs stellen als er 'normaal' gebeld kan worden. Geïnterviewde dochter: 'Mijn moeder kan alleen ons bellen, wij kunnen haar niet bellen. Dat

vind ik heel erg vervelend. Soms wil ik haar gewoon iets vertellen, maar dan kan het niet. Zo was mijn oma laatst gevallen en moest ze naar het ziekenhuis. We konden dit mama niet gelijk vertellen. Ook vertel ik minder omdat sommige dingen dan gewoon te laat zijn en dan niet meer leuk zijn om te vertellen.'

Bovendien zou Xandra vaker dan eens in de drie weken betere psychologische hulp willen hebben. Zij vindt het erg jammer dat de hulp nu in haar ogen niet goed aansluit en niet intensief is, vooral met het oog op terugkeer in de maatschappij. Het is opmerkelijk dat Xandra volgens haarzelf via anderen achter het bestaan van het logeershuis kwam en niet op de hoogte is van de mogelijkheid tot Moedermaatjes, ik-jij-wij-trainingen en vergelijkbare initiatieven.

Tot slot: de geïnterviewden uiten hun teleurstelling over het feit dat er op andere afdelingen dan waar Xandra zit slechts recht is op één uur bezoek per week, dat er daar geen moeder-kindmiddagen zijn en dat er maar twintig minuten per dag gebeld mag worden. Dan is het vervolgens nog maar de vraag of je tijdens het recreatie-uurtje of het luchten een telefoon kunt bemachtigen.

CASUS 2 - Lucille uit Zwolle

Voor onderstaande casus zijn de volgende personen geïnterviewd:

- Gedetineerde moeder
- Haar twee kinderen van 8 en 11 jaar oud
- Ex-man waar kinderen wonen
- Drie medewerkers uit de penitentiaire inrichting (individueel trajectbegeleider, medewerker maatschappelijke dienstverlening en coördinator kindermiddagen)

Setting

Lucille is 34 jaar. Zeven jaar geleden is ze gescheiden van de vader van haar twee kinderen van nu 8 en 11 jaar oud. Zij wonen sinds die tijd bij haar ex-man en zijn huidige vriendin. Hij is werkloos en zit in de schuldsanering. Het contact tussen Lucille en haar ex-man is goed. Familieleden van Lucille voeden de kinderen mede op. Op het moment van het interview zit Lucille in het huis van bewaring in afwachting op waarschijnlijk een tbs-maatregel met voorwaarden. Ze heeft een cel voor haar alleen. Ze heeft eerder vastgezeten in een andere vrouwenge-

vangenis. Ze denkt dat ze nu op deze locatie zit omdat deze zich het dichtst bij haar woonplaats bevindt.

Omgang

Toen Lucille de eerste keer vastzat, zag ze haar kinderen niet. Haar ex-man wilde dat toen namelijk niet hebben omdat de kinderen nog erg klein waren. Hij vertelde hen toen dat 'mama in het ziekenhuis lag.' Ex-man: 'Ik ging op bezoek om te checken hoe het voor de kinderen zou zijn. Al toen ik eraan kwam, vond ik het helemaal niks; drie keer gefouilleerd moeten worden enzo. Ik heb toen besloten dat ze niet op bezoek mochten komen.' Nu zijn de kinderen ouder en denkt hij er anders over. Ex-man: 'Je kunt wel je kop in het zand blijven steken, maar dat helpt niks...ik hoop dat het een shockeffect op hen heeft en dat ze leren dat ze daar nooit terecht moeten komen.' Hij heeft hen op een kinderlijke manier uitgelegd waarom hun moeder vastzit. Ze begrijpen het goed. Bovendien heeft Lucille, toen ze net vastzat, het besluit genomen om haar kinderen een brief te schrijven waarin ze alles uitlegt. Haar ex-man vond het beter als alleen de oudste de brief las. Lucille: 'Zij zijn nu blijer. Ze weten dat ik ziek ben en dat het weer goed met me komt en dat het niet aan hen ligt. Ik vind dat heel belangrijk. Ze vinden het nu niet meer raar dat ik hier zit. In het begin nog wel even, maar al gauw hadden ze het geaccepteerd.' Het contact tussen Lucille en haar kinderen is heel goed, maar Lucille maakt zich grote zorgen om hen. Ze heeft hierover veel contact met de familieleden. Ex-man: 'De kinderen gaan er goed mee om. Het gaat goed met ze. Op school praten ze er niet over en als iemand er een opmerking of grap over maakt waar ik bij ben, druk ik dat meteen de kop in.' Een van de kinderen: 'In het begin vonden we het moeilijk te begrijpen waarom mama in de gevangenis zit en waren we heel erg verdrietig. We waren naar het zwembad en toen we thuiskwamen vertelde papa het. Dat was heel raar. Ik heb het op school verteld in de klas. Niemand zei er toen wat. Niemand heeft er ooit naar gevraagd. Als mama vrijkomt heeft ze beloofd dat we een hond gaan kopen'.

Eens in de week mag Lucille twee uur bezoek ontvangen. Volgens haar zijn er geen speciale regelingen of projecten voor moeders met kinderen. Lucille heeft wel eens aangekaart dat ze een Humanitas-maatje zou willen hebben, maar ze heeft er nog nooit een zien komen.³ Ook is er geen speciale bezoekersruimte voor moeders met kinderen. Lucille: 'Wel is de Bezoek Zonder Toezichtruimte leuk voor kinderen, maar daar mag ik nog geen gebruik van maken omdat ik nog niet afgestraft ben.' Lucille ziet haar kinderen niet vaak, maar spreekt hen en andere familieleden wel dagelijks door de telefoon: 'Ik ben blij dat ik die mogelijkheid heb.' Dochter van Lucille: 'We praten dan over van alles en nog wat...meestal over hoe het gaat.' Als ze er zijn, komen ze onder begeleiding van haar ex-man en duurt het bezoeken 'lang zat.' Dochter: 'We mogen mama dan knuffelen. Het is heel leuk om haar weer te zien. Het bezoeken is lang genoeg. Mama beleeft hier niks, dus heeft ze niet zoveel te vertellen.' Lucille: 'Na een uur gaan ze op hun stoel wippen.' De kinderen bezoeken bijna altijd de kindermiddagen op de koopzondag (eens in de twee maanden), hoewel het soms voorkomt dat ze dan net een belangrijke sportwedstrijd hebben die dan voorgeeft. De kindermiddagen zijn altijd een groot succes omdat ze dan niet de hele tijd netjes op hun stoel hoeven te blijven zitten, zoals tijdens de reguliere bezoeken. Dochter: 'We zijn er alleen met mama en doen allemaal dingen met andere kinderen zoals badmintonnen en tennissen, en we krijgen snoep, koek en knakworstjes.' Ex-man: 'De kindermiddagen vinden ze leuk...ik vind het dan niet erg om even te wachten.'

Lucille stuurt en ontvangt ook veel post. De jongste stuurt af en toe een tekening.

Lucille denkt dat de band met haar kinderen niet veranderd is door de detentie. Lucille: 'Het is hetzelfde gebleven, ik voel geen verschil'.

Knelpunten omgang

Voor haar familieleden vindt Lucille haar detentie een enorme belasting. Lucille: 'Het is soms een heel gedoe om het te regelen met het werk van mijn ex-man.' Ex-man: 'Het is een enorme inbreuk op mijn leven. Het is heel zwaar.' De kinderen

³ In Zwolle wordt het onderdeel bezoekmoeders/maatjes van het project Gezin in Balans pas actief vanaf mei 2007.

komen niet vaak langs omdat de bezoektijden onder schooltijd zijn en de inrichting heel ver van hun woonplaats ligt (twee uur rijden). Ex-man: 'Wij hebben geen geld om elke week helemaal van hier naar daar te gaan. Een oom betaalt de benzine. Ik ben van hem afhankelijk. We gaan daarom maar eens in de twee maanden. Ik doe dat voor de kinderen.' Kind: 'Meestal komen we langs in de vakantie omdat we anders vrij moeten nemen van school en dat is lastig. In het afgelopen jaar zijn we hier vier keer geweest.' De geïnterviewde inrichtingswerkers vinden het de allergrootste fout die ooit is gemaakt om jaren geleden de bezoektijden op zaterdag en zondag weg te bezuinigen: 'Er zijn toen handtekeningenacties gevoerd, maar het mocht niet baten. Andere bezoektijden zijn lastig in te plannen in het activiteitenrooster.' Ook vinden zij het heel erg kwalijk dat er zo'n slechte busverbinding is naar de PI.

De oudste komt ook niet graag langs omdat deze het helemaal niet leuk vindt in de inrichting, en het er altijd zo druk in de bezoekszaal is: 'Er is niks te doen en ook is het heel erg rumoerig en druk. Allemaal mensen zitten dicht op elkaar en iedereen praat door elkaar heen. Ik word er helemaal gek van.' De kinderen vinden het jammer dat ze hun knutselwerkjes niet mogen geven. Ook het speelgoed dat in de bezoekerszaal ligt spreekt hen niet aan: 'in de aula ligt alleen speelgoed voor baby's, zoals blokken lego.... Een playstation zou leuk zijn.' Lucille: 'Als het een verplichting voor hen wordt, dan wil ik het niet. Ze moeten graag langs willen komen, en anders maar niet.' Lucille's oudste wenst het volgende: 'Ik zou willen dat we mama niet in de bezoekersruimte zouden ontmoeten, maar in een leuke kamer waar meer kleurtjes en speelgoed zouden zijn. En meer plantjes, muziek en bloempjes en televisie. Ook moet het minder druk zijn.'

Haar ex-man vindt dat er in de inrichting te weinig geredeneerd wordt vanuit het perspectief van het kind. Het perspectief van het kind zou centraler moeten staan: 'Voor het maken van een bezoekspraak zou het beter zijn als je een afspraak maakt zoals je dat doet als je naar de dokter moet. Het is nu allemaal zo strikt volgens de regels. Ongelooflijk, dat die kinderen ook door die drie detectoren moeten enzo.... Kan dat niet wat anders? Ik voel me erg opgelaten als ik die mensen in uniform zie. Ook mag je geen foto van de kinderen meenemen, ik vind dat echt niet kunnen. Laatst had ik een brief voor Lucille die ik af moest geven. Ze zeiden dat ik die bij het postkantoor moest posten. Nou, dat is toch gewoon belachelijk.'

Lucille vindt het moeilijk dat ze nooit eens alleen met familieleden, dus zonder de kinderen, zaken kan bepraten. Lucille: 'Soms is het moeilijk, omdat we wel eens dingen moeten bespreken die niet voor hun oren bestemd zijn. Aanvankelijk praatten we wel eens Engels tijdens het bezoek, maar dat kunnen zij nu ook.'

Lucille vindt het erg jammer en moeilijk dat ze helemaal geen hulp krijgt: 'Dat is de grootste kolder die er is. Hier binnen is het heel slecht geregeld. Ik ben daar heel gefrustreerd over. Je moet op je achterste benen gaan staan en dan nog is het afachten of het lukt. Niemand kijkt er hier naar je om. Aan de andere kant zijn ze volgens mij ook helemaal niet gewend aan hulpbehoevende vrouwen. Ik voel me niet serieus genomen. Altijd wordt alles op anderen afgeschoven.' Zelf heeft ze een poos hulp gehad van iemand die een uur per week langskwam. Echter, van het ene op het andere moment kwam hij niet meer.

CASUS 3- Marian uit Zwolle

Voor onderstaande casus is alleen de gedetineerde moeder geïnterviewd.

Setting

Marian is 27 jaar en woont samen met haar vriend. Ze hebben allebei een kind uit een eerdere relatie. Zij heeft een zoon in de kleuterleeftijd, hij een puberdochter. Haar zoon woont bij hen samen. Zijn dochter woont bij zijn ex. Haar vriend heeft drie keer vastgezet. Marian heeft eerst een taakstraf gekregen, maar omdat ze die niet heeft afgemaakt, is ze opgepakt. Op de dag dat ze in detentie werd geplaatst, werd ze van de ene naar de andere inrichting gereden. Uiteindelijk kwam ze in deze locatie terecht, het dichtst bij haar woonplaats. Dit is volgens haar toeval omdat je daar geen invloed op uit kunt oefenen. Marian moet ongeveer drie maanden vastzitten. Ze heeft er op het moment van het interview ongeveer tweederde van haar detentie opzitten. Ze zit in het huis van bewaring, maar omdat ze reeds is afgestraft hoort ze daar eigenlijk niet te zitten. Ze heeft geen idee waarom ze nog niet naar een andere afdeling is overgeplaatst. Het is haar niet verteld.

Omgang

Met haar kind en stiefkind gaat het nu goed. Marian: 'In het begin plaste mijn zoontje vaak in zijn broek, nu doet hij dat gelukkig niet meer. Hij is het volgens mij wel een beetje zat dat ik hier zit.'

Marian ontvangt haar vriend met haar zoontje elke week tijdens het reguliere bezoeken op de woensdagochtend. Marian: 'Dan hebben ze een halve dag school en is het minder erg als ze wat missen. Met school is dit goed geregeld.' Er is geen speciale ruimte voor moeders met kinderen, wel ligt er in de bezoekersruimte overal speelgoed. Marian: 'De bezoekersruimte is prima; het is er gezellig. Ja, het is tenslotte een gevangenis...ik bedoel...wat wil je nog beter dan?' Er is altijd toezicht. In een kamertje achter glas zitten twee of drie PVE'ers je te observeren. Maar wij hebben daar geen last van. Mijn zoontje is nog zo klein. Hij vindt het allemaal juist erg interessant.' Het bezoeken vindt Marian lang genoeg duren omdat ze elkaar ook niet veel te vertellen hebben. Marian: 'Ja, wat maak ik hier nu mee...helemaal niks. Aan de andere kant gaat het bezoeken ook juist weer heel erg snel en kijk ik na die tijd alweer uit naar het volgende bezoeken.' In het begin was Marian heel erg zenuwachtig tijdens het bezoeken. Marian: 'Maar nu ben ik helemaal aan de situatie gewend. Maar ik vind het wel heel erg lang duren, ben soms erg benieuwd hoe het thuis gaat. Voor mijn zoontje was in het begin alles allemaal nieuw. Hij vond het erg interessant. We hebben hem niet verteld waarom ik hier zit. Hij was er ook niet bij toen ik werd opgehaald. Aan de ene kant ben ik heel erg blij dat hij er niet bij was, maar aan de andere kant is het nu voor hem ook heel erg verwarrend. Hij snapt niet wat ik hier doe. We hebben er nooit aan getwijfeld dat dit misschien slecht voor hem zou kunnen zijn.'

Marian ziet haar zoontje en haar stiefdochter tijdens de kindermiddagen. Zij vindt dit leuk georganiseerd. Eerst vonden de kindermiddagen eens in de maand op zondag plaats, nu is het eens in de twee maanden. Marian: 'Het vindt plaats in een sporthal. Er ligt dan overal speelgoed en er zijn spelletjes en kroketten en patat. Het is altijd erg gezellig. Het lijkt hier dan ook geen gevangenis. Ook worden er dan foto's gemaakt. De kindermiddagen zijn alleen bedoeld voor kinderen tot 12 jaar. Mijn stiefdochter mag nog net mee. Dat is heel fijn, omdat zij niet tijdens het reguliere bezoeken langs kan komen omdat ze geen identiteitsbewijs heeft.'

Marian belt het thuisfront elke dag tijdens het luchten, zo vaak ze kan. Er staat daar één telefoon. Ook telefoneert ze in de recreatieruimte waar zich twee telefoons bevinden. Marian vindt dat de band met haar zoontje sterker is geworden door haar detentie. Marian: 'Ik mis hem heel erg. Dat wordt benadrukt als je hier zit. Hij hangt nu heel erg aan zijn vader. Dat vind ik erg moeilijk, maar daar kan ik niks aan doen. Hij mist mij heel erg.'

Knelpunten omgang

Marian vindt de gevangenis *an sich* helemaal niet geschikt voor kinderen. Marian: 'Wat hebben ze hier te zoeken?' Ze baalt er heel erg van dat haar stiefdochter niet naar het bezoekuur kan komen. Dit omdat zij geen identiteitsbewijs heeft. Marian: 'Die heb je hier nodig vanaf 12 jaar, echter die krijg je pas vanaf 14 jaar. Dit zit heel erg krom in elkaar. We zijn er al een paar keer achteraan geweest, maar nu doen we geen moeite meer. Ze mag gelukkig wel mee naar de kindermiddagen.' Verder gebeurt het wel eens dat je tijdens het bezoekuur wordt opgeroepen door je advocaat. Marian: 'Dat is heel erg pech. Meestal proberen ze het een beetje te plannen, maar dat lukt niet altijd.' Marian is verder tevreden over de bezoekregeling, maar vindt het wel bizar dat de bezoektijden bijna altijd onder schooltijd zijn. Marian: 'Voor mijn kinderen die op de basis-school zitten is het geen probleem om op bezoek te komen omdat het relatief makkelijk te regelen is, maar voor moeders met hun kind op de middelbare school wordt het al een stuk moeilijker. Waarom is het bezoekuur niet gewoon in het weekend? Dat was vroeger, toen mijn vriend vastzat, wel zo. Dat is veel beter.' Verder vindt Marian in het algemeen dat het heel triest is dat bezoekers soms heel ver moeten reizen. Marian: 'Soms hebben ze alleen van twee dagen de mogelijkheid om bijvoorbeeld om negen uur 's ochtends op bezoek te komen. Het is beter de tijden te spreiden; bijvoorbeeld de ene dag negen uur en de andere dag om half drie.' Bovenal vindt Marian het moeilijk dat er tijdens het bellen totaal geen rekening met elkaar wordt gehouden: 'Elke week kun je een telefoonkaart bestellen. Dinsdags krijg je je boodschappen. Die dag is het dan ook extra druk bij de telefoons. Maar eigenlijk staat er altijd een extreme rij en soms gaan mensen een half uur lopen bellen. Er wordt totaal geen rekening met elkaar gehouden: het recht van de sterkste wint.'

Soms gaan mensen kloppen en schelden. Er is door de leiding ook totaal geen controle op. De luchtijd is dan soms om zonder dat je hebt kunnen bellen. Het zou heel goed zijn als er meer telefoons zouden komen.' Ook vindt Marian het moeilijk dat ze niet 's avonds kan bellen. Overdag is haar kind immers naar school.

CASUS 4 - Janice uit Breda en Utrecht

Voor onderstaande casus zijn de volgende personen geïnterviewd:

- Gedetineerde moeder
- De drie kinderen van moeder
- De tante waar de kinderen wonen
- Een medewerker uit de inrichting (medewerker maatschappelijke dienstverlening)
- Een medewerker van Wonen in Balans

Setting

Janice is 29 jaar en Surinaamse. Zij heeft drie zonen van 10, 11 en 14 jaar. Zij woonde tot een paar jaar geleden in Suriname, samen met haar kinderen en hun vader. Toen deze relatie verbroken was leerde zij een nieuwe vriend kennen. Deze haalt haar en haar kinderen naar Nederland. Janice trekt bij haar vriend in Amsterdam in. Omdat zijn woning te klein is om ook haar drie kinderen in te huisvesten, gaan de kinderen tijdelijk bij een tante in Almere wonen. Deze tante is een jongere zus van de moeder van Janice en groeide samen met Janice op. De bedoeling is de woning van de vriend te verbouwen en een extra slaapkamer voor de jongens te creëren. Janice pendelt veel op en neer tussen Amsterdam en Almere, is er bijna dagelijks en zorgt voor de kinderen. Zij gaan daar ook naar school. Deze situatie duurt ongeveer een jaar. De relatie gaat echter uit, en daarop trekt ook Janice zelf bij haar tante in.

Begin 2006 wordt Janice aangehouden in verband met een delict. Zij wordt met een schorsing heengezonden en moet een taakstraf gaan doen. De brieven over deze taakstraf worden naar het adres in Amsterdam gestuurd waar Janice officieel staat ingeschreven, en bereiken haar nooit.

Medio 2006 staat de politie opeens voor de deur bij de woning van de tante in Almere. Volgens Janice moest zij direct mee naar het politiebureau. Daar krijgt ze te horen dat ze meteen wordt vastgehouden en driehonderd dagen gevangenisstraf moet

uitzitten. Omdat ze niet gereageerd heeft op de oproepen voor de taakstraf is haar straf omgezet in een gevangenisstraf. Ze mag geen afscheid nemen van haar kinderen. Wanneer de politie Janice komt halen is het 's ochtends vroeg. Een van de kinderen is nog thuis en blijft alleen achter. De politie vraagt volgens Janice niet wie er voor de kinderen kan zorgen. Janice zegt haar zoon dat hij naar de buurvrouw moet gaan. Ze mag vanaf het politiebureau wel bellen en belt dan haar tante om uit te leggen dat ze vastzit. Tante gaat daarop naar huis en verzamelt kleren en spulletjes voor Janice. Ze gaat samen met de jongens naar het politiebureau, maar ze mogen haar niet meer zien of spreken. Zowel moeder als tante en de jongens zijn boos op de politie dat dit zo moest gaan. Als de politie had uitgelegd wat er aan de hand was en Janice had gezegd dat ze zich die dag moest melden op het bureau, dan had zij dat zeker gedaan. Na een nacht op het politiebureau wordt Janice naar het huis van bewaring in Breda gebracht. Janice vraagt of ze naar Utrecht mag. De politie zegt tegen haar dat ze eerst naar Breda moet naar het huis van bewaring. Daar zitten mensen in afwachting van de uitspraak van de rechter. Ze zeggen dat het maar voor een nachtje is, omdat de rechter in haar geval al uitspraak gedaan had en zij daarna naar de BBI zou gaan. Dit kan echter niet doorgaan omdat er geen plek in de BBI te Utrecht blijkt te zijn. Er is ook geen plaats in een andere BBI en daarom blijft zij in Breda. Pas na vier maanden kan zij naar de ZBBI in Utrecht. De kinderen zien haar pas weer wanneer Janice in Utrecht is geplaatst en met weekendverlof mag. De kinderen van Janice blijven bij tante in Almere wonen. Dit is de meest voor de hand liggende oplossing, aangezien er geen andere familie in Nederland is en er geen contact meer is met de vader van de jongens (deze woont bovendien in Suriname). De jongens zeggen erg geschrokken te zijn toen hun moeder opeens weg was. Ze vonden het erg om haar niet te zien en waren boos op de mensen die dat hadden gedaan.

Omgang

Janice ervaart haar gevangenschap in het huis van bewaring in Breda als verschrikkelijk. De eerste tijd zit zij bijna de hele dag alleen op haar cel. Deze is naar haar mening heel vies. Later verhuist zij naar een cel die zij deelt met een andere gedetineerde en waar het schoner is. Daar kan zij ook werken, sporten en naar de kerk en bevalt het haar beter. Toch vindt zij het hele

gebouw in Breda heel naar. 'Het is echt een ouderwetse gevangenis, vanaf de straat kun je de tralies zien. De bezoekeruimte is heel klein en er moeten heel veel mensen in. Bovendien word je er behandeld als een crimineel: de PIW'ers zijn streng, en letten er bijvoorbeeld op of je je voeten wel goed onder je neer zet', aldus Janice. Janice vindt dit geen omgeving om kinderen te ontvangen. Ze wil echt niet dat haar kinderen haar zo zien: 'Ik wil niet dat ze zo'n beeld gaan krijgen van 'mijn moeder zit in de gevangenis.' Haar kinderen mogen niet op bezoek komen. Wat hier wel meespeelt is dat ze weet dat het niet voor heel lang zal zijn. Janice is wel op de hoogte van extra bezoekmogelijkheden voor moeders en kinderen maar wil hier geen gebruik van maken.

Janice belt de kinderen wel geregeld, dit doet ze met name in het weekend, als ze zeker weet dat ze thuis zijn. Door de week doet ze schoonmaakwerk in de kantoren van de PIW'ers. Omdat ze goed met hen overweg kan, mag ze soms vanuit iemands kantooruimte een telefoontje plegen. Daarnaast worden er over en weer wat kaartjes gestuurd, maar dit vindt iedereen een onbevredigende vorm van contact.

Tante zegt dat de jongens niet veel boos of verdrietig gedrag hebben laten zien. 'De jongens zijn gesloten. Misschien bepraten ze een paar dingen wel met mij, maar zij praten niet met vreemden. De jongens stellen niet zoveel vragen. Misschien piekeren zij wel zelf. Misschien praten zij wel met elkaar want zij praten wel heel veel met hun drie. Ze missen hun moeder.' Als Janice in de ZBBI in Utrecht verblijft mag ze ook bezoek ontvangen. Ze heeft er geen behoefte aan de kinderen in Utrecht te ontvangen omdat ze elk weekend met verlof mag. Als dat niet zo zou zijn geweest had ze hen wel graag in Utrecht op bezoek gehad. Janice mag in Utrecht elke avond een uurtje naar buiten en op donderdagavond langer omdat het koopavond is. Ze blijft meestal liever binnen want ze heeft toch geen geld om te besteden. Het weekendverlof is van vrijdag 16.30 uur tot zondag 20.30 uur: Janice gaat dan meteen naar Almere naar haar kinderen. Omdat Janice in de ZBBI een eigen mobiele telefoon mag gebruiken, kunnen zij elkaar makkelijker bellen.

Knelpunten in de omgang

In het HvB mag Janice iedere dag één keer bellen. Tijdens de tijden waarop dit mag staat er meestal een heel lange rij, waar vaak ruzie ontstaat. Er zijn drie telefoons en alle vrouwen willen dan bellen. De kinderen zouden graag hun moeder willen bellen, maar dit kan niet. Zij moeten wachten tot hun moeder hen belt. De oudste zoon van Janice zou het liefst met zijn moeder willen chatten, maar dit is niet mogelijk.

Janice geeft aan dat zij de kinderen niet in Breda had willen ontvangen. De kinderen wilden zelf wel graag op bezoek. De jongens vragen wel aan tante of ze op bezoek kunnen gaan maar dit kan niet. Ze zeggen dat ze geregeld bij zowel hun moeder als tante geklaagd hebben, maar er was niets aan te doen. Tante zag daar geen mogelijkheden voor. 'Het was heel ver. Als het in Almere was of vlakbij dan had ik het wel gedaan. Ik zou het graag willen maar ik had de middelen niet. Alleen die ene kan met een railrunner.' Tante heeft van meet af aan gezegd: 'Luister, jullie moeder zit in de problemen.' Het was snel duidelijk dat zij in december met verlof zou mogen. Tante heeft de kinderen daarom meteen verteld: 'Het kan niet, wachten jullie maar, ze komt in december.'

De kinderen missen hun moeder erg. Als hen gevraagd wordt wat zij graag gewild zouden hebben, en hoe andere mensen hen zouden kunnen helpen, antwoorden ze: 'Een dagje bij mama op bezoek gaan', 'Een dagje met mama op stap' en 'Dat ze even thuis kon komen om te praten.' Daarop zegt één van de jongens 'Een dagje meenemen naar een pretpark' en een ander broertje verduidelijkt dit met: 'Een dagje vermaken zodat je niet piekert.'

Andere knelpunten

Tante is midden dertig en woont al een lange tijd in Nederland. Zij werkt in de zorg en woonde alleen. Nu bewoont zij haar tweekamerflat met de drie jongens. Binnenkort komt daar een baby bij. De vriend van tante woont ergens anders in verband met zijn eigen kinderen die een deel van de tijd bij hem wonen. Haar vriend is eveneens vaak in de flat aanwezig. Met verloven schuift Janice zelf ook aan in deze flat. De jongens delen met zijn drieën een piepklein kamertje waar ze in één stapelbed slapen. De oudste zoon heeft sikkelcelanemie en is vaak ziek. De jongens klagen allemaal over de warme lijven van de anderen

waar ze tegenaan liggen en dat het irritant is dat als de een zich omdraait de ander bloot ligt, omdat ze ook het dekbed delen. Tante vindt het een heel moeilijke situatie. Ze was gewend als persoon haar eigen leven te leiden. Nu heeft ze de verantwoordelijkheid voor drie jongens en er is een baby op komst. De knelpunten die tante ervaart zijn: veel meer vaste lasten, veel meer boodschappen, kosten van de strippenkaarten, minder privacy, verplicht zijn op te letten en voor de kinderen te koken.

De jongens vonden het al niet heel leuk bij hun tante omdat je er niet goed buiten kunt spelen en het ver van school is. Vanwege de kosten kunnen de jongens niet overblijven; ze moeten daarom vier keer per dag met de bus heen en weer. Vanwege de afstand is het ook moeilijker om met vriendjes af te spreken. Nu de moeder gedetineerd is, is er niemand om de kinderen na school op te vangen. Omdat tante overdag werkt moeten de kinderen direct na school zich melden per mobiel en verder binnen blijven. Tante: 'Ze zijn verplicht binnen te blijven. Ik wil niet dat ze op straat gaan. Ik denk dat ze dat niet leuk vinden. De speeltuin is vier haltes met de bus. Ik heb het geld niet, en laat ze liever niet alleen gaan.' De jongens mogen niet meer op het schoolplein blijven voetballen, naar de speeltuin gaan, of bij vriendjes spelen. Dit kon wel toen hun moeder er nog was. De jongens hebben geen computer of speelgoed en vervelen zich vaak. Ze voelen zich opgesloten in het huis. Soms spelen ze wel bij andere kinderen maar ze voelen zich erg bezwaard dat ze altijd bij deze andere kinderen zijn. Als die een keer bij hen willen komen, zeggen ze dat het niet kan, vanwege de afstand en de bus. Ze voelen zich hier erg ongemakkelijk over.

De familie heeft de houding dat zij zelf de problemen op moet lossen, dat het vervelend is maar dat ze er maar het beste van moeten maken. Het is voor niemand leuk maar ze moeten het maar uitzitten zo. 'We houden vast aan dat er een oplossing komt. Want alleen hopen kan je. Verder heb je niets anders te zeggen.' Er is bewust voor gekozen geen contact op te nemen met Jeugdzorg. Hier zien zowel tante als moeder geen heil in. Ze hebben ook geen instanties benaderd of elders om hulp gevraagd. Tante onderhoudt het contact met de school nu. Eerst kwam zij nog wel langs, nu zij zwanger is belt zij alleen. Zij heeft tegen de school niets verteld over de detentie van moeder. Ze heeft gezegd: 'Luister, ik neem het nu over. Ik ben nu verantwoordelijk voor de kinderen. De moeder is vanaf

januari weer hier.’ Ook de kinderen vertellen niets aan hun vriendjes over de gevangenschap van hun moeder.

De woonsituatie van de familie is een probleem, en het ziet er niet naar uit dat dit na de detentie van moeder snel is opgelost. Omdat de kinderen in Almere op school zitten wil Janice in Almere gaan wonen met haar kinderen. Geen van de gezinsleden woont op dit moment echter officieel in Almere. De kinderen konden niet bij tante worden ingeschreven. Janice staat ingeschreven op het adres van haar ex-vriend in Amsterdam en kan zich niet uitschrijven omdat ze nog geen nieuw adres heeft. Officieel is Janice inwoner van Amsterdam en het is daarom kansrijker dat zij daar een woning vindt dan in Almere. Zij zou bijvoorbeeld bemiddeld kunnen worden naar een tussenfasewoning, een voorziening voor ex-gedetineerden, en van daaruit zelfstandige woonruimte gaan zoeken. Janice wil echter weer met haar gezin herenigd worden. De kinderen kunnen niet mee naar een tussenfasewoning, en ook kunnen ze niet veel langer bij tante blijven.

Janice kan op het woningaanbod in Almere reageren als gewone geïnteresseerde, maar het is niet waarschijnlijk dat ze daarmee binnen een paar maanden een huis vindt. Ze heeft daarom een verzoek om urgentie ingediend en haar hele situatie uitgelegd. Dit verzoek is echter afgewezen.

Janice wordt bij haar huisvestingsprobleem geholpen door een medewerker van Wonen in Balans, een onderdeel van Gezin in Balans. Professionals van Wonen in Balans proberen bij gemeenten en woningbouwcorporaties te lobbyen voor speciale maatregelen voor deze groep mensen. Ze spreken de corporaties aan op hun taak in de sociale huisvesting en proberen hen over te halen akkoord te gaan met een woonbegeleidingscontract. Dit is een constructie die ook wordt gebruikt in de verslavingszorg en in de zorg voor daklozen. Essentie van de constructie van woonbegeleiding is dat de instantie verantwoordelijk is voor het betalen van de huur. De instantie int deze dan weer van de huurder. De huurbescherming geldt bij de constructie niet: loopt het niet goed met de huurder dan kan het contract ontbonden worden. Als het wel goed gaat wordt het contract na zes maanden of een jaar omgezet in een regulier contract, en de cliënt wordt een gewone huurder. Zo kan gebruik gemaakt worden van de reguliere woningvoorraad. Doorgaans is de houding van de gemeente daarbij dat ze wel hun eigen ingezetenen willen helpen, maar dit niet willen doen voor

nieuwe mensen. Als je op een heel nieuwe plek wilt starten dan loop je hier tegenaan. Janice heeft voor haar detentie nauwelijks in Nederland gewoond en officieel al helemaal niet in Almere.

Dit betekent dat het voor haar lastig is een gemeente te verzoeken haar 'terug te nemen'; zij heeft immers geen woonverleden in Nederland.

Het gebrek aan woonruimte heeft ook effect op haar verblijf in detentie. In principe zou Janice moeten zitten tot februari 2007 en zou zij daarna een penitentiair programma buiten de gevangenis kunnen gaan volgen. Voorwaarde voor deelname aan een penitentiair programma is echter een vast woonadres. Aangezien zij dat niet heeft en niet kan worden ingeschreven bij haar tante kan Janice hier geen gebruik van maken. Zij moet haar volledige straf in detentie uitzitten. Als zij wel een vast adres had gehad, had ze drie maanden eerder dagelijks bij haar kinderen kunnen zijn.

CASUS 5 -Liesbeth uit Ter Peel

Voor onderstaande casus zijn de volgende personen geïnterviewd:

- Gedetineerde moeder
- Medewerker Bureau Jeugdzorg
- Medewerker uit de inrichting (medewerker maatschappelijke dienstverlening)

Setting

Liesbeth is een vrouw van 30 jaar. Ze is ongehuwd en heeft een dochter van 6 jaar. Liesbeth heeft veel meegemaakt en is zelf niet onder goede omstandigheden opgegroeid. Ze is heel lang verslaafd geweest en was gebruiker toen zij zwanger werd van haar dochtertje. Zodra zij wist dat ze zwanger was is ze gestopt met gebruiken en heeft hulp gezocht. Vanaf de babytijd van haar dochter heeft Liesbeth contact met de hulpverlening, vooral Bureau Jeugdzorg. Dit gebeurde in een vrijwillig kader, op initiatief van Liesbeth zelf. Liesbeth heeft diverse cursussen gevolgd op het gebied van opvoedingsondersteuning, zij wil het beste voor haar dochter. Het meisje is erg druk en lijkt moeilijk op te voeden.

Twee jaar geleden gebeurden er enkele nare dingen in het leven van Liesbeth. 'Het ging ook al niet goed met mijn dochter op school, door alle problemen verloor ik mijn baan. Hierdoor ben

ik weer gaan gebruiken.’ Na een tijdje heeft zij hiervoor hulp gezocht. Omdat Liesbeth mogelijk een lichte borderline stoornis en een verslaving heeft (dubbele diagnose), heeft zij zich vrijwillig laten opnemen om af te kicken. Het lukte haar niet om hier te blijven en daarop besloot ze samen met de hulpverlener om ambulante behandeling te worden. Uiteindelijk is zij zelfstandig en zonder hulp afgekickt. De dochter van Liesbeth is dan 5 jaar oud en wordt opgenomen in een crisiscentrum. De plaatsing gebeurt vrijwillig en in goed overleg. Eenmaal in de crisisopvang vindt de hulpverlening aldaar het nodig om het meisje te laten onderzoeken vanwege de gedragsproblemen die ze heeft. Uiteindelijk blijft de dochter van Liesbeth elf maanden in de crisisopvang. Liesbeth is zelf inmiddels klaar met haar behandeling en clean. Zij wil haar kind terug. Ze wacht de uitkomst van het onderzoek af en haalt haar dochter op. Volgens haar moeder duurde dit zo lang omdat de onderzoeken nog niet klaar waren en zij haar dochter daarom niet mocht ophalen. De medewerker van BJZ zegt echter dat moeder nog niet klaar was en haar helemaal niet eerder teruggevraagd had. Zij heeft haar gewoon plotseling opgehaald, zonder overleg. In januari is Liesbeth clean en begin februari heeft zij haar dochter weer bij haar thuis. Liesbeth heeft de boel redelijk op orde. In mei wordt zij echter opgepakt in verband met een gepleegd delict. Haar dochter wordt weer in de crisisopvang geplaatst. Daar verblijft zij een half jaar. Bureau Jeugdzorg doet onderzoek binnen de familie voor opvangmogelijkheden. Het meisje blijkt alleen contact te hebben met haar tante in haar woonplaats, maar daar kan ze niet komen wonen. Vanwege de gedragsproblemen die het meisje heeft wordt zij in een jeugdinrichting geplaatst.

Omgang

Na haar aanhouding wordt Liesbeth overgebracht naar een huis van bewaring aan de andere kant van het land. Een aantal maanden later gaat zij daar naar de half open inrichting (HOI) in Ter Peel. Vanwege de afstand vraagt Liesbeth om overplaatsing naar Nieuwersluis. Daarop hoort ze dat er lange wachtlijsten zijn voor Nieuwersluis. Omdat in Nieuwersluis geen HOI is, zou zij daarna toch weer terug moeten naar deze PI. Het was dus niet zinvol om zich hiervoor op te geven. Op het moment van het interview bevindt Liesbeth zich in de HOI. Na een aantal maanden in de HOI mag Liesbeth naar de penitentiaire open

inrichting (POI), en weer een paar maanden later mag zij met een enkelband naar huis. Zij zal dan het detentieprogramma volgen.

In het huis van bewaring is de zus van Liesbeth twee keer met haar dochtertje naar het gewone bezoek gekomen. Haar zus haalde het meisje dan op uit de jeugdinrichting, kwam naar de PI en bracht haar na het bezoek weer terug. In zeven maanden tijd heeft Liesbeth haar dochter vijf uurtjes gezien.

Het grootste probleem is dat haar dochter heel ver weg woont en Liesbeth afhankelijk is van familie om haar te halen en brengen. Sinds ze in detentie zit heeft ze weer contact met haar stiefvader en diens nieuwe vrouw, die redelijk dicht in de buurt van de PI wonen. Daarnaast ontfermt haar zus zich enigszins over haar dochter. Zij woont weer in de buurt van de inrichting waar het meisje verblijft. De stiefvader, zus en zwager van Liesbeth werken allemaal. Als de stiefouders van Liesbeth haar dochter zouden halen en brengen zouden zij letterlijk vier keer half Nederland op en neer moeten rijden. Er is een aantal mogelijkheden voor moeders om naast het reguliere bezoek contact met hun kind te hebben. Liesbeth is hiervan goed op de hoogte maar maakt er geen gebruik van. De reden hiervoor is weer de afstand en het feit dat ze afhankelijk is van familie. Sinds Liesbeth in de half open inrichting verblijft, heeft ze geregeld een weekend verlof.

Ze mag zaterdagochtend vertrekken en moet zondag weer voor het eten terug zijn in detentie. Ze gaat dan naar haar stiefouders. Ze is twee keer op bezoek geweest bij haar dochter. De eerste keer kwam ze twee uurtjes, om het contact weer op te bouwen. In december heeft ze haar twee dagen en een nachtje gehad. Met kerst en oud en nieuw komt haar dochter een paar dagen logeren. Als Liesbeth naar de open afdeling gaat, wil ze het logeren opbouwen: twee keer per maand, drie keer en dan elk weekend.

Liesbeth kan haar dochtertje niet gemakkelijk bellen en zij haar niet. Er is daarom een standaard belafsprak tussen moeder en kind op dinsdagavond. Dan spreekt Liesbeth ook de leidster van de jeugdinrichting.

Knelpunten in de omgang

Het voornaamste knelpunt dat Liesbeth ervaart is de afstand tussen de PI waar zij verblijft en de inrichting waar haar dochtertje verblijft. Daarbij is Liesbeth afhankelijk van haar

familie om haar te brengen: ze halen samen haar dochttertje op en brengen haar weer terug. Liesbeth heeft zelf geen auto en geen eigen inkomsten. Het is bijna onmogelijk om met het openbaar vervoer op één dag van de PI naar de inrichting van haar dochter en weer terug naar de woonplaats van de stiefouders te reizen. Dit is wel een heel gestress met brengen en halen. Veel van de verloftijd in het weekend gaat op aan heen en weer reizen.

Liesbeth is niet zo te spreken over de hulp die ze in de gevangenis krijgt bij de omgang met haar kind. 'Maatschappelijk werkers en ITB'ers moet er meer achteraan zitten. Ze moeten zich er meer van bewust zijn dat dit gewoon heel belangrijk is voor moeders. Nu schiet het er maar bij in.' 'Tijdens detentie is er meer ondersteuning nodig, zoiets als een maatje, die dingetjes voor je kan regelen, die je belangen buiten kan behartigen. Maatschappelijk werkers hebben het heel druk, soms moet je vier weken wachten voor een afspraak. Ook na detentie helpen ze je niet met je kind.' Ook aan de kant van Jeugdzorg mag er meer gedaan worden om de omgang te bevorderen. Liesbeth vindt dat als de moeders verlof hebben zij de data moeten doorgeven aan Jeugdzorg. Jeugdzorg moet dan regelen dat zij de kinderen ook echt kunnen zien, in de bezoekersruimte of op een adres van Jeugdzorg. Jeugdzorg moet zorgen dat het kind er komt. En: 'Jeugdzorg moet meer overleggen met de moeders. Je zit in detentie en dat wordt je steeds voor de voeten geworpen. Maar er zijn hier echt niet alleen maar criminelen. Jeugdzorg moet de moeder meer op de hoogte houden van hoe het gaat met de ontwikkeling van je kind. Je bent gewoon machteloos. Je bent heel erg afhankelijk. Zij zijn er vaak niet en bellen niet terug. Als hun de telefoon niet opnemen, sta je in de wacht en ben je zo je belkaart kwijt.' Liesbeth adviseert een vast beluurtje bij Jeugdzorg voor moeders in detentie zodat moeders die dat nodig hebben even kunnen bellen.

Andere knelpunten

Omdat Liesbeth in detentie verblijft verlopen alle contacten rond haar dochter met Jeugdzorg. Liesbeth heeft het gezag maar voelt zich toch onmachtig. Het gezag ligt bij moeder, maar in feite regelt Jeugdzorg alles en Liesbeth weet zelf nauwelijks iets: 'Ik weet niet waar de inrichting ligt, met welke doelen mijn dochter is opgenomen en of ze ziek is. Niemand vertelt mij

iets, ik krijg geen evaluaties en word nergens bij betrokken.’ Liesbeth vindt dat Jeugdzorg beslissingen neemt zonder haar te raadplegen. Er is inmiddels een conflict ontstaan over de plaats waar het meisje verblijft. Liesbeth wil het beste voor haar dochtertje. Ze vindt zelf ook dat het meisje te veel heeft meegemaakt en daarom is zij het ermee eens dat ze in een instelling voor jeugdzorg geplaatst is, ‘om hulp te krijgen bij het verwerken van het verleden en haar gedragsproblemen aan te pakken.’ Zij is het dus eens met een vrijwillige plaatsing. Ze wil echter dat het meisje verplaatst wordt naar een vergelijkbare instelling in de regio waar zij gedetineerd is.

Sinds haar detentie heeft Liesbeth goed contact met haar stiefvader en diens vrouw en deze staan achter haar. Als ze met verlof mag gaat zij naar hen, het is relatief dicht bij de PI. Liesbeth wil met haar oude leven breken en weg uit haar voormalige woonplaats. Zij heeft haar woning opgezegd, de relatie en alle banden verbroken, zij wil heel graag opnieuw beginnen. Zij kan na detentie voorlopig met haar dochter bij haar stiefouders inwonen. Deze bewonen een ruim huis met een grote tuin en er is zelfs een eigen kamer voor haar dochter beschikbaar. Ze wil graag dat haar dochter in de regio van de PI geplaatst wordt. Dan kan zij haar met verlof makkelijker op gaan zoeken, en haar stiefouders zouden hun kleindochter op woensdag op kunnen halen en bij hen laten spelen.

Liesbeth vangt bot bij Jeugdzorg. Ze heeft daarom een advocaat ingeschakeld om af te dwingen dat haar dochter in de zomer bij haar in de buurt geplaatst wordt zodat zij veel meer contact kan hebben met haar dochter. Zij voelt zich tegengewerkt en vermoedt dat haar contactpersoon van Jeugdzorg er helemaal geen vertrouwen in heeft dat zij de opvoeding weer overneemt. Jeugdzorg heeft haar dochter nu aangemeld bij de Raad.

Liesbeth: ‘Ik vind dat er geen goed beeld van mij wordt geschetst. In de rapportage aan de Raad worden alleen mijn fouten genoemd. Dat ik steeds zelf hulp heb gezocht en mijn dochter zelf heb laten opnemen uit bescherming, staat er niet in. Dat er een tijd moeilijke omstandigheden waren waardoor ik weer ben gaan gebruiken staat er niet in, en ook niet dat ik op eigen kracht ben afgekickt. Ik ben steeds eerlijk geweest over mijn gebruik. Ik hoopte daarmee te bereiken dat ze mijn kindje beter konden helpen. Nu staat er in elke alinea dat moeder drugs gebruikt en in detentie verblijft.’

De geïnterviewde medewerker van Bureau Jeugdzorg geeft een iets andere versie. Zij begeleidt het gezin bijna drie jaar. Zij

heeft geprobeerd de hulpverlening zo lang mogelijk in het vrijwillige kader te houden maar had steeds sterke twijfels of dat wel zo door kon gaan. 'Liesbeth heeft nooit echt gezegd dat ze is gaan gebruiken, maar ik vond dat ze zich vreemd en onverantwoordelijk gedroeg en vermoedde het wel. Een keer nam ze naar een gesprek een vriendin mee en die zei toen dat Liesbeth onder ogen moest zien dat ze gewoon verslaafd was. Daarop heb ik de keuze voorgelegd: 'of ik doe een raadmelding en het wordt een OTS of je gaat akkoord met een vrijwillige uithuisplaatsing.' Daarop is Liesbeth akkoord gegaan met vrijwillige uithuisplaatsing. Als ze dat niet had gedaan had ik een raadmelding gedaan.'

De dochter van Liesbeth blijft in totaal elf maanden in de crisisopvang, dit is veel langer dan normaal voor crisisopvang. De medewerkster van BJZ: 'In feite keek niemand naar haar om. Er was helemaal geen netwerk rond haar. Ik vind het een heel trieste zaak, zo'n meisje heeft helemaal niemand.' De medewerkster neemt zelf een tijdje de lege plek in en gaat geregeld langs. Ze brengt dan iets leuks voor haar mee, zodat ze van iemand wat aandacht krijgt. Omdat ze daar binnen haar werk helemaal geen tijd voor heeft, doet ze dat vaak aan het einde van haar werkdag; ze neemt haar dan mee om in de McDonald's te eten.

De medewerkster van BJZ bestrijdt dat de dochter van Liesbeth tegen de zin van moeder veel te lang in de crisisopvang is gehouden. 'De inzet van de crisisopvang was een aantal weken of maanden, zodat moeder haar eigen problemen aan kon pakken, maar dit duurde en duurde maar. Ik heb altijd gezegd: het is vervelend, maar jij zult moeten bewijzen dat je voor haar kunt zorgen.' Het wachten was dus op moeder: 'Haar dochter zat in de crisisopvang tot wij inschatten dat ze weer in staat zou zijn voor haar te zorgen.'

Nu moeder gedetineerd is verblijft het meisje in een orthopedagogische setting. 'Ze zit in een vaste groep. Ze gaat naar een basisschool gekoppeld aan de instelling. Er is een hulpverleningstraject uitgestippeld van maximaal twee jaar. Daarna zal zij naar een leefgroep gaan, of naar een pleeggezin. Toen moeder was opgepakt heeft de tante aangeboden er voor haar nichtje te zijn. Tante bezoekt haar regelmatig en is een paar keer met haar in de PI op bezoek gegaan. Eén maal per twee weken haalt ze haar op om een weekendje te komen logeren.' De medewerkster van BJZ is van mening dat een overplaatsing niet in het belang van het kind is. Ze vindt dat moeder erg

moeilijk haar eigen aandeel in het geheel ziet en te veel uitgaat van haar eigen belangen. 'Moeder gaat erg in op haar rechten en niet op het belang van het meisje. Ze kan heel goed voor zichzelf opkomen, maar niet voor haar kind. De tante van het meisje staat voor haar klaar, vangt haar vaak op. Dat ze een band met haar heeft opgebouwd vindt moeder onbelangrijk. Ze had de kans met tante en het gezin mee te gaan naar Eurodisney met kerst. Maar dit wilde Liesbeth niet omdat zijzelf dan net vrij zou zijn. Dit vind ik moeilijk, dat ze dat haar kind dan niet kan gunnen.' Daarnaast heeft ze niet veel vertrouwen in de toekomstplannen van Liesbeth. De actie om bij de stiefvader te gaan wonen komt op haar over als een rare sprong. 'Wie zegt dat ze daar echt gaat wonen, en dat ze daar ook een tijdje blijft? Ik vind het geen reden om het kind uit haar vertrouwde omgeving te halen. Liesbeth kan volgend jaar wel weer iets anders willen. Als ze dichtbij wil zijn dan komt ze zelf maar meer in de buurt wonen.'

Omdat ze er niet uitkomen heeft de medewerkster recentelijk een raads melding gedaan. Het argument: moeder neemt beslissingen die niet in het belang van het kind zijn. Daarnaast is het werken vanuit het vrijwillige kader bijna onmogelijk als de moeder niet meewerkt. Met een OTS kan de gezinsvoogd de belangen van het meisje behartigen.

De medewerkster van BJZ merkt op dat organiseren van de zorg voor de dochter van Liesbeth moeilijk was, omdat ze niet wisten waar ze aan toe waren. 'We wisten helemaal niets, niet waarom ze was opgepakt en niet hoe lang ze moest zitten. Alleen dat ze eerst negentig dagen in HvB zou zijn en dan naar de rechter. Ondertussen moesten wij een beslissing nemen omtrent het kind. Tot de uitspraak hadden wij geen idee hoe lang Liesbeth moest zitten, dat kon wel vijf jaar zijn.'

'In het begin wisten wij niet wie wat behandelde. Moeder wilde geen informatie geven. Dat moest via haar advocaat. We hebben maanden niets geweten. Tot nu toe heeft ze nog nooit eerlijk gezegd: ik heb dit en dit gedaan. Op gegeven moment heb ik haar een ambtelijk bezoek gebracht om moeder op de hoogte te stellen van waar haar dochter was. Ik probeerde ook in te schatten hoelang ze nog moest blijven. Daarop kreeg ik geen antwoord, dat wilde ze niet vertellen. Van de gevangenis krijg je ook geen informatie. De maatschappelijk werkers communiceren slecht. Had ik eindelijk contact met iemand en toen werd deze vier weken ziek en er was geen vervanging! Voor de instanties rondom de kinderopvang is het bijzonder slecht

geregeld. Wat ik persoonlijk moeilijk vind is dat er veel van de rechten van de moeder uitgegaan wordt, en weinig van de rechten van kinderen. De instellingen die voor de kinderen zorgen zouden recht op informatie moeten hebben. Bij Gods gratie hoor ik nu iets van moeder. Maar het meisje heeft toch ook het recht om te weten waar ze aan toe is?’

6 Overige informatie over de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kind(eren)

Inleiding

In dit hoofdstuk staat de tijdens de interviews naar voren gekomen informatie centraal. Deze is niet rechtstreeks gekoppeld aan de casussen. Het gaat om informatie die wel relevant is voor de omgang tussen de gedetineerde moeder en de kinderen, maar die niet aan de orde is gekomen in het vorige hoofdstuk. In paragraaf 6.1 beschrijven we de extra informatie die we tijdens de interviews hebben gekregen over de specifiek voor moeders en kind(eren) geldende (extra) bezoek- en belmogelijkheden op de verschillende locaties. In paragraaf 6.2 staan overige knelpunten en opmerkingen die uit de interviews naar voren kwamen over de omgang tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren). Dit zijn knelpunten die niet rechtstreeks gaan over casussen, maar wel zeer relevant zijn voor dit onderzoek.

6.1 Extra informatie over bezoek- en belmogelijkheden op de vier locaties

In tabel 1 staat de extra informatie uit de interviews over (extra) bezoek- en belmogelijkheden voor moeders op de verschillende locaties. Soms hebben de geïnterviewden hier specifiek iets over opgemerkt dat aanvullend is op de huisregels van deze PI.

Tabel 1 De (extra) bel- en bezoekmogelijkheden per locatie voor moeder- en kindcontact

	Zwolle	Nieuwersluis	Ter Peel	Breda
Bezoekmogelijkheden	- BZT - Kinder- middag 1 x per 2 maanden (2,5 uur)	- BZT 2 uur - Logeerhuis, 1x per 6 weken - Moeder- kindmiddag 1 x per maand	- Paviljoen 5 moeders met kinderen tot 4 j. (ZBBI) - Logeerunit (BBI)	-
Belmogelijkheden			Moeders extra belmogelijk- heden individueel geregeld	-

Hieronder beschrijven we per PI deze extra bezoek- en belmogelijkheden.

De PI Overijssel, locatie Zwolle

Op de locatie Zwolle zijn de bezoektijden verschillend per afdeling. Tijdens één van de interviews vertelt een inrichtingsmedewerker dat moeders met schoolgaande kinderen tot en met 12 jaar de mogelijkheid hebben om op woensdagmiddag bezoek te krijgen. Ook is er naast deze reguliere bezoekmogelijkheid nog de mogelijkheid voor alle gevangenen tot Bezoek Zonder Toezicht (BZT). Hier kunnen moeders hun kind(-eren) zonder toezicht ontvangen, mits ze afgestraft zijn, langer dan drie maanden vastzitten en op een bepaalde afdeling verblijven. Er is een keukentje in de bezoekruimte. Moeders maken weinig gebruik van deze ruimte, omdat ze er pas na drie maanden recht op hebben. Ze weten wel dat ze dat recht hebben, maar het kan zijn dat de voogd er niet altijd positief tegenover staat.

Extra bezoekmogelijkheden voor moeders en kinderen

De locatie Zwolle organiseert eens per maand kindermiddagen speciaal voor moeders met kinderen. Deze vinden meestal op de eerste zondag van de maand plaats (koopzondag) en duren tweeënhalf uur. Het afdelingspersoneel haalt de kinderen op en draagt ze binnen de inrichting over aan de moeders. Tijdens de middag houdt het afdelingspersoneel toezicht. Moeders die hieraan mee willen doen, dienen minimaal drie maanden in de inrichting te verblijven; er mogen maximaal drie kinderen per

keer mee. De kindermiddagen worden georganiseerd om de band tussen de moeders en kinderen intact te houden of te onderhouden. De kindermiddagen blijken zowel op de moeder als de kinderen een positieve invloed te hebben. In een informatiebrief voor moeders lezen we: 'De moeders kunnen vaak beter met hun detentie omgaan, omdat ze weten dat ze minstens één middag in de maand, tweeënhalf uur lang, vrij met hun kinderen kunnen spelen, knuffelen, knutselen en praten. De kinderen zien op deze manier dat de moeders 'het leuk' hebben in de locatie Zwolle. Het schrikbeeld dat de meeste kinderen over een gevangenis hebben, wordt op deze manier bijgesteld, de kinderen zijn minder angstig over hoe het met hun moeder gaat' (informatiemateriaal Kindermiddagen PI Overijssel, Locatie Zwolle, 2006).

Tijdens de interviews hebben we nog het volgende te horen gekregen over de kindermiddagen. 'Aanvankelijk was er elke maand een kindermiddag. Echter, omdat hier maar vier moeders met hun kinderen op af kwamen, is dit veranderd in één kindermiddag per twee maanden. De betrokkenen zijn doorgaans zeer enthousiast over de kindermiddagen. Maar eens per maand blijkt te veel, waarschijnlijk omdat familie/voogden het bezwaarlijk vinden dat ze tweeënhalf uur moeten wachten. Zij mogen er namelijk niet bij zijn. Het verzetten naar tweemaandelijks werkt goed. De laatste keer waren er zes moeders en vijftien kinderen. Het zijn vaak wel dezelfde moeders met kinderen die komen. De moeders worden geïnformeerd over de kindermiddagen door middel van brieven. De kinderen worden, net zoals bij de reguliere bezoeken, gefouilleerd; ze moeten door het detectiepoortje. Tijdens de kindermiddagen mogen ze wel tekeningen meenemen. De beveiliging houdt er dan rekening mee dat er kindermiddagen zijn. Belangrijk is dat het tijdens de kindermiddagen om het moeder-kindcontact gaat. Er is wel eens geopperd om een clown in te huren, maar dit is niet gebeurd want het gaat juist om de interactie tussen moeder en kind... Dat ze samen rustig spelen, knutselen en dansen. Er zitten altijd twee PIW'ers bij de kindermiddagen. Zij halen de kinderen en brengen ze ook weer terug naar de juiste persoon. Er is een commissie die bestaat uit vier gedetineerde vrouwen die de kindermiddagen organiseert; zij zetten alles klaar. De leeftijdsafbakening is 12 jaar. Hiertoe is besloten omdat het voor kinderen van boven de 12 gemakkelijker is om op bezoek te komen. De directie van een middelbare school is hierin veel coulanter dan die van het primair onder-

wijs. Er is wel over nagedacht om de leeftijdsgrens te verhogen, temeer daar het voor veel moeders goed zou zijn álle kinderen een keer bij zich te hebben (niet alleen die onder de 12). Er is alleen te weinig personeel om dit te realiseren. Op de zondag van de kindermiddag werken er al twee extra personeelsleden.’ De geïnterviewde inrichtingswerkers noemen een aantal knelpunten bij de kindermiddagen:

- Sommige familieleden hebben geen geld of energie om, naast het bezoeken, ook nog eens naar de kindermiddagen te gaan. ‘Sommige kinderen komen slechts eens in de drie maanden langs, omdat het anders een te grote belasting voor het pleeggezin is.’
- Het is vervelend wanneer een kind van 12 jaar oud in de tijd dat haar moeder in detentie zit 13 jaar wordt. Het zou goed zijn als er ook iets voor oudere kinderen komt, bijvoorbeeld een praatgroep.
- Er is tijdens de kindermiddagen geen plaats voor oma’s en voogden. Zij moeten zich tweeënhalf uur lang elders zien te vermaken.
- Het komt voor dat moeders dolgraag naar een kindermiddag willen, maar dat de voogd het niet wil hebben. ‘En ons inziens is dat ook niet vaak onterecht: heel veel vrouwen denken pas weer aan hun kinderen als ze hier zitten... Ze hebben ze dan soms jaren niet gezien en willen dan opeens contact... ja dat kan natuurlijk niet... Het gaat dan vooral om vrouwen met een verslavingsachtergrond die op straat hebben geleefd’, aldus een geïnterviewde kindermiddagcoördinator.
- Soms vraagt Bureau Jeugdzorg of ze de kindermiddagen mogen gebruiken om te observeren hoe het kind met de moeder omgaat. ‘Ze bellen dan naar ons met de vraag of dat mag. Maar daar zijn de kindermiddagen niet voor bedoeld. Dit mag ook niet’, aldus de geïnterviewde inrichtingswerkers.

PI Utrecht, locatie Nieuwersluis

Bij de penitentiaire inrichting Utrecht bestaat de mogelijkheid voor alle gevangenen tot bezoek zonder Toezicht (BZT). In de BZT-kamers kunnen moeders oudere kinderen ontvangen. De ruimtes zijn ingericht als een soort huiskamer met een slaapbank. De moeders en kinderen kunnen er twee uur lang verblijven.

Extra bezoekmogelijkheden voor moeders en kinderen

De locatie Nieuwersluis heeft een logeerhuis waar een zeer beperkt aantal gedetineerden gebruik van kan maken (dit zijn meestal de vrouwen van de Maatschappelijke integratie afdeling). Een moeder kan één maal per zes weken een aanvraag indienen voor het gebruik van het logeerhuis. Het eerste bezoek in het logeerhuis neemt ongeveer twee uur in beslag. Indien het eerste bezoek succesvol is verlopen, kan de moeder in aanmerking komen voor het nog een keer ontvangen van bezoek in het logeerhuis. De tweede maal kan het bezoek langer duren. Er is een aantal criteria waaraan de aanvragerster moet voldoen wil zij hier met haar kind(eren) gebruik van mogen maken. Ook zijn er instructies opgesteld voor zowel de moeder als de PIW'er. De volledige voorwaarden en criteria zijn opgenomen in bijlage 6 (Lenders & Roubos, 2006).

Ook in Nieuwersluis worden moeder-kindmiddagen georganiseerd, eens in de maand op zaterdag. Moeders met kinderen kunnen elkaar zonder andere volwassenen erbij ontmoeten. Alles gaat er dan heel informeel aan toe.

PI Zuid Oost, locatie Ter Peel

Voor vrouwen met kinderen zijn er in Ter Peel extra mogelijkheden om te bellen. Daarvoor worden individuele regelingen afgesproken. Moeders kunnen belregelingen afspreken om bijvoorbeeld te bellen naar Jeugdzorg of het pleeggezin. Een voorwaarde is wel dat zij akkoord gaan met een vast belmoment.

Extra bezoekmogelijkheden voor moeders en kinderen

Een medewerker Maatschappelijke Dienstverlening vertelt dat er voor de ZBBI in ter Peel een apart paviljoen is voor vijf gedetineerde moeders met kinderen tot vier jaar. Het betreft kindvriendelijk ingerichte ruimtes en speciaal voor kinderen ingerichte kamers. Dit is een losstaand houten gebouwtje op het terrein met een tuintje en speeltuintje.

In de BBI is nog sprake van een logeerunit. Hier kunnen kinderen komen logeren van vrijdagmiddag 17 uur tot zondagmiddag 16 uur. Maximaal twee moeders tegelijk kunnen in de logeerunit verblijven, ieder met maximaal twee kinderen.

De penitentiaire inrichting Breda

Over deze inrichting zijn we tijdens de interviews niets extra te weten gekomen over bezoek- en belmogelijkheden voor moeders en kinderen.

Samenvattend kunnen we stellen dat de informatie over (extra) bezoek- en belmogelijkheden verschillende praktijken en vormen in de PI's laat zien. Zo zijn er kindermiddagen, logeerhuizen et cetera. Maar wat deze paragraaf vooral duidelijk maakt, is dat de verschillen tussen (en ook binnen) de PI's groot zijn.

6.2 Extra informatie overig

Tijdens de interviews rondom de casussen hebben we, meestal van de inrichtingswerkers, nog extra informatie te horen gekregen over de omgang tussen de gedetineerde moeder en haar kind(eren). Hieronder geven we daarvan een beschrijving.

Gedetineerde moeders zijn ten eerste zelf verantwoordelijk voor de omgang met de kinderen

Veel moeders vertellen aan de inrichtingswerkers bang te zijn onthecht te raken van hun kinderen. Maar het is niet de taak van de PI's om dit op te lossen, zo horen we tijdens de interviews. Op de locatie Nieuwersluis vertelt een geïnterviewde inrichtingswerker dat de vrouwen zelf verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de omgang met de kinderen. De inrichtingswerker kan slechts assisteren en begeleiden wanneer vrouwen er niet meer uitkomen. 'We kunnen adviseren over het logeerhuis, maar vrouwen blijven zelf verantwoordelijk, ook omdat ze dat straks terug in de maatschappij ook zijn. Zelf doen we wel aan gedragsinterventies; we wijzen de vrouwen op hun gedrag en spiegelen hen. Ook zitten we erbij als ze telefoneren en dan wijzen we hen erop dat ze personen soms anders moeten benaderen.'

Volgens de geïnterviewde MMD'er in Ter Peel willen de meeste moeders waar zij mee te maken krijgt (vooral de veelplegers) hun kinderen niet zien. Dit is ofwel omdat zij het emotioneel niet aankunnen, of omdat ze het niet goed vinden voor hun kind. Daarnaast zijn er moeders die geen contact met hun kind mogen hebben. De indruk van deze MMD'er is dat de kinderen

voor het merendeel worden opgevangen bij familie. Als dit niet lukt, zoekt Jeugdzorg een oplossing. Het valt de MMD'er op dat weinig van de gedetineerde vrouwen een man hebben, en als ze er een hebben dan gaat het kind toch niet daarheen. Volgens een inrichtingsmedewerker van Ter Peel komen kinderen die bij familie verblijven vaker op bezoek dan kinderen die door Jeugdzorg worden geplaatst. Toch is ook onder de eerste groep kinderen veel verschil. Dit ligt dan vooral aan de afstand en aan de vervoersmogelijkheden die de familie heeft. Ter Peel is voor veel mensen toch heel ver. Sommige kinderen komen nooit, bijvoorbeeld omdat ze bij opa en oma wonen. Als kinderen in een pleeggezin zitten en op bezoek komen, worden ze soms door de pleegouders gebracht en soms door de voogd; dat is heel verschillend.

In de PI Zwolle proberen ze de nazorg zo goed mogelijk vanuit de inrichting op gang te brengen. Toch stellen de geïnterviewde inrichtingswerkers: 'Het zorgprincipe ligt niet bij ons.' Eigenlijk is er volgens de geïnterviewden helemaal niemand die de belangen van de gedetineerde moeders behartigt. 'In Nederland gaat het primair om de zorg voor een goede rechtsgang en gelet op de soms toch wel beperkte middelen heeft het niet de eerste prioriteit. Op alle afdelingen is er een klein beetje zorg: geestelijke verzorging, PIW'er, maar er is geen medewerker 'omgang kind.' Het zou goed zijn als die er zou komen; iemand die een zorgcasemanager is en de coördinatie houdt over moeder-kindzaken.'

Samenwerking met hulpverleningsinstanties

De locatie Nieuwersluis maakt zoveel mogelijk gebruik van het aanbod van verschillende hulpverlenende instanties. De vrouwen kunnen zich bijvoorbeeld aanmelden voor het Moedermaatjes-project. 'We zijn enorm positief over dit project en waren onder de indruk van de presentatie die Humanitas hier laatst gaf. Het is een mooie vorm van ambulante hulpverlening. Ook kunnen moeders de ikjijwij-training van Humanitas volgen. Op dit moment is de training drie keer gegeven. Er moeten namelijk wel genoeg aanmeldingen zijn. Zo'n cursus is bijvoorbeeld goed voor een Antilliaanse vrouw die ik hier ken. Zij hebben een heel andere visie over opvoeden dan wij. Dat is cultuurverschil... Ook het nieuwste boekje van Humanitas wordt veel gebruikt.' Dan zijn er ook nog de trainingen 'sociale vaardigheden' van de Reclassering. Deze inrichting werkt goed samen met Bureau Jeugdzorg. De inrichtingswerker vertelt: 'Bureau Jeugdzorg

weet vaak ook niet goed wat zich hier afspeelt. We nodigen hen dan uit en laten het logeershuis zien. Daarna zijn ze vaak helemaal 'om'. Af en toe komt er een voogd langs, maar verder is er pas contact als de vrouwen dit zelf willen/aangeven, of als wij zien dat iets niet goed gaat. Zo hadden we pas een moeder die heel slecht met haar kinderen omging en hen voorloog, we hebben BJZ gebeld en hen op de hoogte gebracht... We hebben enorme netwerken en korte lijntjes.' De omgang tussen gedetineerde moeders en hun kind(eren) wordt volgens de geïnterviewde inrichtingswerkers vaak belemmerd door Bureau Jeugdzorg en/of de school, omdat die het soms beter vinden dat een kind de ouder niet ziet. Deze belemmering vinden de inrichtingswerkers doorgaans terecht omdat het vaak vrouwen betreft die hun kind(eren) al heel lang niet gezien hebben, die ze nu opeens wel willen zien. Het gaat volgens de inrichtingswerkers dan meer om aandacht dan om echte omgang. De inrichtingswerker in Ter Peel geeft aan dat de ervaringen met Jeugdzorg als samenwerkingspartner heel verschillend zijn. 'Jeugdzorg moet voor informatie bij de MMD'er zijn, maar weet dat vaak niet. Als ze bellen naar de inrichting dan krijgen ze de portier aan de lijn of de bevolkingsadministratie (zij schrijven de mensen in). Ze geven standaard geen informatie. Wij kunnen vertellen hoe het ervoor staat, maar alleen als moeder daar toestemming voor geeft. Als PI's hebben we een landelijke functie, dus is het ondoenlijk om met al die Jeugdzorgvestigingen afspraken te maken. Wat een mogelijke oplossing zou zijn? Misschien moet ik hier intern aankondigen dat als Jeugdzorg belt, ze moeten doorverbinden naar een MMD'er.'

Buitenlandse moeders weten vaak lange tijd niet waar hun kind(eren) zijn

Een inrichtingswerker van Ter Peel vertelt: 'Veel vrouwen zitten voor drugsmokkel. Als de vrouw gepakt wordt op Schiphol pakt NIDOS meteen het kind. NIDOS vertelt niet waar het kind heen wordt gebracht, dat is hun beleid. Ze plaatsen het in een pleeggezin en zeggen bewust niet waar. Dan gaan ze onderzoeken of de moeder het kind wel mocht meenemen en dergelijke. Het gaat vaak om Surinaamse en Antilliaanse vrouwen. Niemand brengt hun kindje terug. Als familie het kind op wil vangen moeten ze het maar komen halen. Wie kan dit betalen? Deze vrouwen die deze delicten plegen, hebben vaak schulden en geen netwerk met veel geld.'

‘Natuurlijk zijn die moeders ontzettend stom dat ze een delict begaan met een kindje erbij, maar sommige zaken zijn wel heel treurig, en je vraagt je af of dat niet anders kan, voor die kinderen. Zo is hier net een vrouw uit Duitsland. Zij is de grens over gegaan met haar kind en opgepakt. Het kind is in een pleeggezin geplaatst. NIDOS moet dan eerst van alles onderzoeken en dat duurt maanden. Het meisje heeft gewoon een huis en een vader in Duitsland, gaat naar school en heeft vriendinnetjes. Haar vader kwam haar halen, wilde zijn kind terug, maar krijgt het dan niet mee. Dan denk ik: waarom mag ze niet naar haar vader, breng dat kind in godsnaam terug.’ Ook is er nu bijvoorbeeld een vrouw in Ter Peel van wie de kinderen in België zijn geplaatst. Maar een gedetineerde mag het land niet verlaten, zij kan haar kinderen dus niet bezoeken.

In het kort blijkt uit deze overige informatie dat er eigenlijk niemand is die de belangen van de gedetineerde moeders en de kinderen behartigt. In Nederland zijn de gedetineerde vrouwen immers zelf verantwoordelijk voor de omgang met de kinderen. De medewerkers in de PI's proberen ondersteunend te zijn, maar omdat niemand intern echt verantwoordelijk is, is dit afhankelijk van de persoonlijke inzet van de inrichtingwerkers. Ook geven de geïnterviewden duidelijk aan dat medewerkers van BJZ vaak niet goed op de hoogte zijn van de mogelijkheden en de normale gang van zaken in een PI. Wel maken de inrichtingen gebruik van het hulpverleningsaanbod voor zover dat er is, en bekend is.

7 Conclusies en aanbevelingen

Inleiding

In dit hoofdstuk vatten we de voornaamste bevindingen uit het onderzoek samen. We presenteren de conclusies en aanbevelingen aan de hand van de onderzoeksvragen die aan dit onderzoek ten grondslag liggen. De probleemstelling bij dit onderzoek bestaat uit drie onderzoeksvragen. Deze zijn:

- a. Hoe is op dit moment de omgang tussen moeders in detentie en kind(eren) geregeld (in de wet, in het beleid en in de praktijk) en is in deze regeling aanpassing of verbetering gewenst?
- b. Hoe beoordelen de verschillende partijen de omgang van moeders in detentie met hun kinderen en de huidige omgangsmogelijkheden?
- c. Hoe kan de omgang tussen moeders in detentie en hun kind(eren) verbeterd worden, en welke rol kunnen de verschillende partijen hierin spelen?

In paragraaf 7.1 vatten we samen hoe de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen momenteel geregeld is in de wet- en regelgeving en in de praktijk. Daarmee beantwoorden we de eerste onderzoeksvraag. In paragraaf 7.2 beantwoorden we de tweede onderzoeksvraag en gaan we in op de visie en de ervaringen van verschillende partijen die bij de omgang betrokken zijn. We zijn daarbij uitgegaan van de ervaringen van gedetineerde moeders en hun kinderen. Daarnaast is de visie van betrokken professionals meegenomen,

en ook komen de verzorgers van de kinderen aan bod. In dit stuk staan vooral de knelpunten centraal die de betrokkenen bij de omgang ervaren.

De derde onderzoeksvraag is gericht op mogelijke verbeteringen in de omgang tussen gedetineerde vrouwen en hun kinderen.

Deze onderzoeksvraag is leidraad voor de aanbevelingen die we in paragraaf 7.3 doen.

De conclusies en aanbevelingen in dit hoofdstuk zijn in eerste instantie gebaseerd op de literatuurverkenning en het casuonderzoek. De bevindingen uit de beide deelonderzoeken komen met elkaar overeen. Uit beide blijkt dat de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen door tal van zaken gefrustreerd wordt. Deze bevindingen hebben wij in twee expertmeetings besproken met professionals uit het veld. Dit gebeurde tijdens de landelijke themadag van het project 'Toekomst in Balans, een nieuwe uitdaging'⁴ (waar Gezin in Balans partner in is). Dit is een samenwerkingsverband tussen de penitentiaire inrichtingen voor vrouwen en een aantal sociale partners die zich bezighouden met de re-integratie van (ex-) gedetineerde vrouwen. Tijdens deze bijeenkomst waren zestig mensen aanwezig. Dit waren voor een groot deel ITB'ers en MMD'ers uit de vrouwengevangenissen. Drie van de vier unitdirecteuren van de vrouwengevangenissen waren aanwezig, plus enkele afdelingshoofden en een beleidsmedewerker. Daarnaast namen professionals deel van organisaties die te maken hebben met de zorg rond vrouwelijke gedetineerden en kinderen: de nazorgpartners van Toekomst in Balans, en enkele medewerkers van Bureau Jeugdzorg, en de gemeente. De aanwezigen brachten uit de praktijk geen nieuwe knelpunten naar voren. De bevindingen zijn daarmee geverifieerd door een belangrijk deel van het veld, namelijk degenen die vanuit de vrouwengevangenissen met de moeders te maken hebben.

⁴ De themadag werd op 1 maart 2007 gehouden in Utrecht en stond in het teken van de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen.

7.1 De feitelijke omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen in de wet, in het beleid en in de praktijk

In Nederland maakt de wet- en regelgeving geen onderscheid tussen gedetineerde mannen en vrouwen. Wel kennen we een aparte opvang voor beide groepen. Er zijn in Nederland vier penitentiaire inrichtingen met locaties voor vrouwelijke gedetineerden. Jaarlijks verblijven er ruim 3000 vrouwen voor korte of langere tijd in detentie. Geschat wordt dat ruim de helft tot zeventig procent van de vrouwen, moeder is van een of meerdere kinderen. De omgang tussen gedetineerde moeders en hun kind(eren) wordt binnen het justitiële beleid niet als een apart onderdeel benoemd, ook niet in de vier vrouwengevangnissen. Een groot deel van de gedetineerde moeders leeft voor de detentie met de kinderen als een eenoudergezin. Dit betekent dat de kinderen van deze moeders een kwetsbare groep vormen. Per jaar zijn er zeker 2500 kinderen van wie de moeder in de gevangenis terecht komt. Als de kinderen voor de detentie alleen met de moeder samenwoonden, moeten zij uit hun vertrouwde omgeving weg en is opvang elders noodzakelijk.

Tijdens het onderzoek hebben we geprobeerd te achterhalen hoeveel gedetineerde moeders er op dit moment precies zijn in de vier vrouwengevangnissen. Ook wilden we enkele relevante achtergrondkenmerken van deze moeders en kinderen in kaart brengen. Om deze informatie te verzamelen hebben we de vier PI's gevraagd een vragenlijst met gegevens over hun cliëntèle in te vullen. Alleen de PI te Zwolle heeft de tijd genomen om de gevraagde gegevens uit te zoeken. De andere vrouwengevangnissen gaven aan niet over dergelijke gegevens te beschikken, of geen tijd te hebben om die handmatig te verzamelen. Dit komt waarschijnlijk omdat 'moeders' binnen de gevangenis geen specifieke doelgroep vormen, en er niets standaard geregistreerd wordt over eventuele kinderen. Vanuit het perspectief van de penitentiaire inrichting gaat het om gedetineerden die hun straf moeten uitzitten, en niet om moeders en hun kinderen.

Wat betreft de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen zijn een aantal wettelijke kaders van belang. Gedetineerden hebben volgens de Penitentiaire beginselenwet recht op contact met de buitenwereld via bezoek en telefoni-

sche gesprekken en brieven. Gedetineerden hebben recht op gemiddeld één uur bezoek per week en ze mogen ten minste eens per week gedurende tien minuten telefoneren met personen buiten de inrichting. Er zijn geen specifieke regels betreffende het ouder-kindcontact. Het recht op respect voor familie en gezinsleven (art. 8 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens) biedt voor zowel gedetineerde ouders als voor kinderen van gedetineerde ouders een basisrecht om contact te houden. Het houdt tevens een positieve verplichting van de overheid in om zorg te dragen voor contact tussen ouder en kind. Daarnaast kunnen kinderen een beroep doen op het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Op dit verdrag kan een rechter zich ook beroepen wanneer het belangrijk is dat in de beslissing over de straf rekening wordt gehouden met het belang van het kind. Het recht op contact is echter geen absoluut recht. Het recht van de gedetineerde ouder op contact met het kind kan botsen met het belang van het kind, en dan gaat het belang van het kind voor. Ook kan het recht op familielevens botsen met andere belangen, zoals veiligheidsbelangen.

Hoe is deze wet- en regelgeving terug te vinden in het beleid van de vier PI's voor vrouwen? De rechten van de gedetineerden uit de Penitentiaire beginselwet zijn sinds 1998 uitgewerkt in het landelijk model 'Huisregels penitentiaire inrichtingen'. In dit model worden vrouwen en moeders niet specifiek genoemd, deze vallen onder dezelfde huisregels als alle gedetineerden. De PI's kunnen aan dit landelijk model wel zelf een nadere invulling geven. De huisregels van de vier PI's met betrekking tot de bezoeksregeling en het telefonisch contact, blijken weinig van elkaar te verschillen. Ook in de huisregels van de afzonderlijke PI's is geen expliciete aandacht voor de omgang van moeders met hun kind(-eren).

In de praktijk is er in de vier PI's wel extra aandacht voor moeders en de omgang met hun kinderen. Er worden bijvoorbeeld kindermiddagen georganiseerd, bij één PI is er een logeerkamer voor moeder en kind(-eren) en bij een andere locatie mogen moeders extra bellen met de kinderen. Dit is - voor zover wij te weten zijn gekomen - nergens vastgelegd in de huisregels of het beleid. Het aanbod verschilt per inrichting.

Concluderend kunnen we stellen dat er in de wet- en regelgeving over de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen niets specifiek is vastgelegd. In de praktijk zijn er wel mogelijkheden voor contact tussen deze moeders en hun kinderen. Deze zijn echter beperkt, bovendien zijn ze niet eenduidig geregeld.

De opvattingen van verschillende partijen over moeders in detentie en omgang met hun kinderen

Door de literatuurverkenning, en in het bijzonder tijdens de interviews met relevante informanten, zijn we veel te weten gekomen over de zienswijze van de verschillende partijen op de omgang van moeders in detentie met hun kinderen en de huidige omgangsmogelijkheden. In deze paragraaf focussen we op de geformuleerde knelpunten.

Conclusies uit de literatuurverkenning

Uit de literatuurverkenning (zie hoofdstuk 6) blijkt dat er in de laatste jaren (in Nederland) weinig onderzoek is verricht naar de omgang dan wel het contact tussen gedetineerde moeders en hun kinderen. Samenvattend kunnen we stellen dat gedetineerde moeders met allerlei problemen kampen; het gemis aan privacy en de behoefte aan intimiteit met en zorg voor de kinderen houdt hen het meest bezig. Kinderen van gedetineerde moeders kunnen op hun beurt te maken krijgen met allerlei psychologische problemen zoals een laag zelfbeeld, problemen met concentratie, gezondheid en schoolprestaties. Ook zouden zij zich vaker onaangepast gedragen (bijvoorbeeld agressief), de rust in de klas verstoren of spijbelen.

Uit de literatuurverkenning komt ook een aantal knelpunten naar voren dat betrekking heeft op het daadwerkelijke contact tussen de gedetineerde moeders en hun kinderen. Deze komen overeen met de knelpunten die we in de praktijk tegen kwamen; we beschrijven ze in de volgende paragraaf.

Visie en ervaringen van verschillende betrokkenen

In hoofdstuk 7 zijn vijf casussen beschreven. Kern van de casussen vormen de gesprekken met vijf moeders. Daarnaast hebben we van daaruit interviews gehouden met relevante partijen rondom de moeder, bijvoorbeeld met familie, pleeggezin, jeugdzorg, gevangenismedewerkers.

Bij de gedetineerde moeders en de kinderen kunnen er veel partijen en instanties betrokken zijn. Voor zover bekend, lijkt het erop dat als kinderen door de partner, ex-partner of directe familie worden opgevangen, de betrokkenheid van hulpverlenende instanties geringer is. Maar dat wil niet zeggen dat er dan ook geen behoefte aan is. In onze casussen zagen we dat niet alleen moeders en kinderen met de situatie worstelen. De vaders, tantes en oma's voelen zich allen overvallen door de plotselinge zorg voor de kinderen en door de praktische en financiële consequenties hiervan. Daarnaast maken zij zich grote zorgen om de kinderen en de gedetineerde zelf. Zowel in organisatorische als in emotionele zin staat hun leven op zijn kop. Door de onbekendheid met het hulpaanbod maken zij echter geen of weinig gebruik van de hulpverlening. Daarnaast komt of is een substantieel deel van de gedetineerde moeders wel in contact met de hulpverlening, bijvoorbeeld doordat er vóór de detentie al meerdere problemen waren. In dat geval kunnen hulpverlenende instanties, zoals het maatschappelijk werk, de verslavingszorg, schuldsanering of de GGZ, al betrokken zijn bij het gezin. Zijn er zorgen over de kinderen dan zou de jeugdzorg betrokken moeten zijn. Dit kan een vrijwillig karakter hebben, of er kan sprake zijn van een gedwongen kader wanneer een ondertoezichtstelling (OTS) is opgelegd. Als de moeder er in de opvoeding alleen voorstaat en er geen oplossing voor de opvang van de kinderen is, kunnen deze in de crisisopvang of in een pleeggezin worden geplaatst. Bureau Jeugdzorg indiceert en coördineert de plaatsing van de kinderen en de begeleiding van de verzorgers (pleeggezinners). Wanneer de kinderen onder toezicht zijn geplaatst is een gezinsvoogd van Bureau Jeugdzorg betrokken. Als het een moeder uit het buitenland betreft die op Schiphol wordt aangehouden terwijl zij een kind bij zich heeft, wordt dit kind onder toezicht gesteld van de voogdij-instelling NIDOS.

De knelpunten die verschillende betrokkenen rond de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen ervaren, zijn te groeperen tot drie clusters van soorten problemen. Dit zijn:

1. Knelpunten bij de mogelijkheden voor contact tussen moeder en kind;
2. Knelpunten bij het op bezoek gaan;
3. Knelpunten in de samenwerking en communicatie tussen verschillende partners in de keten.

Hierna worden de knelpunten toegelicht.

1. Knelpunten bij de mogelijkheden voor contact tussen moeder en kind

a. *Bezoektijden zijn doorgaans onder school- en werktijd*

De kinderen van wie de moeder in detentie zit, kunnen niet altijd op bezoek komen. De voornaamste reden daarvoor is dat de bezoektijden vaak onder schooltijd vallen. Dit maakt het voor een deel van de kinderen onmogelijk de moeder te bezoeken zonder school te verzuimen. Ook zijn er kinderen die niet naar de PI gebracht kunnen worden. Degenen die dit moeten doen, vaak de verzorgers, moeten namelijk tijdens de bezoektijden werken, of hebben andere bezigheden. Deze verzorgers hebben een extra zorgtaak op zich genomen, namelijk het opvangen van het kind/de kinderen van de moeders die gedetineerd zijn. Dit komt bovenop hun normale bezigheden. Vrij nemen om ervoor te zorgen dat de kinderen (regelmatig) bij hun moeder op bezoek gaan, is niet altijd mogelijk.

b. *Bezoeken worden soms zakelijk ingevuld*

Uit de literatuur blijkt dat zakelijke regelingen en ouder-kindcontacten niet altijd gescheiden worden. Er zit namelijk vaak een verzorger, voogd of coach bij het bezoek die zakelijke dingen met de ouder bespreekt. Deze onderwerpen zijn niet altijd geschikt voor het kind, en ook krijgt het kind daardoor minder aandacht.

c. *Extra bezoekmogelijkheden (moeder-kindbezoek) zijn niet bij alle moeders bekend*

In sommige PI's zijn er extra bezoekmogelijkheden speciaal voor moeders en kinderen. Deze blijken echter niet bij alle moeders bekend. Sommige horen er pas na een tijdje over, meestal via een medegedetineerde. Hoewel de informatie wel beschikbaar is en doorgaans ook gegeven wordt, komt deze in een deel van de gevallen toch niet over.

d. *Extra bezoekmogelijkheden zijn niet bestemd voor alle moeders en kinderen*

Extra bezoekmogelijkheden zijn niet in alle inrichtingen gerealiseerd. Daarnaast gelden ze niet voor alle vrouwen. Vrouwen die bijvoorbeeld nog in het huis van bewaring verblijven, kunnen geen aanspraak maken op de moeder-kindbezoeken. Ook zijn ze niet toegankelijk voor alle kinderen.

Extra bezoekmogelijkheden zijn er alleen voor kinderen tot 12 jaar. Oudere kinderen zijn niet welkom. Dit levert een probleem op als er meerdere kinderen van verschillende leeftijden in het gezin zijn. Het ene kind zou dan naar een kindermiddag kunnen, terwijl het andere kind de moeder alleen tijdens reguliere bezoektijden kan zien. Voor veel begeleiders is het niet op te brengen om én naar de reguliere én naar de extra bezoekmogelijkheden te gaan.

e. De telefoneermogelijkheden zijn beperkt

Wat telefonisch contact betreft zijn er zeer beperkte belmogelijkheden in het huis van bewaring en de gevangenis. Moeders en inrichtingswerkers noemen als knelpunten dat er te weinig telefoons beschikbaar zijn op momenten dat er gebeld mag worden. Daarbij vinden ze dat er te weinig belmomenten zijn, en dat er - afhankelijk van de betreffende PI - te weinig mogelijkheden zijn om te bellen buiten schooltijden. De kinderen brengen als probleem naar voren dat ze niet zelf kunnen bellen als ze daar behoefte aan hebben. Als er iets gebeurd is dat ze graag aan hun moeder willen vertellen, moeten ze wachten tot moeder hen belt. Eén van de geïnterviewde kinderen zou graag met zijn moeder *chatten* of mailen.

2. Knelpunten bij het op bezoek gaan

a. De afstand van de woonplaats van het kind tot de penitentiaire inrichting

Er zijn in Nederland slechts vier PI's waar vrouwen worden gedetineerd. Daardoor komt het vaak voor dat moeders ver van de woonplaats van hun kinderen zijn geplaatst, met alle gevolgen van dien. Kinderen onder de leeftijd van 12 jaar zijn bij het op bezoek gaan bij de penitentiaire inrichting afhankelijk van volwassenen, omdat ze begeleid moeten worden door een volwassene. Nu wordt er vaak een beroep op familie gedaan, maar de investering in tijd en geld kan zwaar op familieleden drukken. De kosten die ze moeten maken om naar de PI te komen (benzine, treinkaartjes) vormen een probleem. Soms is dit de enige reden dat kinderen niet (vaker) op bezoek gaan. Omdat de moeder haar inkomen bij detentie verliest, komen de kosten voor de verzorging van de kinderen vaak bij de familie terecht. In dit verband wordt er overigens onvoldoende gebruikgemaakt van het vrijwillige zorgaanbod van Bureau Jeugdzorg, dat bijvoorbeeld de kinderbijslag kan laten

overhevelen naar de verzorger. Verzoekers zijn doorgaans niet bekend met bestaande (financiële) regelingen waar zij een beroep op kunnen doen.

b. Ontoegankelijk en onbereikbaarheid van de penitentiaire inrichtingen

Knelpunten zijn voornamelijk de grote afstand tot de PI en, voor sommige PI's, de slechte bereikbaarheid met het openbaar vervoer. Moeders worden in beginsel daar geplaatst waar op dat moment detentieplek is. Zij kunnen een verzoek tot overplaatsing, maar de wachttijden zijn doorgaans lang. Dit betekent dat kinderen en hun begeleiders soms uren onderweg zijn.

c. Kindonvriendelijke regels en bezoekersruimte

Voorafgaand aan het reguliere bezoek moeten kinderen - net als volwassen bezoekers - bij binnenkomst door een detectiepoortje: zij moeten metaalvrij de inrichting in. Voor kinderen is dit een onprettige ervaring. Ook is het vanwege de veiligheid niet mogelijk om met bijvoorbeeld een rolstoel of kinderwagen naar binnen te gaan. Bovendien is er niet altijd een wachtruimte voor het bezoek, waardoor mensen soms in de hal moeten blijven staan tot het bezoek begint.

Daarnaast blijkt uit ons onderzoek dat de bezoekersruimte zelf meestal als steriel en saai wordt ervaren. Tijdens het bezoek is het voor kinderen vaak te druk en lawaaiig omdat er dikwijls veel mensen dicht op elkaar zitten. Bewakers in uniform houden toezicht. Tijdens het bezoek gelden strenge regels omtrent fysiek contact. Dit betekent bijvoorbeeld dat kinderen niet bij hun moeder op schoot mogen zitten. Als zij een tekening hebben gemaakt, mogen ze die niet altijd zelf aan hun moeder geven; ze moeten die aan de bewaking bij de entree afgeven. Voor kinderen is het moeilijk met dit soort regels om te gaan.

3. Knelpunten in de samenwerking en communicatie tussen verschillende instellingen

a. Weinig structureel vastgelegd over kinderen van gedetineerde moeders

Er is in de wet niet vastgelegd wie verantwoordelijk is voor de kinderen van een moeder, nadat zij is opgepakt door de politie. Er is nadien tijdens de detentie weinig zicht op de kinderen van gedetineerde moeders. Voor zover we hier een beeld van hebben gekregen, wordt jeugdzorg niet altijd op de hoogte

gesteld als een moeder in detentie gaat en kinderen achterlaat. Zowel landelijk als regionaal zijn er geen afspraken tussen de verschillende partijen over de verantwoordelijkheid voor het signaleren, registreren, melden en onderzoeken van de noodzaak tot zorg rondom de betrokken kinderen. Buiten het aanbod van Gezin in Balans is er bij de betrokken instanties weinig aandacht voor de ondersteuning van de moeder-kindrelatie gedurende detentie. Ook blijkt dat er in de samenwerking tussen de hulpverlenende instanties weinig onderling contact is over specifieke problematiek van kinderen van gedetineerde ouders.

b. Samenwerking tussen ketenpartners

Als een vrouw gedetineerd raakt, komt zij in aanraking met diverse organisaties zoals politie en justitie. Ook bij de zorg rond kinderen kunnen diverse, met elkaar samenwerkende organisaties betrokken zijn. Alle partijen die met elkaar samenwerken worden ketenpartners genoemd (soms spreekt men van de justitiële keten en de zorgketen). De informatie-uitwisseling tussen de betrokken samenwerkingspartners is doorgaans nog niet goed geregeld. Dat geldt vooral daar waar de zorg voor volwassenen en de zorg voor kinderen elkaar raken. Over de zorg rond gedetineerde moeders en hun kinderen zijn geen formele afspraken vastgelegd. Bijgevolg is (naast de moeder) niemand verantwoordelijk om ervoor te zorgen dat de kinderen op een veilige plek terechtkomen. Doordat er maar vier PI's zijn, kan het heel goed voorkomen dat de moeder in een andere regio geplaatst wordt dan de regio waar het kind verblijft. Dit komt de uitwisseling van informatie tussen ketenpartners niet ten goede. Niemand houdt centraal bij waar de kinderen zijn en de hulpverleners krijgen vanwege de privacy niet zomaar informatie over waar een moeder gedetineerd is. Overigens geldt dit ook voor de familie: voor hen is er tijdens de eerste periode van gevangenschap veel onduidelijkheid over de detentie van de moeder (waar, hoe lang, wat). Andersom geldt dat de moeder soms niet weet waar haar kinderen zijn: ze weet dan voor lange tijd niet waar haar kind verblijft. Er is weinig communicatie met de moeder over de situatie van de kinderen (bijvoorbeeld aangaande de school-situatie). Moeders voelen zich hierdoor onmachtig.

In het geval van buitenlandse moeders die worden opgepakt op Schiphol is het volgens de respondenten zelfs beleid van NIDOS om de locatie van de kinderen geheim te houden, totdat is vastgesteld dat de moeder omgang mag hebben met de kinderen.

c. Verschillende belangen ketenpartners

Naast dit probleem rond het delen van informatie is duidelijk sprake van een verschil van belangen en werkwijze tussen de verschillende instanties. Jeugdzorg kijkt vanuit het belang van het kind. Jeugdzorg wil voor de zorg rond de kinderen weten of en wanneer de moeder weer in staat is de opvoeding voor haar kinderen ter hand te nemen. Voor informatie is Jeugdzorg afhankelijk van de moeder zelf. De PI geeft geen informatie en de moeder moet zelf contact opnemen met Jeugdzorg, terwijl zij daartoe misschien slechts beperkte mogelijkheden heeft, of dit liever niet wil. Jeugdzorg moet een traject uitstippelen maar heeft soms geen idee of het een korte of langdurige detentie betreft: tot aan de veroordeling door de rechter is hier niets over bekend. De PI kijkt hoofdzakelijk vanuit het aspect van veiligheid en privacy naar de gedetineerde moeders.

d. Weinig aandacht voor gedetineerde moeders bij de omgang met hun kinderen in de PI's

Volgens de geïnterviewden is er in de PI's weinig proactieve hulp of begeleiding voor moeders bij het omgaan met hun kinderen. Moeders blijken vaak slecht op de hoogte van de (extra) mogelijkheden die er zijn om hun kinderen te zien (bijvoorbeeld het logeerhuis). Er is aanbod vanuit de geestelijk verzorgende, MMD'ers en de vrijwilligers van Gezin in Balans, maar de moeder moet zelf om een afspraak vragen en zelf met haar hulpvraag komen.

Samenvattend kunnen we over de derde categorie knelpunten stellen, dat niet duidelijk is wie de regie heeft met betrekking tot informatie en zorg aan de gedetineerde moeder en haar kind(-eren). Hierdoor kan er een vacuüm ontstaan in de informatievoorziening naar alle partijen. Dat komt de moeder-kindrelatie, en daarmee het belang van het kind, niet ten goede.

7.2 Aanbevelingen

In de vorige paragrafen zagen we al dat zich verschillende soorten knelpunten voordoen bij de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen. Sommige knelpunten liggen op het vlak van de PI's, of ontstaan tussen de moeders, kinderen en de PI. Bij andere knelpunten zit het probleem meer in de samenwerking en communicatie tussen verschillende instellingen. In dit hoofdstuk onderscheiden we de aanbevelingen op drie niveaus:

1. Aanbevelingen voor de ketenzorg rond gedetineerde moeders en hun kinderen.
2. Aanbevelingen voor de wet- en regelgeving en overheidsbeleid.
3. Aanbevelingen voor de penitentiaire inrichtingen.

Deze aanbevelingen volgen ten eerste uit de onderzoeksconclusies. Daarnaast is op de eerder genoemde landelijke themadag 'Toekomst in Balans, een nieuwe uitdaging' gebrainstormd over mogelijke oplossingen voor de geconstateerde knelpunten. Deze zijn meegenomen in onderstaande aanbevelingen.

1. Aanbeveling voor de ketenzorg rond gedetineerde moeders en hun kinderen

Maak Bureau Jeugdzorg tot centraal meldpunt wanneer een moeder gedetineerd raakt

Jeugdzorg blijkt niet altijd op hoogte te worden gesteld als een moeder in detentie gaat en er kinderen achterblijven. Het is bij een deel van de gedetineerde moeders onduidelijk waar de kinderen zijn, hoe het met hen gaat en of er iemand is die gedurende langere tijd voor hen kan zorgen.

Volgens de deelnemers aan de expertmeeting is het maken van heldere ketenafspraken een eerste stap om iets aan dit probleem te doen. Het gaat om afspraken tussen onder meer de politie, reclassering, het Bureau Jeugdzorg en de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), over het signaleren en melden van de aanwezigheid van kinderen als een moeder in detentie gaat. In de Wet op de Jeugdzorg is al geregeld dat als er sprake is van zorg over minderjarigen, de intermediairs een zorgmelding kunnen doen bij Bureau jeugdzorg. Bureau Jeugdzorg heeft vervolgens de taak actief te reageren en te onderzoeken of de gemelde zorg terecht is. Het gaat dus om de noodzaak van

samenwerkingsafspraken over de dagelijkse uitvoering. De melders zullen vooral zijn: de politie op het moment van oppakken, de reclassering (vroeghulp) die vaak binnen 24 uur aanwezig is en een MMD'er op het moment dat een moeder gedetineerd is. Deze aanbeveling is niet bedoeld om meer bureaucratie te creëren, maar om een sluitend vangnet te realiseren. Op die manier is gewaarborgd dat in elk geval, na een melding dat een moeder gedetineerd is, iemand nagaat waar de kinderen van een gedetineerde moeder zich bevinden. Zo controleert ook iemand of de zorg voor de kinderen verantwoord geregeld is en of de noodzakelijke ondersteuning wordt geboden. Als blijkt dat de kinderen goed worden opgevangen bij bijvoorbeeld een oma, opa, oom of tante, is er de mogelijkheid om via een officiële netwerkplaatsing vrijwillige begeleiding te realiseren vanuit de pleegzorg. Indien de zorg rondom de kinderen niet goed is geregeld en er geen ingang is voor vrijwillige hulpverlening, heeft Bureau Jeugdzorg de mogelijkheid om samen met de Raad voor de Kinderbescherming ervoor te zorgen dat er gedwongen hulp wordt opgelegd.

Verbeter de informatie-uitwisseling tussen alle partners in de keten

Als er meerdere instanties zijn betrokken bij de zorg rondom moeders in detentie en hun kinderen, is het van belang dat zij informatie over de gedetineerde moeders en hun kinderen uitwisselen en trajecten afstemmen.

Versterk de regie over de zorg en ondersteuning van de kinderen

Er zijn geen afspraken tussen de verschillende partijen over de verantwoordelijkheid voor het signaleren, registreren, melden en onderzoeken van de noodzaak tot zorg rondom kinderen van gedetineerde moeders. Ook blijkt dat er in de samenwerking tussen de hulpverlenende instanties weinig onderling contact is over de specifieke problematiek van kinderen van gedetineerde moeders. Het is belangrijk dat organisaties en instellingen, die zich binnen hun eigen specialisatie inspannen voor kinderen en moeders, daadwerkelijk gaan samenwerken. In plaats van los van elkaar of naast elkaar samen te werken, is het belangrijk dat zij met elkaar ervoor zorgen vroegtijdig de problemen te signaleren en adequate hulp te bieden. Hier moet meer regie over komen. Zodra het belang van een kind in het geding is heeft Bureau Jeugdzorg hierin een wettelijk vastgelegde taak.

Verhoog de aandacht binnen de keten voor de moeder-kindrelatie tijdens detentie

Er zou tijdens detentie veel meer aandacht moeten zijn voor de specifieke problematiek van moeder en kinderen en voor het belang van goed contact. Dat geldt ook voor de noodzaak van begeleiding bij het in tact houden van de moeder-kindrelatie. Omwille van het belang van het kind zou een moeder in detentie veel beter ondersteund moeten worden in haar rol als opvoeder. Buiten het aanbod van Gezin in Balans is er bij de betrokken instanties geen specifieke aandacht voor de ondersteuning van de moeder-kindrelatie gedurende detentie.

2. Aanbeveling voor wet- en regelgeving en overheidsbeleid
Zorg als overheid ervoor dat kinderen buiten schooltijd op bezoek kunnen gaan

De rechten van de gedetineerden uit de Penitentiaire beginselwet zijn uitgewerkt in het landelijke model 'Huisregels penitentiaire inrichtingen'. Kinderen hebben volgens het EVRM recht op contact met hun gedetineerde ouder. Tegelijkertijd hebben kinderen het recht op onderwijs en een onderwijsverplichting. Het recht van het kind op contact met de ouder botst met het recht en de plicht ten aanzien van het volgen van onderwijs. Het is aan de overheid om in een oplossing voor dit conflict te voorzien. Dit kan bijvoorbeeld door in de landelijke huisregels de bezoekmogelijkheden buiten schooltijd te verruimen. Dit komt niet alleen het kind, maar ook de verzorger (die vaak vrij moet nemen van het werk) ten goede. Echter, het is dan ook nodig dat er van overheidswege wordt nagedacht over het faciliteren van bezoekmogelijkheden buiten kantoortijden. PI's geven aan dat bezuinigingen op personeel in het weekeinde het voornaamste obstakel is om de bezoektijden tijdens het weekend te verruimen.

Zorg als overheid voor meer eenduidigheid in de bezoek- en contactmogelijkheden tussen de verschillende PI's

De PI's kunnen zelf in het landelijk model de contactmogelijkheden voor gedetineerde moeders en hun kind nader invullen. Hoewel de verschillen onderling niet opzienbarend groot zijn, zijn ze wel aanwezig. Zo mogen er bij de ene PI meer personen tegelijk op bezoek komen dan bij de andere. Het is daarmee afhankelijk van wáár een gedetineerde is geplaatst, in hoeverre

ze van de soms betere bezoekmogelijkheden kan profiteren. Het zou goed zijn hier landelijk meer één lijn in te trekken.

Houd als overheid bij plaatsing van de gedetineerde moeders meer rekening met de woonplaats van kinderen en hun verzorgers

Het verdient tevens aanbeveling over de consequenties van het huidige landelijke plaatsingsbeleid na te denken. Vrouwen worden in één van de vier PI's in het land geplaatst op basis van waar cellen vrij zijn. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de woonplaats van kinderen en hun verzorgers. Dit kan ertoe leiden dat kinderen enorme afstanden moeten afleggen om bij hun moeder op bezoek te komen. Dat maakt het praktisch onmogelijk om van de bezoeksregelingen gebruik te maken.

Neem bij de landelijke registratie op of gedetineerde vrouwen een zorgtaak hebben voor kinderen

Er is een landelijke registratie met gegevens over de gedetineerden in Nederland. Het zou goed zijn om hierin ook te laten registreren of de gedetineerde vrouwen een zorgtaak hebben voor één of meerder kinderen, evenals aan wie deze zorgtaak is overgedragen en waar de kinderen verblijven.

3. Aanbeveling voor de penitentiaire inrichtingen

Verbeter als PI de bezoekmogelijkheden voor de gedetineerde moeders met hun kind(-eren), of breid ze uit, binnen de huidige wet- en regelgeving

Uit dit onderzoek komt de mogelijkheid naar voren om ook binnen het huidige wettelijke kader de kwaliteit van de bezoekmogelijkheden te verbeteren. Idealiter worden de reguliere bezoekmogelijkheden zodanig ingericht dat schoolgaande kinderen (en hun vaak werkende verzorgers) hier gebruik van kunnen maken. Moeders met schoolgaande kinderen in basisschoolleeftijd zouden bijvoorbeeld bezoekuur kunnen hebben op woensdagmiddag.

Verbeter als PI de telefoneermogelijkheden voor gedetineerde moeders met hun kind(-eren), of breid ze uit, binnen de huidige wet- en regelgeving

Telefoneermomenten zouden moeten worden uitgebreid zodat alle gedetineerden die willen bellen, ook aan de beurt komen. Overweeg om moeders extra belrechten te geven, zodat ze

naast het regelen van allerlei praktische zaken, ook nog tijd hebben om met hun kinderen te praten. Zorg dat de belmomenten ook buiten schooltijd mogelijk worden.

Zorg als PI voor kindvriendelijker veiligheidsmaatregelen en bezoekersruimte

Wat betreft het bezoek zelf lijkt het ons vooral belangrijk om nog eens vanuit het perspectief van het kind naar de veiligheidsmaatregelen en de bezoekersruimte te kijken. Zijn er maatregelen die met betrekking tot kinderen toch versoepeld kunnen worden, en is een kindvriendelijker bezoekersruimte mogelijk?⁵

Zorg ervoor dat alle PI's extra bezoekmogelijkheden hebben voor moeders en kind(eren), ook voor kinderen ouder dan 12 jaar

Het zou goed zijn om na te denken over speciale bezoekmogelijkheden, specifiek voor kinderen die ouder zijn dan 12 jaar oud. De huidige moeder-kindmiddagen zijn doorgaans gericht op de jongere kinderen. Voor de oudere groep is er geen extra aanbod voorhanden. Daarnaast moet ervoor gezorgd worden dat alle PI's extra bezoekmogelijkheden hebben voor moeders en kind(eren).

Geef als PI pro-actief begeleiding en informatie aan gedetineerde moeders in de omgang met hun kinderen

Er zouden binnen de PI een of meer MMD'ers of ITB'ers moeten zijn die in het takenpakket het pro-actief begeleiden en informeren van gedetineerde moeders over de omgang met hun kinderen hebben. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om informatie over praktische regelingen zoals de mogelijkheid om de kinderbijslag over te hevelen naar de verzorgers. Maar het betreft ook het wijzen op de mogelijkheden die Jeugdzorg kan bieden in vrijwillig verband. Familieleden die kinderen opvangen en die verder geen contact hebben met de hulpverlening, zijn vaak niet van deze mogelijkheden op de hoogte. Bureau Jeugdzorg heeft hierbij zelf ook een voorlichtende rol.

5 Voor ideeën verwijzen we naar de afstudeerscriptie van de studenten van de Fontys Hogeschool te Eindhoven, gemaakt in opdracht van Gezin in Balans (Goudsmit et al., 2006).

Ook zouden moeders moeten worden gewezen op de extra bezoekmogelijkheden zoals moeder-kindmiddagen, de mogelijkheden van een logeerhuis of het aanbod van Gezin in Balans. Uit het onderzoek blijkt dat momenteel niet alle vrouwen hiervan op de hoogte zijn.

Geraadpleegde documenten / literatuur

Boer, M. de, Folkerts, E., Keiwit-Hamming, E. de, Maat, A. van de, Nagelhoud, H., Plaggenmars, A., & E. de Wolde (2006). *Kinderen ook gevangen: onderzoek naar hulpverlening aan kinderen van gedetineerde ouders*. Zwolle: Gereformeerde Hogeschool Zwolle.

European Commission (2005). *Women, Integration and Prison. An analysis of the processes of sociolabour integration of women prisoners in Europe*. EU Research on Social Sciences and Humanities. Final Report. European Commission: Directorate-General of Research. Citizen and governance in a knowledge-based society.

Eijgenraam, M. (2006). Kinderen van gedetineerde ouders zijn dubbel slachtoffer. *Tijdschrift voor de rechten van het kind*, 2006, 2 (SIM).

Gezin in Balans (2006). *Mama woont even ergens anders. Mijn eigen werkboekje om aan mama te denken*. Gezin in Balans.

Gezin in Balans (2006). *Een mama in de gevangenis*. Gezin in Balans.

Gezin in Balans (2007). *Notities Gezin in Balans*. Gezin in Balans.

Goderie, M., Nieborg, S., & Steketee, M. (2000). *Met recht onder toezicht gesteld*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Goudsmit, P., Haaren, S. van, Sterkenburg, C., Ven, A. van de, & Weert, F. van. 'Op bezoek bij mama.' Aanbevelingen voor het inrichten van een zo optimaal mogelijke algemene bezoekersruimte op de gesloten afdeling van de PI's voor vrouwen, gericht op de interactie tussen moeder en kind. Afstudeerproject. Eindhoven: Fontys Hogeschool Sociaal Pedagogische Hulpverlening.

Harbers, M. (2002). *Kinderen met een gedetineerde vader. Psychosociale problematiek en preventie. Doctoraalscriptie.* Katholieke Universiteit Nijmegen: klinische psychologie.

Holwerda, G. (1995). *Nog honderd nachtjes slapen...: evaluatieverslag van het Mentorproject voor Kinderen van Gedetineerden: verslag van het onderzoek naar de psychosociale situatie van kinderen met een gedetineerde ouder en de interventiemogelijkheden.* 's Hertogenbosch: Reclassering Nederland.

Holwerda, G. (1997). *Hoeveel nachtjes slapen nog? Evaluatieverslag van het project 'Ouders, kinderen en detentie': 1 juli 1995 tot 1 januari 1997.* 's Hertogenbosch: Reclassering Nederland.

Inspectie voor de Sanctietoepassing (2006). *Inspectierapport, Doorlichting, juni 2006.* PI Utrecht, locatie Nieuwersluis,

Kesteren, M. van (1997). *Moeders in detentie: hoe denken gedetineerde moeders en PIW'ers over het opvoeden van kinderen in een gesloten penitentiaire inrichting?.*

Lenders, M., & Roubos, M. (2006). *Protocollen en Instructies Nieuwersluis. Criteria en instructies gebruik Logeerhuis.*

Meuwese, S., Blaak, M., & Kaandorp, M. (red) (2005) *Handboek Internationaal Jeugdrecht. Ars Aequi Libri.*

Ministerie van Justitie (2006). *Kernboodschap DBM Volwassenen.* Ministerie van Justitie: Dienst Justitiële Inrichtingen.

Ministerie van Justitie (2006). *Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden.* Ministerie van Justitie: Dienst Justitiële Inrichtingen.

Ministerie van Justitie (2006). *Regeling Extramurale Detentie*.
Ministerie van Justitie: Dienst Justitiële Inrichtingen.

Murray, J. (2007). The cycle of punishment. Social exclusion of prisoners and their children. *Criminology and Criminal Justice*, 7, 1, 55-81.

Nijnatten, C. van (1998). *Detention and Development. Perspectives of children and prisoners*. Forum Verlag Godesberg.

Snyder, Z.K. (ed.) (2001). Parenting from Prison: An Examination of a Children's Visitation Program. *Marriage and family review*, New York Haworth Press, 32, 3-4, 33-62.

Tweede Kamer der Staten Generaal (vergaderjaar 1994-1995). *Vaststelling van een Penitentiaire beginselenwet en daarmee verband houdende intrekking van de Beginselenwet gevangeniswezen*, 24, 263, nr. 3.

Wolleswinkel, M. W. (1997). *Gevangen in Moederschap: 'gedetineerde vrouwen en het recht op family life.'* Deventer: Gouda Quint.

Wolleswinkel, R. (1995). Gevangene van het systeem en cipier van het gezin: over moeders en detentie. *Nemesis, tijdschrift over vrouwen en recht*, 11, 116-113.

Geraadpleegde Websites

www.dji.nl

www.kinderrechten.nl

www.wettenoverheid.nl

www.Plzuidoost.nl

www.postbus51.nl

www.slechtsopbezoek.nl

www.stichtingexodus.nl

http://www.humanitas.nl/HumGeneral/DisSiteAsp/webpage.asp?page_id=11&company_id=1094

www.toekomstbalans.nl

Bijlage 1 Bezoek- en telefoonerregels uit landelijk model 'Huisregels peniten- tiaire inrichtingen'

Bezoek

Persoonlijk bezoek

(Op de navolgende bepalingen en onderwerpen na, aan de directeur)

(recht op ten minste een uur bezoek per week)

(aanvraag van persoonlijk bezoek)

(tijd en plaats ontvangen van persoonlijk bezoek)

(toezicht tijdens het persoonlijk bezoek)

(bezoek tussen gedetineerden die in verschillende inrichtingen verblijven; kan slechts plaatsvinden, indien zowel de ontvangende als de zendende inrichting hiermee akkoord gaan / regeling incidenteel verlof van toepassing)

(Alleen verplicht voor inrichtingen waar het recht op bezoek zonder toezicht van toepassing is)

U kunt ten hoogste één keer per maand bezoek zonder toezicht ontvangen indien wordt voldaan aan de navolgende voorwaarden:

- a. het bezoek draagt, naar het oordeel van de directeur, redelijkerwijs bij tot het behoud of het versterken van de banden tussen u en het beoogde bezoek, en is van belang voor de terugkeer van u in de samenleving;
- b. de band tussen u en het beoogde bezoek is naar het oordeel van de directeur hecht en duurzaam.

Zowel u als degene van wie het bezoek wordt beoogd moet een verzoek om bezoek zonder toezicht indienen bij de directeur. De directeur bepaalt of het bezoek zonder toezicht wordt toegestaan en de duur van het bezoek zonder toezicht. Het bezoek vindt plaats in een vertrek of een andere daartoe geschikt bevonden en ingerichte ruimte in de inrichting. Het bezoek zonder toezicht komt in de plaats van het gebruikelijke bezoek dat u in de desbetreffende week zou hebben ontvangen.

De directeur kan de toelating van een bepaald persoon of van bepaalde personen weigeren indien dit noodzakelijk is met het oog op een van de volgende belangen:

- a. de handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting;
- b. de voorkoming of opsporing van strafbare feiten;
- c. de bescherming van slachtoffers van of anderszins betrokkenen bij misdrijven.

Deze weigering geldt voor een periode van ten hoogste drie maanden. De directeur kan de toelating na deze periode (telkens) opnieuw weigeren, indien de noodzaak daartoe bestaat.

Telefoneren

Telefoneren met persoonlijke relaties

(Op de navolgende bepalingen en onderwerpen na, aan de directeur)

U heeft het recht om op de dag van uw insluiting of, indien dit bezwaarlijk is vanwege het late tijdstip van uw insluiting, de daaropvolgende dag de door u opgegeven persoon (door de inrichting) in kennis te (laten) stellen van uw insluiting.

(recht om ten minste eenmaal per week gedurende tien minuten een of meer telefoongesprekken te voeren met personen buiten de inrichting / echter niet met medege-detineerden, behalve met de aantoonbare levenspartner en familie in de eerste en tweede graad niet verblijvend in een EBI)

(tijdstip, plaats en toestel waarmee)

De kosten van de telefoongesprekken zijn voor uw rekening, tenzij de directeur anders bepaalt.

(toezicht op de door u of met u gevoerde telefoongesprekken)

(aanvraag gesprek met persoonlijke relatie)

Bijlage 2 Huisregels Bezoek en Telefoneren in Ter Peel

Bezoek

Persoonlijk Bezoek

U heeft recht op tenminste één uur bezoek per week. Aanvraag voor bezoek dient te geschieden door middel van het 'aanvraagformulier bezoek.' Tij en plaats van het persoonlijk bezoek zijn vastgesteld in het dagprogramma van de afdeling waar u verblijft. Tijdens het bezoek zal toezicht gehouden worden, tenzij de directeur anders bepaalt.

De directeur kan de toelating van een bepaald persoon of van bepaalde personen weigeren indien dit noodzakelijk is met het oog op een van de volgende belangen:

- de handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting;
- de voorkoming of opsporing van strafbare feiten;
- de bescherming van slachtoffers van kof anderszins betrokkenen bij misdrijven.

Deze weigering geldt voor een periode van ten hoogste drie maanden. De directeur kan de toelating na deze periode (telkens) opnieuw weigeren, indien de noodzaak daartoe bestaat

U heeft recht op ten minste een bezoek per week. Dit dient schriftelijk te worden aangevraagd. Te allen tijde is uw instemming vereist. De desbetreffende formulieren voor bezoekaanvraag zijn op uw afdeling verkrijgbaar. Het aantal personen dat bij u op de bezoekerslijst mag staan is aan een maximum gevonden.

Uw bezoek dient zich te allen tijde met een erkend en geldig legitimatiebewijs te kunnen legitimeren.

Het bezoek vindt plaats onder toezicht in een bezoekzaal. Per bezoek kunt u tegelijkertijd maximaal drie bezoekers en kinderen tot 4 jaar ontvangen.

Verder is het verboden om door uw bezoek meegebrachte artikelen aan te nemen of te gebruiken. Indien het toezichthoudende personeel constateert dat dit toch gebeurt, is het personeel gemachtigd uw bezoek te beëindigen. Er zal dan een rapport worden aangezegd en u zult onder begeleiding worden teruggebracht naar uw afdeling. Tijdens het bezoek kunt uzelf geen gebruik maken van het toilet. Gebeurt dit toch, dan wordt het bezoek afgebroken en wordt u onder begeleiding terug gebracht naar uw afdeling. Na afloop en tijdens het bezoek kunt u aan lichaam en kleding worden onderzocht.

(ze beroepen zich o.a. op artikel 38 en 58 van de PI-wet).

Telefoneren met persoonlijke relaties

U hebt het recht om op de dag van uw insluiting of, indien dit te bezwaarlijk is vanwege het late tijdstip van uw insluiting, de daaropvolgende dag de door u opgegeven persoon in kennis te stellen van uw insluiting.

In de niet voor arbeidsbestemde uren kunt u binnen het dagprogramma gebruik maken van de telefooncellen op uw afdeling. De kosten zijn voor eigen rekening tenzij de directeur anders bepaalt.

Eventuele aanvragen voor een telefoonregeling die elders gedetineerd is verlopen via de BSD.

(ze beroepen zich op art. 39 en 58 uit PI-wet)

Bijlage 3 Bezoekreglement Utrecht

- U mag niets meenemen naar de bezoekszaal, en u mag niets mee terugnemen bij het verlaten van de bezoekszaal.
- Wanneer er belangrijke stukken getekend moeten worden, dient dit aangegeven te worden bij de bewaarders.
- Bij binnenkomst in de bezoekszaal geeft u uw jas af aan de bewaarders
- U neemt plaats op de licht paarse stoel. Heeft u maar één bezoeker, dan dient deze tegenover u plaats te nemen (donker paarse stoel).
- U en uw bezoekers dienen zich fatsoenlijk te gedragen, zich te onthouden van aanstootgevend, luidruchtig of ordeversturend gedrag.
- Een tongzoen is niet toegestaan.
- Bij overtreding kan het bezoek voortijdig beëindigd worden en kunnen uw bezoekers onmiddellijk en daarna door de directeur voor een bepaalde periode de toegang tot de inrichting ontzegd worden.
- U dient correct gekleed te zijn: borsten, billen en buik bedekt.
- Training- en/of joggingbroeken zijn niet toegestaan
- Tijdens het bezoek kunt u geen gebruik maken van het toilet, dit geldt ook voor uw bezoek.
- Uw bezoek kan voor aanvraag van het bezoekuur gebruik maken van het toilet bij de portier.
- Wanneer u of het bezoek tijdens het bezoekuur toch gebruik wil maken van het toilet, betekent dit het einde van het bezoek.
- In de bezoekszaal of foulleringruimte wordt geen discussie aangegaan met bewaarders of visitatrices over de invoer
- In de corridor, wachtruimte en de bezoekszaal mag niet gerookt worden

- Tijdens het bezoek mag er niet gewisseld worden van bezoek, en het is voor u en uw bezoek niet toegestaan om deel te nemen aan bezoek van andere gedetineerden
- Bij einde bezoek neemt u afscheid van uw bezoek en gaat direct de visitatieruimte in.

Bijlage 4 'Uit de huisregels van penitentiaire inrichting Zwolle'

Bezoek

Persoonlijk bezoek

U heeft in een huis van bewaring recht op tenminste een uur bezoek per week. In een gevangenis is dit twee uur per week. Bezoek is er alleen door de week.

Wanneer u in een straf- of isoleercel bent geplaatst kunt u alleen bezoek onder speciaal toezicht ontvangen, onder voorbehoud dat dit personeelstechnisch en qua beschikbare ruimte is te regelen.

Aanvraag van persoonlijk bezoek

Persoonlijk bezoek dient door uw bezoeker(s) te worden aangevraagd via de afdeling bezoekplanning. Deze afdeling is te bereiken onder telefoonnummer 038-8881167 op werkdagen tussen 9.00 en 12.00 uur en tussen 13.00 en 16.30 uur.

Voorts kan de directeur de toelating van een bepaald persoon of bepaalde personen weigeren, indien dit noodzakelijk is met het oog op een van de volgende belangen:

- de handhaving van de orde en de veiligheid van de inrichting;
- de voorkoming of opsporing van strafbare feiten;
- de bescherming van slachtoffers van of anderszins betrokken bij misdrijven

Deze weigering geldt voor een periode van ten hoogste drie maanden. De directeur kan de toelating na deze periode (telkens) opnieuw weigeren, indien de oorzaak daartoe bestaat. U ontvangt inzake de weigering en de eventuele verlenging daarvan een schriftelijke, met redenen omklede beslissing.

Nadere regelingen t.a.v. persoonlijk bezoek

- a. mede in verband met de beschikbare ruimte kunt u niet meer dan 4 personen tegelijk op bezoek ontvangen met een maximum van 3 volwassenen (kinderen ouder dan 12 jaar worden in het kader van deze regeling als volwassenen gerekend)
Bijvoorbeeld: 3 volwassenen + 1 kind tot 12 jaar
2 volwassenen + 2 kinderen tot 12 jaar
1 volwassene + 3 kinderen tot 12 jaar
- b. Iedere bezoeker van 12 jaar en ouder dient zich te kunnen legitimeren d.m.v. een geldig paspoort of identiteitskaart of rijbewijs.
- c. Bezoekers worden bij binnenkomst met behulp van detectieapparatuur gecontroleerd. Zij die weigeren, wordt geen toegang tot de inrichting verleend.
- d. Indien, naar het oordeel van de directeur, iemand gefouilleerd moet worden, dan kan dit alleen op vrijwillige basis. Indien bezoekers weigeren, wordt hen de toegang geweigerd.
- e. Meegebrachte goederen (zie in- en uitvoerregeling, onder 4.5.1.2 Toegestane voorwerpen) moeten worden afgegeven bij de portier. De bezoeker krijgt een bewijs van afgifte. Dit moet goed worden bewaard, in geval van vermissing (=bewijsstuk). Zonder dit formulier wordt in voorkomende gevallen niet tot schadevergoeding overgegaan.
- f. Bezoekers mogen tijdens het bezoek niets afgeven of in ontvangst nemen.
- g. U mag derhalve niets van het bezoek mee naar binnen brengen. Neemt u toch bepaalde goederen van het bezoek mee naar binnen, dan worden de aangetroffen goederen in bewaring genomen en volgt er een rapport.
- h. Voor aanvang van het bezoek kunt u gefouilleerd worden, terwijl u na het bezoek ook gefouilleerd en gevisiteerd kunt worden.
- i. Na constatering van het feit, dat u tijdens of na afloop van het bezoek contrabande gebruikt heeft of in bezit heeft (drank, drugs etc.) kan uw bezoek voor maximaal drie maanden de toegang tot de inrichting worden ontzegd. Uzelf kunt, nadat rapport is opgemaakt, een disciplinaire straf opgelegd krijgen.

U dient tijdens het bezoek ondergoed te dragen. Daarnaast is het niet toegestaan om een trainingsbroek, een Joggingbroek of daarmee vergelijkbare broeken te dragen. Bovendien moeten de zakken van uw broeken intact zijn: geen losgetornde of gescheurde binnennaden.

Tijdens het bezoek mag er geen gebruik gemaakt worden van het toilet. Het is daarom raadzaam voor aanvang van het bezoek naar het toilet te gaan. Wanneer u toch naar het toilet moet, dan is daarmee een einde gekomen aan het bezoek. In geval van een bezoek van 2 uren is toiletgang mogelijk, echter: voor die tijd wordt u eerst gevisiteerd. Tevens blijft de deur open.

De bezoekszaal is een betrekkelijk 'openbare' gelegenheid. Lichamelijke contacten tussen bezoekers en gedetineerden zijn niet toegestaan. Zie voorts de gedragscode, die als bijlage is toegevoegd. In de bezoekszaal mag niet gerookt worden.

Bezoek tussen gedetineerden die in verschillende inrichtingen verblijven

Dit kan slechts plaatsvinden, indien zowel de ontvangende als de zendende inrichting hiermee akkoord gaan (zie verder 4.3.3.2.)

Extra bezoek

Op grond van een bijzondere omstandigheid is het in zeer beperkte mate mogelijk om extra bezoek te ontvangen. Indien u van mening bent, dat er voor u sprake is van zo'n omstandigheid, kunt u daartoe een schriftelijk verzoek indienen bij uw mentor die in samenspraak met het afdelingshoofd van de afdeling waar u verblijft, zal bezien of dit mogelijk is.

Een voorbeeld voor aanvraag van extra bezoek is wanneer er in de familiekring een ingrijpend / ernstig voorval heeft plaatsgevonden. U dient e.e.a. wel te kunnen aantonen. Formeel beslist het afdelingshoofd

Omgekeerd bezoek

Indien uw echtgenoot / partner en/of kinderen om redenen van fysieke of psychische aard niet op bezoek kunnen komen, of omdat de echtgenoot / partner ook gedetineerd is, kunt u een schriftelijk verzoek indienen bij de directeur om een bezoek aan betreffende perso(o)n(en) te mogen brengen.

Dit verzoek moet met redenen omkleed ingediend worden bij het 650. De betrokken perso(o)n(en) dient(en) in Nederland te wonen. U dient het verzoek te laten ondersteunen door een reclasseringsambtenaar en/of behandelend arts. Het BSD stuurt uw advies door aan het Ministerie van Justitie, afdeling Individuele Detentie- en Beveiligingszaken. Deze afdeling geeft wel of geen toestemming aan de directeur om een dergelijk bezoek onder toezicht van het bureau Dienst Beveiligd Vervoer van het Ministerie van Justitie te laten plaatsvinden en wel maximaal 1 x per 3 maanden.

Bij de beslissing wordt rekening gehouden met bekendheid en/of vermoeden van vluchtgevaar van gedetineerde. Bovendien dient het bezoek uitsluitend een persoonlijk karakter te hebben. Ten slotte moet de plaats waar het bezoek zal moeten plaatsvinden geschikt zijn. **Niet Nederlandse gedetineerden, die (vermoedelijk) worden uitgezet c.q. uitgeleverd, komen voor bovenstaande regeling niet in aanmerking.**

Bezoek zonder toezicht

Bezoek zonder toezicht is mogelijk voor veroordeelden in Inrichtingen of afdelingen welke zijn aangewezen als normaal beveiligde gevangenis.

U kunt in de daartoe aangewezen Inrichtingen ten hoogste 1 x per maand bezoek (van max. 2 uur) zonder toezicht ontvangen, indien wordt voldaan aan de volgende voorwaarden:

1. U dient gedurende een aaneengesloten periode van drie maanden in één of meerdere normaal beveiligde gevangenissen te verblijven.
2. Het bezoek draagt, naar het oordeel van de algemeen directeur, redelijkerwijs bij tot het behoud of het versterken van de banden tussen u en het beoogde bezoek en is van belang voor de terugkeer van u in de samenleving.
3. De band tussen u en het beoogde bezoek hecht en duurzaam is.
4. Zowel u als degene van wie u bezoek wilt moet een verzoek om bezoek zonder toezicht indienen bij de directeur. Deze bepaalt of het bezoek wordt toegestaan en de duur van het bezoek. Het bezoek vindt plaats in een vertrek of een andere daartoe geschikt bevonden en ingerichte ruimte in de inrichting.
5. Het bezoek zonder toezicht komt in de plaats van het gebruikelijke bezoek dat u in de desbetreffende week zou hebben ontvangen.

De directeur kan de toelating van een bepaald persoon of van bepaalde personen weigeren indien dit noodzakelijk is met het oog op een van de volgende belangen:

- a. de handhaving van de orde of de veiligheid van de inrichting;
- b. de voorkoming of opsporing van strafbare feiten;
- c. de bescherming van slachtoffers van of anderszins betrokkenen bij misdrijven.

Deze weigering geldt voor een periode van ten hoogste drie maanden. De directeur kan de toelating na deze periode (telkens) opnieuw weigeren, indien de noodzaak daartoe bestaat.

Alvorens de directeur tot het ontvangen van bezoek zonder toezicht toestemming verleent, kunt u een urinecontrole ondergaan. Indien gebruik van gedragsbeïnvloedende middelen is vastgesteld, of u weigert aan de urinecontrole mee te werken, dan wel is gebleken dat u met het urinemonster heeft gefraudeerd, kan u een disciplinaire straf worden opgelegd. Het eventueel geplande bezoek zal in genoemde gevallen voor een periode van 4 weken worden opgeschort. U dient vervolgens een hernieuwd verzoek om bezoek zonder toezicht te mogen ontvangen te richten aan de directeur. Indien er sprake is van een positieve uc en u een contra-expertise aanvraagt wordt het geplande bezoek opgeschort tot de uitslag van de contra-expertise bekend is.

Is de uitslag wederom positief dan vervalt het geplande bezoek zonder toezicht en komt u niet eerder dan 4 weken ná het geplande bezoek weer in aanmerking.

In voorkomende gevallen dient u een hernieuwd verzoek om bezoek zonder toezicht te mogen ontvangen te richten aan de directeur.

U moet er rekening mee houden dat de directeur te allen tijde de toestemming tot bezoek zonder toezicht kan weigeren indien de noodzaak daartoe bestaat.

Deze regeling is overeenkomstig de invoering van de Penitentiaire Beginselenwet in werking getreden per 1 Januari 1999.

Nadere regelgeving

. Penitentiaire Beginselenwet; art 38, art. 30 ,art. 58

. Ministeriële regeling: Tijdelijk verlaten van de Inrichting;

Incidenteel verlof

. Ministeriële regeling: Urinecontrole penitentiaire inrichtingen

Telefoneren

Telefoneren met persoonlijke relaties

U heeft het recht om op de dag van uw Insluiting of, Indien dit bezwaarlijk is vanwege het late tijdstip van uw Insluiting, de daaropvolgende dag de door u opgegeven persoon (door de Inrichting) in kennis te (laten) stellen van uw Insluiting.

U heeft het recht om ten minste eenmaal per week gedurende tien minuten te telefoneren met personen buiten de Inrichting met de aantoonbare levenspartner en familie in de eerste en tweede graad die niet verblijven in een Extra Beveiligde Inrichting (EBI) en niet met medege-detineerden.

U mag tijdens het activiteitenblok en de recreatie bellen. Ook op de luchtplaatsen staan telefooncellen. Tijdens het luchtmoment kunt u ook bellen. Dat kan door gebruik te maken van de telefoon-automaten, die werken op een telefoonkaart. Wekelijks kunt U bij (de winkel via de bestellijst) telefoonkaarten bestellen voor ten hoogste (25,- per week).

Bij vertrek uit de P.I. Zwolle kunt U overgebleven telefoonkaarten (gedeeltelijk gebruikte en ongebruikte) niet inleveren. U krijgt geen geld terug.

De kosten van het telefoongesprek / de telefoongesprekken zijn, tenzij de directeur anders bepaalt, voor uw rekening.

De afdelingspijver heeft het recht c.q. de plicht eel1 en ander in goede banen te leiden en in te grijpen waar dit noodzakelijk is.

Telefoneren tijdens activiteiten en de bloktijden van de arbeid is telefoneren niet toegestaan. Wanneer u tengevolge van een straf of maatregel in een strafcel of isoleercel bent geplaatst wordt u niet in de gelegenheid gesteld te bellen.

Uitzondering hierop is de omstandigheid dat u tijdens uw plaatsing aldaar voor de rechtbank moet verschijnen. In deze gevallen wordt telefonisch contact met uw advocaat toegestaan.

In principe kunnen alle telefoongesprekken (behalve met uw advocaat en overige geprivilegieerde relaties) op de band worden gezet en herhaald beluisterd worden. Zulks gebeurt slechts na opdracht van de algemeen directeur.

Nadere regelgeving

. Penitentiaire Beginselenwet; art. 39, art. 58

Bijlage 5 'Uit de huisregel van Breda'

Bezoek

Persoonlijk bezoek

U hebt recht op 1 uur bezoek per week Er mogen maximaal 5 personen, waaronder maximaal 3 volwassenen (d.w.z. personen vanaf 16 jaar), tegelijk bij u op bezoek komen.

Op uw bezoekerslijst mogen maximaal 25 personen voorkomen.

Tijdens uw verblijf in deze inrichting kunt u maximaal 2 maal een verzoek indienen om van bezoekmoment te wisselen.

Bezoekers dienen een half uur vóór aanvang van het bezoek aanwezig te zijn in verband met het tijdig kunnen oproepen van de gedetineerden.

Bezoekers die te laat komen worden tot uiterlijk 15 minuten vóór het einde van het bezoek nog toegelaten tot het bezoek.

In het weekend is geen bezoek mogelijk.

Het is niet toegestaan om een trainingsbroek of sportkleding te dragen tijdens het bezoek.

Bezoek tussen gedetineerden die in verschillende inrichtingen verblijven, vindt slechts plaats indien zowel de ontvangende als de zendende inrichting hiermee akkoord gaat. De regeling incidenteel verlof is hierop van toepassing. Nadere informatie is verkrijgbaar bij de afdeling BSD.

Indien u op transport bent, vervalt een eventueel gepland bezoek. U kunt dan desgewenst bij de bezoekadministratie vervangend bezoek aanvragen.

Ex-gedetineerden van de PI Breda worden gedurende 3 maanden na hun ontslag niet toegelaten als bezoeker tot de PI Breda. Indien zij in de 1^e of 2^e graad verwant zijn met een te bezoeken gedetineerde, is de termijn 1 maand.

Onze manneninrichting heeft de 'Opdracht om verscherpte controle toe te passen in de bezoeksituatie, om te voorkomen dat gedetineerden na het bezoek met de bezoekers de inrichting verlaten. Daartoe zal vóór het bezoek op de hand van elke gedetineerde die bezoek ontvangt een (onzichtbare) stempel worden gezet. Alle mannelijke bezoekers zullen na afloop van het bezoek worden gecontroleerd m. b. v. een UV-lamp. U bent verplicht om mv medewerking hieraan te verlenen; bij tegenwerking in dezen zal dat leiden tot bezoektzegging voor een bepaalde periode. Dat geldt eveneens voor de mannelijke bezoekers.

Voor gedetineerden met een eigen bedrijf bestaat de mogelijkheid om in de periode vlak na binnenkomst via de afdeling BSD zakenbezoek aan te vragen. Dit bezoek moet gericht zijn op overdracht van de bedrijfsvoering. Zakenbezoek kan maximaal 4 keer worden verleend.

Voorwaarde is het kunnen overleggen van een recent bewijs van inschrijving bij de Kamer van Koophandel waaruit blijkt dat men een belang heeft in een bedrijf.

Voor gedetineerden die geen relatiebezoek kunnen ontvangen, bestaat de mogelijkheid van vrijwilligersbezoek via de stichting Humanitas. Uw afdelingshoofd kan u daarover informeren.

De directeur kan de toelating van een bepaalde persoon of van bepaalde personen weigeren

Indien dit noodzakelijk is met het oog op een van de volgende belangen:

- a. de handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting;*
- b. de voorkoming of opsporing van strafbare feiten;*
- c. de bescherming van slachtoffers van of anderszins betrokkenen bij misdrijven.*

Deze weigering geldt voor een periode van ten hoogste drie maanden. De directeur kan de toelating na deze periode (telkens) opnieuw weigeren, indien de noodzaak daartoe bestaat.

Nadere regelgeving

- . Penitentiare beginselenwet; art. 38, art. 58
- . Ministeriële regeling; Tijdelijk verlaten van de inrichting; incidenteel verlof

Telefoneren

Telefoneren met persoonlijke relaties

U hebt het recht om op de dag van uw insluiting of, indien dit bezwaarlijk is vanwege het late tijdstip van uw insluiting, de daaropvolgende dag op eigen kosten de door u opgegeven persoon (door de inrichting) in kennis te (laten) stellen van uw insluiting.

U hebt het recht om ten minste eenmaal per week gedurende tien minuten op eigen kosten één of meer telefoongesprekken te voeren met personen buiten de inrichting. Echter niet met medege-detineerden, behalve met de aantoonbare levenspartner en familie in de eerste en tweede graad niet verblijvend in een Extra Beveiligde Inrichting. Laatstbedoelde gesprekken dient u apart via het personeel te regelen.

Elke afdeling kent zijn eigen telefoonregeling, die is opgenomen in de afdelingregels- die gelden op de betreffende etage. Deze regeling is ruimer dan het hierboven genoemde recht van eenmaal telefoneren per week Het is echter niet altijd mogelijk om 10 minuten te bellen. Telefoneren is mogelijk tijdens de recreatie en, na goedkeuring, van het personeel, op andere momenten.

De kosten van de telefoongesprekken zijn voor uw rekening, tenzij de directeur anders bepaalt. U kunt uitsluitend telefoneren middels de telefoonkaarten die in de winkel van de P.I. Breda te koop zijn. Het is niet toegestaan te telefoneren via 0800-Bajesbel of andere vergelijkbare providers. Alle 0800- nummers zullen daartoe worden geblokkeerd, met uitzondering van het collectcallnummer.

Telefoongesprekken - behalve die met de onder 3.8.2 bedoelde personen en instanties (maar dat dient u dan vóór het gesprek bij het etagepersoneel aan te geven) - worden opgenomen en worden steekproefsgewijs, op aanwijzing van de directeur of op verzoek van justitiële autoriteiten, afgeluisterd. Wanneer u een telefoongesprek wilt voeren met de onder 3.8:2 bedoelde personen en instanties, zonder dat dit gesprek wordt opgenomen, dient u een daartoe strekkend schriftelijk verzoek in te dienen. Op uw afdeling kunt u verzoeken om nadere informatie over deze mogelijkheid. Zie ook 3.9.2.

Nadere regelgeving

Penitentiaire beginselenwet; art. 39, art. 58

Bijlage 6 Voorbeeld van voorwaarden en criteria 'logeerhuis' (Nieuwersluis)

Voorwaarden en criteria voor gebruik van het logeerhuis

Vereiste criteria :

- De aanvrager verblijft in het QB of B paviljoen.
- De aanvrager heeft een strafrestant van maximaal 24 maanden.
- De aanvrager mag niet vluchtgevaarlijk zijn
- De aanvrager mag tijdens de afgelopen drie maanden van de detentie geen straffen hebben gehad wegens agressief gedrag of drugsgebruik.
- De aanvrager heeft reeds twee eerder verlopen kindermiddagen met hetzelfde kind(eren) gehad. Uitzondering hierop is ter beoordeling van het MDO.
- Het kind komt vrijwillig op bezoek bij de aanvrager in het logeerhuis.
- Het kind heeft voor de detentie deel uitgemaakt van het gezin van de aanvrager of het kind heeft voor de detentie een bezoeksregeling met de aanvrager gehad.
- Voor moeders waarvan de kinderen niet zonder de voogd op bezoek mogen komen is een aangepaste regeling. Het afdelingshoofd kan u hierover informeren.
- Aanvragen tot overnachtingen worden beoordeeld in het MDO
- Uitzonderingen van bovenstaand voor maximaal een dagdeel 13:30 – 16:45 is ter beoordeling van het MDO

Voorwaarden:

- Het kind kan door de verzorgers op tijd naar de inrichting worden gebracht en afgehaald worden.
- De hoofdverzorger dient gedurende het gehele verblijf van het kind in de inrichting bereikbaar te blijven, ook gedurende de nachtelijke uren.
- Indien gewenst is het voor de verzorger mogelijk op elk gewenst moment het kind op te halen binnen de gemaakte afspraak.
- Het kind wordt voor het bezoek door de medewerkers (onopvallend) nagekeken op contrabanden.
- Het kind mag een enkel speelgoed mee nemen. Dit zal vooraf gecontroleerd worden door het personeel.
- Er mag niets voor de moeder ingevoerd worden. Tekeningen of door het kind gemaakte geschenkjes ontvangt u nadat een medewerker van de afdeling visitatie ze gecontroleerd heeft.
- Er wordt door de moeder zelf gekookt in het logeerhuis.

Frequentie

- Een moeder kan een maal per zes weken een aanvraag indienen voor het gebruik van het logeerhuis.
- Het eerste bezoek in het logeerhuis neemt ongeveer twee uur in beslag.
- Indien het eerste bezoek succesvol is verlopen, kan de moeder in aanmerking komen voor de tweede maal bezoek te ontvangen in het logeerhuis.
- De tweede maal kan het bezoek langer duren.

Bijlage 7 Vragenlijst voor de penitentiaire inrichtingen voor vrouwen

Vragenlijst voor de instellingen

Hoeveel gedetineerde vrouwen zitten er totaal in uw penitentiaire instelling:

	Aantal:
Vrouwen totaal	□□□□
- Waarvan moeders	□□□□

Hoeveel gedetineerde moeders zitten er totaal in de volgende afdelingen:

	Aantal moeders:
Huis van bewaring	□□□□
Gevangenis regulier	□□□□
Beperkt beveiligde inrichting (BBI)	□□□□
Zeer beperkt beveiligde inrichting (ZBBI)	□□□□

Welk percentage van de gedetineerde vrouwen/moeders heeft:

	Vrouwen	Moeders
Alleen verslavingsproblemen	□□□ %	□□□ %
Alleen psychische problemen	□□□ %	□□□ %
Zowel psychische als verslavingsproblemen	□□□ %	□□□ %
Al eerder in detentie gezeten (recidive)	□□□ %	□□□ %

Welk percentage van de gedetineerde vrouwen/moeders komt uit:

	Vrouwen	Moeders
De Antillen/ Suriname	□□□ %	□□□ %
Marokko	□□□ %	□□□ %
Turkije	□□□ %	□□□ %
Nederland	□□□ %	□□□ %
Overig	□□□ %	□□□ %

Welk percentage van de moeders heeft?

1 kind	□□□ %
2 kinderen	□□□ %
3 of meer kinderen	□□□ %

Welk percentage van deze kinderen is:

Een meisje	□□□ %
Een jongen	□□□ %

Welk percentage van deze kinderen is:

<= 5 jaar	□□□ %
>5 jaar en <=12 jaar	□□□ %
>12 jaar	□□□ %

Welk percentage van de gedetineerde vrouwen/moeders zit in detentie voor:

Een delict waarbij de kinderen schade ondervonden	□□□ %
Huislijk geweld	□□□ %
Overige geweldsdelicten	□□□ %
Opiumwet gerelateerde delicten	□□□ %
Vermogensdelicten	□□□ %

Welk percentage van de gedetineerde moeders heeft:

Geen vaste- woon- of verblijfplaats:	□□□ %
Geen terugkeeraadres na het uitzitten van de detentie	□□□ %

	Vrouwen	Moeders
Hoeveel bezoeken zijn er standaard per week:	☐ ☐ uren	☐ ☐ uren
Hoeveel belmomenten zijn er standaard per week:	☐ ☐ aantal	☐ ☐ aantal
Hoe lang mag er dan gebeld worden (in minuten):	☐ ☐ ☐ minuten	☐ ☐ ☐ minuten
Hoe lang van te voren moet bezoek aangemeld worden:		
Hoe lang van te voren moet een belmoment aangemeld worden:		
Op welke dagen en tijdstippen zijn er bezoekmogelijkheden:		
Op welke dagen en tijdstippen zijn er belmomenten:		

Zijn er specifieke redenen waarom een gedetineerde het recht op bezoek wordt ontnomen?

☐ Ja, namelijk:
☐ Nee	

Zijn er specifieke redenen waarom een gedetineerde het recht op bellen wordt ontnomen?

☐ Ja, namelijk:
☐ Nee	

Zijn er naast de reguliere bezoek- en belmomenten in uw instelling speciale bezoekmogelijkheden voor kinderen (bijvoorbeeld een kindermiddag)?

☐ Ja, namelijk:
☐ Nee	

Is er specifieke begeleiding/ondersteuning (bijv. opvoedingsondersteuning) voor moeders in uw inrichting?

☐ Ja, namelijk:
☐ Nee	

Zijn er speciale ruimtes in uw instelling om kinderen op te vangen?

☐ Ja, namelijk:
☐ Nee	

Hoe vaak wordt er door moeders gemiddeld per jaar gebruik gemaakt van:

Incidenteel verlof (i.v.m. de kinderen)	☐ ☐ ☐ keer
Algemeen verlof	☐ ☐ ☐ keer
Strafonderbreking (i.v.m. de kinderen)	☐ ☐ ☐ keer

Bij welk percentage van de gedetineerden moeders:

Verbleven de kinderen voordat moeder in detentie zat bij moeder zelf	☐ ☐ ☐ %
Verblijven de kinderen tijdens detentie bij vader/familie/vrienden	☐ ☐ ☐ %
Verblijven de kinderen tijdens detentie in een pleeggezin	☐ ☐ ☐ %
Verblijven de kinderen tijdens detentie in een instelling	☐ ☐ ☐ %

Wordt geregistreerd:

Wie de (officiële) contactpersoon is van de moeder (gezinsvoogd)?	☐ ja	☐ nee	☐ soms
Wat het verblijfadres is van deze officiële contactpersoon?	☐ ja	☐ nee	☐ soms

Bijlage 8 Advies moeders met kinderen in detentie

In 1999 heeft DJI de Raad voor de Kinderbescherming om advies gevraagd over de leeftijdsgrens van kinderen in detentie. In 2000 heeft de Raad advies uitgebracht. In het algemeen hanteert de Raad het uitgangspunt dat kinderen alleen in uitzonderingssituaties bij hun moeder in detentie verblijven. Wanneer de vader het kind kan verzorgen en dat ook op langere termijn kan blijven doen, moet daaraan de voorkeur worden gegeven. Hetzelfde geldt voor een verblijf in een pleeggezin. Wanneer het kind bij aanvang van de detentie al verblijft bij de vader of in een pleeggezin, dan dient deze situatie niet gewijzigd te worden.

Het uitgangspunt is op die grond: *nee, tenzij* ...

De Raad geeft over de genoemde situaties het volgend advies:

1. De maximale leeftijd van het kind waarop het kind nog bij de moeder kan verblijven, in het geval de moeder binnen die periode in vrijheid wordt gesteld, gaat deelnemen aan een extramuraal programma of wordt overgeplaatst naar de "Moeder met kindafdeling": *negen maanden*.
2. De maximale leeftijd van het kind waarop het kind nog bij de moeder kan verblijven in het geval de moeder tot na de uit punt 1 voortvloeiende leeftijd van het kind in een gesloten inrichting moet verblijven en op die grond scheiding tussen moeder en kind op enig moment is aangewezen: *zes maanden*.

De Raad stelt nadrukkelijk dat de maximale leeftijdsgrens alleen geldt indien aan de volgende essentiële voorwaarden is voldaan:

- Persoonlijke veiligheid van het kind:
dit geldt ten aanzien van de ruimte, het materiaal en me-degedetineerden.
- De lichamelijke en geestelijke gezondheid van het kind:
hiertoe moet een zorgstructuur rond moeder en kind worden gecreëerd zoals medische, psychosociale en opvoedkundige zorg. Deze zorg dient te voorzien in (laagdrempelige) advisering, ondersteuning en begeleiding op medisch, psychosociaal en opvoedkundig gebied. Wanneer er een regelmatig contact is met moeder en kind, kan tijdig ingegrepen worden wanneer dat nodig mocht zijn.
- Rust en regelmaat voor het kind:
dit betekent onder meer dat het kind door niet meer dan enkele volwassenen verzorgd wordt. Tot de leeftijd van 6 maanden zal dit bij voorkeur (en vanaf 6 maanden zeker) voornamelijk de primaire hechtingsfiguur i.c. de moeder moeten zijn. Dit kan betekenen dat de moeder niet altijd in het normale regime kan meedraaien, omdat zij voor haar kind moet zorgen.

Bovendien worden materiële voorwaarden genoemd. Om tegemoet te kunnen komen aan de behoeften van het kind zal de moeder minimaal de beschikking moeten hebben over de volgende noodzakelijke materiële voorzieningen:

- verantwoorde voeding voor het kind;
- een goede slaapplek voor het kind (een eigen bedje, bij voorkeur in een aparte slaapkamer voor het kind naast die van de moeder);
- een plek om het kind te verschonen;
- warm en koud water;
- voldoende (speel)ruimte, zowel binnen als buiten;
- een box of andere veilige, afgeschermdde plek om te spelen;
- speelgoed passend bij de ontwikkelingsfase van het kind.

Indien niet aan de hierboven genoemde voorwaarden is voldoen, is het niet verantwoord om een kind in een penitentiaire inrichting op te nemen.

DJI heeft dit advies van de Raad voor de Kinderbescherming overgenomen.

Colofon

Opdrachtgever financier	Gezin in Balans, Humanitas VSB Fonds, Oranje Fonds, ESF, Humanitas
auteurs	Drs. H. Braam, drs. J. Mak, drs. S. Tan
met medewerking van eindredactie	Dr. mr. K. Lünemann Bureau Schakenraad, Oss; Ida Linse
omslag	Grafitall, Valkenswaard
basisontwerp binnenwerk	Gerda Mulder BNO, Oosterbeek
opmaak	N. van Koutrik
uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht telefoon 030-2300799 telefax 030-2300683 e-mail secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website: <http://www.verwey-jonker.nl>.

Behalve via deze site kunt u producten bestellen door te mailen naar verwey-jonker@adrepak.nl of faxen naar 070-359 07 01, onder vermelding van de titel van de publicatie, uw naam, factuuradres en afleveradres.

ISBN 978-90-5830-241-0

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2007

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.